

দন্দুৰা দ্ৰোহ

(কামৰূপৰ হৰদত্ত আৰু বীৰদত্তৰ বিষয়ে)
বুৰঞ্জীমূলক উপন্যাস

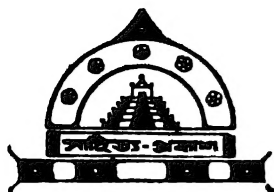

দন্দুৰা দ্ৰোহ

বজনাৰাত্ৰ বৰদলৈ

মোহিত-প্ৰকাশ

টুইটেন বিন্দিংছ
ওয়াশাট ৩

DANDUA DROH

A historical novel written by Late Rajani Kanta Bardolai and published by Sahitya-Prakash, Tribune Buildings, Guwahati-781003, and Price Rs. 16.00 (Rupees Sixteen) only

---

* প্রকাশক :

সাহিত্য-প্রকাশ ।। ট্রিবিউন বিল্ডিংছ ॥

গুৱাহাটী-৭৮১০০৩

---

* পুনঃ মুদ্রণ : ১৯৮৮ খ্রি.

* মূল্য ॥ বোল টকা মাত্ৰ ॥

---

* প্রচ্ছদপট অঙ্কন :

তৈয়োগী দত্ত

---

* মুদ্রক :

ট্রিবিউন প্রেছ ॥ গুৱাহাটী-৭৮১০০৩ ॥

২য় পুত্ৰ ৩পূৰ্ণকাস্ত বৰদলৈৰ উদ্দেশ্যে

বাৰুল

আজি কুৰি বছৰ হ'ল তট ভোন নবনন পেউতানক এনি বৈকুণ্ঠী
হলি। তট জীয়াই থকা কানলৈকে ভোন হুতভগীয়া পিতৃৰ সৰ্ব্বপ্ৰকাৰ
উন্মত্ত হৈছিল। তট বৈকুণ্ঠী হ'বৰে পৰা এটো হুতভগীয়াই 'থান' অথ-
নাস্তাৰ মূৰ দেখা নাই। তট যোৱাৰ দুবছৰৰ পিছত ভোন খৰ ককায়েক
৩গোলোক কাস্তও গল। কান্দোতে কান্দোতে হুতভগীয়াৰ চকু কপা হ'ব
লগীয়া হৈছিল। ভোৰ মাৰে এদিন মাপোন দেখিছিল তট হেনো জীয়াই
থকা কানত যেনেকুৱা ১৫ বছৰীয়া ল'ৰা আছিল সিপুৰীত হেনো তট
আতোকৈ খুনীয়া হৈ কপালত লগা চন্দন ফোট পিদ্ধি তট যেন অগ্নাৰ্থৰ
পাণ্ডা হৈ অগ্নাৰ্থলৈ যাত্ৰী লৈ লৈ যাব। তট নিশ্চয় সেটো অগ্নাৰ্থ,
অনাৰ্থ নাথ, প্ৰাণবজ্জ, দীনদয়াল কৃষ্ণৰ পাৰিষদ হৈছোঁগ। আৰু কৃষ্ণ
ভাল পোৱা জীৱসকলক কৃষ্ণ ওচৰলৈ আগবঢ়াই নিয়। ভোৰ এই হুত-
ভগীয়া পেউতাবেচা এই নশ্বৰ মেহা এৰিলে কৃষ্ণৰ ওচৰলৈ লৈ মাৰিনে ?

পাতনি

আমি সৰ্বকালত স্থূলত পনোতে যাঁজে সন্ময়ে কানকপীয়া মানুহৰ মূৰে উত্তৰ কানকপৰ হৰদন্ত আৰু বীৰদন্তৰ বিষয়ে কেতখিনি গীত শুনিছিলোঁ। এই গীতবিলাকত শোক আৰু ব্যঙ্গৰ ভাৱ মিহলি। কানকপীয়া দুই চাৰিজন বুঢ়াৰ মূৰে সাধুকথা শুনাৰি শুনিছিলো হৰদন্ত আৰু বীৰদন্ত নামে কানকপৰ জিকেৰি গাঁৱত দ্বন্দ্বন কলিতা ভাতৃ বৰ পৰাক্ৰমী চৈ বৰকুকনৰ প্ৰভাচাৰ সহিব নোৱাৰি তেওঁৰ শাসন উত্তৰ কানকপত এক প্ৰকাৰে উঠি দি পায় সাত বছৰ কাল নিজে ৰাজ্য কৰিছিল। পিচত যেনো নিজৰ জ্ঞাতি বৈদীতাত বৰকুকনৰ লগত ১৭৯৫ চনৰ যুঁজত হাৰে। বীৰদন্ত সেই যুঁজতে চেচামুৰৰ বণত বৰে। হৰদন্তক ধৰাই নি বৰকুকন পণ্ডপট্টিৰ গালিত বধ কৰে। পিতৃ-মাতৃহীন হৈ হৰদন্তৰ পৰম কপ-লাৱণ্যৱতী পুত্ৰিতা পশুকুনাৰীয়েও এক প্ৰকাৰ আত্মহত্যা কৰে।

কলিকতাৰ পৰা পঢ়ি শুনি আহি চৰকাৰী কামত সোনাওঁ। তাৰপাছৰে কানকপত বৰপেটা আৰু সদৰ উত্তৰ ঠাইতেই আমি চাৰি পাঁচ বছৰ কাল চৰভিপুৰী কলেজৰি কাম কৰিবলৈ পাওঁ। এদিন আমি বজিয়াত যাঁচি পৰ্জান কৰি কুৰোঁতে পুৰণাৰ বৌজাৰ পুঠিমাৰি নামেৰে নৈৰ পাৰত, বৰ্তমান বাউচাটা বেল ষ্টেচনৰ উত্তৰে প্ৰায় ছ'ফটল আঁতৰত, বজিয়া আৰু পুৰণাৰ বৌজাৰ সীমান্ত, এডোৰৰ বৰ মনোৱৰ ঠাই পাই তাতে দৃপবীণ অলপ পৰ তিৰাইছিলোঁ।

ঠাই ভোৰৰ নৈৰ পাঁজিৰ পৰা প্ৰায় পঞ্চাশ টাৰ বহল, আনহাটল দীঘল। এখন বুকলি পৰাৰ। এই পৰাৰৰ পশ্চিমে প্ৰায় ইঞ্চান আৱতনৰে আৰু এডোৰৰ ঠাই আছিল। ইয়াত যাঁজে যাঁজে দুই এডাল শিবলু গছ আৰু তল উলুৱি হাৰিৰে ডাঙা আছিল। ইয়াৰ পাশতৰে এখন বাৰিণি হাৰি।

ফাণ্ডন সাহ। সুন্দৰ ফক্ফটীয়া পানীৰে পুঠিমাৰী নৈ নৈছিল। দুপ-
বীয়াৰ আকাশো নিৰ্মল আছিল। সন্ধ্যানে দূৰত হিমালয়ৰ ভূটিয়া পাহাৰ
শ্ৰেণীও দেখা গৈছিল। মনত কি যে এটা নিস্তকতা আৰু অনুপম সৌন্দৰ্য্যৰ
ভাৱ খেঁচাইছিল তাক কৈ এটাব নোৱাৰোঁ। কলৈহে থাকোঁতে চাব
ওয়াল্টাৰ স্কটৰ নভেল শ্ৰেণী, ৩৬কিম চৌজীৰ উপন্যাস শ্ৰেণী পাঁচছিলো।
এই ঠাইৰ, সন্ধ্যানে পাহাৰ দেখি আৰু আমাৰ অসমৰ সকলো ঠাইতে নদী
নলা, নিখৰা, বিল, পুখুৰী, পাহাৰ, ঝাৰণি এইবিলাকলৈ মনত পৰি চাব
ওয়াল্টাৰ স্কটৰ সেই High Land (উপ ঠাই), Lowland (নামনি ঠাই)
ইত্যাদিবিলাকলৈ মনত পৰিছিল। ভাৱ হৈছিল:—“হায়! মোৰ অসম
জননী! তুমি কেনে প্ৰকৃতিৰ কাম-কানন! তোমাৰ কোলাত স্কটলেন্ডৰ
দৰে Highland, Lowland, Hills Dales, Lakes, সকলোবিলাক আছে।
তোমাৰ অতীত কালৰ বুৰঞ্জী নানা ঘটনাৰে পৰিপূৰ্ণ, কিন্তু তোমাৰ এই
সমস্ত স্বাভাৱিক সৌন্দৰ্য্য বৰ্ণাবলৈ, অতীতৰ বুৰঞ্জীৰে উপন্যাস লেখিবলৈ,
চাব ওয়াল্টাৰ স্কটৰ নিচিনা বা ৩৬কিম চৌজীৰ দৰে উপন্যাসকাৰক
প্ৰতিভাশালী সাহিত্যিক ক’ত?” ইত্যাদি ভাবি-চিন্তি দুপবীয়া ব’দত জিৰাই
সতাই লগতযোৱা মণ্ডল, গাওঁবুঢ়া আৰু গাঁৱৰ দুজনমেৰি তিনিজনমান ভ্ৰমলোকক
সেই ঠাই ডোখৰৰ নাম কি, কথা কি, বতৰা কি ইত্যাদি সোধোঁতে ডামাক
বুঢ়াভগীয়া ভাল মানুহ এজনে কলে:—“বাপ! সেই যে ঝাৰণিখন দেখিছে,
সেইখনেই আগৰ জিকেৰীয়া বক্সা হৰদন্ত বীৰদন্তৰ গাওঁ আছিল। নৈৰ
সিপাৰে যে সো আলিৰ দৰে সেইটো দেখিছে সেইটোৱেই জিকেৰীয়া বক্সাৰ
আলি। ইয়াৰে পৰা বাইহাটাৰ মাজেদি এই আলি গৈ চিলাৰ চকিত
‘ওলাইছে।’ বৃদ্ধজনৰ এই বাখাত আমি লগত মানুহ-দুই লৈ ঝাৰণিখনত
সোমালোঁগৈ। তাত সোমাই ঠায়ে ঠায়ে ঘৰৰ ভেটি, ধাপ, আলি, খাট
ইত্যাদিৰ চিন পালোঁ। মাজতে মজলীয়া বিধৰ পুখুৰী এযোৰা পালোঁ।
সেই পুখুৰীত নল আৰু পিডনি। এইবিলাক চাই চিন্তি লৈ জিৰাই সতাই
সেই বুঢ়া লোকজন, মণ্ডল, গাওঁবুঢ়া, এইসকলে সৈতে কেম্পলৈ উলটিলোঁ।
কেম্পত চৰকাৰী কাম এফেৰা কৰি উঠি বুঢ়াৰ মুখে হৰদন্ত, বীৰদন্ত, পদ্ম-
কুমাৰী, কুমেদান সিং শিৰ, বৰকুকন, এইসকলৰ উত্তিস্ত সাধুকথা শুনা
শুনিলোঁ। শুনি শুনি দীঘলকৈ হুনিয়া এটাও কাঢ়িলোঁ; আৰু বুঢ়াৰ
মুখে শুনা প্ৰধান প্ৰধান ঘটনাখিলাক টুকি ধলোঁ। এতিয়া কৰ্মৰ পৰা অৱসৰ

পোতাতে যাক অসমীয়া বাইজে আনাৰ পৰা উপন্যাস পাব খোজাত এই হৰদত্ত
আৰু বীৰন্দৰ কাহিনী আমি বুৰঞ্জীতে “লক্ষ্মী সোহ” নামেৰে লিখি থাইছো
আগৈ উলিয়াওঁ। বুৰঞ্জীতে হৰদত্তৰ বিবাহ আৰম্ভ হয় ইংৰাজী ১৭৮৮
চনত আৰু মন হয় ১৭৯৬ চনত। এই আঠ বছৰ কাল হৰদত্তে বৰফুকনক
দুইত মটুৱাই বাতিবাস্ত কাঁই তুলিছিল, আৰু উত্তৰ কামৰূপত গিজেই
এক পুত্ৰক বজা হৈ ৰাখি কৰিছিল। আৰু বন্ধুৰ শ্ৰীমত লক্ষ্মীনাথ
বৰদলৈ ডাঙৰীয়াই আগৈয়ে পদুমকুঁৱৰী নামেৰে এই বিয়াৰ এখন উপন্যাস
তৈয়াৰ কৰিছে। সেই উপন্যাস শুৱনাও হৈছে, কিন্তু তাত আমি হৰদত্ত
নীৰন্দৰ বিষয়ে বুৰঞ্জীতে যি কাকো আৰু কামৰূপীয়া মানুহৰ মূৰে মূৰে
য়েনেটক উলিওৱা সেই উপন্যাসত সেইদৰে নাই। সেই দেখি আমিও হৰদত্ত
নীৰন্দৰ সোহটো উপন্যাস আকাবে লিখি বাইজৰ আগত তোলোঁ। এই
উপন্যাসত আমি বুৰঞ্জীৰ প্ৰধান ঘটনাবিলাকৰ একোও লৰচৰ কৰা নাই।
হয়তি আনাৰ কম্পনাৰ মাত্ৰাও সামান্য। সেই দেখি উপন্যাসটো ভাল
হৈছে নে বেয়া হৈছে সেইটো আমি কব নোৱাৰো। বাইজে বিচাৰ কৰিব।

আমি এইটোও জনাব যে এই দলুৱা সোহটোৰ মূলত প্ৰকৃত কামৰূপীয়া
প্ৰজাৰ উপন্যাস বৰফুকনৰ অত্যাচাৰ। ই বহু বৰফুকন আৰু কামৰূপীয়া
প্ৰজাৰ সংঘৰ্ষ। সেই দেখি এই উপন্যাসত বসব নিমিত্তে হয়তো মাছে
মাছে উভয় পক্ষৰ অলপ অচৰপ নিন্দা-নিষিদ্ধ পাব, কিন্তু বাইজে যেন
এই নিন্দাৰাদনৈ মন নকৰে। ঈশ্বৰৰ কৃপাত এতিয়া আমি অসমীয়া, কাম-
কৰূপীয়া, গোৱালপৰীয়া, সকলোটি এক অসমীয়া, এক অসম-ভাৱৰ সন্তান।
আমি সকলোৰে উত্তনীয়ে নামনীয়ে এক সামাজিক ভোলত আবদ্ধ আৰু জাতে
জাতে বিবাহ সূত্ৰতো আবদ্ধ। ১২০ বছৰ আগৈয়ে আমাৰ পিতৃ-পিতামহসকলৰ
পৰম্পৰা এনেকুৱা ভাব নাছিল। ঐক্যতাৰ ভাব নথকাৰ কাৰণেই সেই
কালত সদৌ অসমীয়ায়ে মান-মৰাপ ইত্যাদিৰ পৰা অশেষ দুখ, কষ্ট ভুগিব
লগা হৈছিল। কেনেকুৱা বিলাক কথাও আৰু কাৰণত এনেকুৱা অনেক
গটিছিল আৰু সেইবাবেহে আমাৰ পিতৃ-পিতামহসকলে কেনেবিলাক দুখ
ভুগিছিল এই কথা আমি আমাৰ প্ৰায় উপন্যাসবিলাকতে দেখুৱাইছো—উদ্দেশ্য
মতে বাইজে অতীতৰ কাহিনীৰ পৰা সত্যকিত হৈ ভবিষ্যতৰ উন্নতিৰ বাটলৈ
আগবাঢ়িব পাৰে। ইতি—

বজাৰীকান্ত বৰদলৈ

প্ৰথম অধ্যায়

১৭১০ শক—খৃষ্টীয় ১৭৮৮ চন। অসমৰ ৰাজসিংহাসনত ভোগেশ্বৰীনাথ সিংহ ৰজা। বটাগোহাট মহামতি ভবেন্দ্ৰাম। বৰনকৰা বা চকটীয়া লাহন। বদগোহাট গঙ্গাৰাম। বৰপায়া গৌড়াই অনি। গুৱাহাটীৰ বৰফুকন বদনচন্দ্ৰ। কামৰূপৰ চাঁদকুচিত বৃজব বকৰা বক্তামল, নৰনগৰত বৃজব বকৰা চণ্ডী। এই উপন্যাসৰ প্ৰধান পুৰুষ ভবেন্দ্ৰ জিকেবিব চৌধাৰী। বীৰদত্ত তেওঁৰ একমাত্ৰ সহোদৰ। উত্তৰ কামৰূপত এই কেইজন বিষয়াত নাজেও কমাৰকুটীয়া, চমাৰকুটীয়া, বতাহগিলীয়া, নামবৰভগীয়া, বাহুখনীয়া, বৰিগোপীয়া, পাণ্ডুৰীয়া, বজ্জলীয়া, ক্ষেত্ৰীয়া, ভৱানী-পুৰীয়া, সৰ্বেবাৰীয়া, চেঙ্গেয়া ইত্যাদিৰ কেৱে বকৰা কেৱে চৌধাৰী আছিল। দক্ষিণ কামৰূপত বেলতলীয়া, বাৰীয়া, ছয়গঞা, বগাইয়া, লুকীয়া, পানতনীয়া, ডুমৰীয়া, ইত্যাদি ৰজা আছিল।

আহোম ৰজাসকলে কছাৰী, চুতীয়া, ভূঞা এই সকলক জয় কৰি অসম ৰাজ্য লোৱাৰ পিছত দূৰৰ সকলো ঠাইতে ৰজাৰ প্ৰতিনিধি স্বৰূপে একোজন আহোম বিষয়া বাৰ্খিছিল। শমিয়াড শমিয়াখোৱা গৌড়াই নাম দি এজনক, গোলাঘাটৰ মৰজিত মৰজি-খোৱা গৌড়াই নাম দি এজনক বাৰ্খিছিল। সেইদৰে অসমৰ ভাটী অঞ্চল চলাবলৈ গুৱাহাটীত বৰফুকন নামেৰে এজন বিষয়া থৈছিল। এই বৰফুকনেই কামৰূপ ৰাজ্য শাসন কৰিছিল।

বৰফুকনৰ ডলত উত্তৰ পাৰে বৰদাৰীৰ চাঁদকুচিত, চাঁদকুটীয়া বৃজব বকৰা আৰু বৰপেটাৰ নৰনগৰত চণ্ডী বৃজব বকৰা (দানে কটা বকৰা) আছিল। এই দুয়োজনাই কামৰূপীয়া মানুহ। চণ্ডী

বুজব বকরা কায়স্থ আৰু চান্দকুটীয়া বুজব বকরা কলিতা আছিল। যদিও ৰাজ-কাৰ্যত বৰফুকনৰ অধীন, তথাপি তেওঁলোকক ৰজাইহে ভণ্ডা-পতা কৰিব পাৰিছিল। এই দুজনৰ তলত ঠায়ে ঠায়ে বকরা সকল আছিল। এই বকরা সকলক বৰফুকনেই ভাঙ্গিব পাতিব পাৰিছিল। বকরা সকলৰ তলত আঠ দহজনকৈ চৌধাৰী আছিল। এই চৌধাৰী সকলক বুজব বকৰায়ে ভাঙ্গিব পাতিব পাৰিছিল।

দক্ষিণ পাৰে যি সকল দাঁতিঅগাঁয় ৰজা আছিল, এওঁলোকে বৰফুকনক মানিব লগা থাকিলেও এওঁলোকৰ ওপৰত বৰফুকনৰ নিশেৰ এক্ৰিয়তা একো নাছিল। এওঁলোকে আহোম ৰজালৈ নিজে নিজে অলপ অচৰপ কৰ-কাটল পঠাইছিল। যুঁজ-বিগ্ৰহত আহোম ৰজা আৰু বৰফুকনক সহায় কৰিবলৈ বাৰা আছিল।

দ্বিতীয় অধ্যায় পুৰণি গুৱাহাটী

আমি যি সময়ৰ কথা লেখিবলৈ ওলাইছোঁ সেউ সময়ত গুৱাহাটী নগৰ আজি-কালিৰ দৰে নাছিল। ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পাৰেটো প্ৰায় হাবিৰেই পৰিপূৰ্ণ আছিল। নৈৰ পাৰত ঠায়ে ঠায়ে কেৱল নদীয়াল সকলৰহে বাস আছিল। বৰ্তমান কালত নৈৰ পাৰত ইউৰোপীয়ান সকলৰ সুন্দৰ সুন্দৰ সঙলাবিনাক জিলিকিছে। নৈৰ পাৰত গুদাম, কাৰখানা, ৰেলৰ ষ্টেচন হৈছে।

বৰফুকনৰ টোল বৰ্ত্তমানৰ পানবজাৰত আছিল। তেওঁৰ লগত অহা আহোম আৰু হিন্দু দিময়া সকলৰ ঘৰ পানবজাৰ, উজান বজাৰ, ভৰলুগুখ, টকৌবাৰী ইত্যাদি ঠাইত আছিল। তেতিয়া আজি-কালিৰ দৰে পৰি দালান নাছিল। গুৱাহাটীৰ ভিতৰত থকা মঠ মন্দিৰ বিলাকত বাজে সকলোৰে ঘৰবিলাক খেবৰ আছিল। আলি পদূলিও ইমান নাছিল। বৰ্ত্তমান উজান বজাৰৰ পৰাৰে পৰা ভৰলুগুখলৈকে এই ঠাই ভোধৰ বঁত আজি-

কালি বৰকেছাৰি, গাঁজা, স্কলঘৰ আছে এই সমস্ত মুকলি আছিল। গুৱাহাটী নগৰৰ উত্তৰে ব্ৰহ্মপুত্ৰ। এই ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ উত্তৰ পাৰে তিনি খেল অসমীয়া হিন্দু বিষয়াৰ বসতি আছিল। কত্থেখৰ আৰু বং-মহলত আছিল আৰু অসমীয়া হিন্দুৰ বসতি আছিল। গুৱাহাটী নগৰৰ চাৰি দিশে চাৰিখন চকি আছিল। পূবে জয়চুৰাৰ চকি—বৰ্ত্তমানে লোন্মাটিও থকা সেই বাইফল বেজৰ গড়েই চকিৰ গড়। পশ্চিমে পাঁড়ৰ চকি—য'ত আজিকালি কামাখ্যা ষ্টেছন হৈছে। উত্তৰে চিলিৰ চকি অৰ্থাৎ নোমাই-কটা গড় আৰু চিলা পাহাৰৰ সন্মুখত। দক্ষিণে বেলতলাৰ চকি। এটি চকিবিলাকত অলপ সৈন্স-সামন্ত্ৰৰ সৈতে একোজন আত্মীয় চকীয়াল আছিল। এটি চাৰি চকি বখাৰ উদ্দেশ্য আছিল যাতে গুৱাহাটী নগৰ হাতত বাহিৰৰ কোনো শত্ৰুৱে আক্ৰমণ কৰিব নোৱাৰে। এজনজন বৰসকল হবৰ দিনৰে পৰা নিয়ম কৰিছিল যে গধূলি হলেই কোনো কামকৰ্মীয়া বা নিদেখী মানুহ নগৰৰ ভিতৰত থাকিব নোৱাৰে। বাজকাৰ্য্যত নগৰলৈ আহিলেও গধূলি হোৱাৰ আগেয়ে চাৰি চকিৰ বাহিৰ হৈ যাব লাগিল। টয়াৰ কাৰণ আছিল এয়ে, যে বৰসকলে নিজৰ আত্মীয় আৰু অসমীয়া বিষয়া কেইজনও বাহিৰ কামকৰ্মীয়া বা আন কোনো মানুহক নিষাস নকৰিছিল। তেওঁ কামকৰ্মীয়া মানুহক দিন কৰিছিল; আৰু সদায় লঘু-লাঞ্ছনা কৰাতা ক্ৰটি নকৰিছিল। টয়াৰ কাৰণ, তেওঁ নিজে দোৰা আছিল। কামকৰ্মীয়া মানুহক তেওঁ সদায় লুটি-পুটি খাটিছিল। কামকৰ্মীয়া মানুহেও যে মাছে সময়ে গুপ্ততে মানুহ পঠাই বজাবত তেওঁক অজ্ঞায় অত্যাচাৰৰ সন্দেহ দিছিল, এই কথা তেওঁ জানিছিল। এতিয়াকাল কাৰণে বিশেষকৈ বক্তৃতা বক্তা হবৰ দিনৰে পৰা তেওঁ কামকৰ্মীয়া মানুহৰ ওপৰত বেছি কৈ অজ্ঞায়। উৎপত্তি কৰিছিল।

তৃতীয় অধ্যায়

গুৱাহাটী নগৰত

আজি বহাগৰ ছয়বিছ। কানকপত ছয়োজন সজৰ বকৰা, আৰু চৌধাৰী সকল ভাবে ভেটীয়ে আঁঠি বৰফুকনত কৰ নোদাঙিছে। এনে এনেজন বৃদ্ধৰ বকৰাব তলত আঠ দহজনকৈ বকৰা। প্ৰত্যেকজন বকৰায়ে প্ৰায় এণ ছকুৰিখনকৈ ভাব অনাইছে। বকৰাসকলৰ লগত চৌধাৰীসকল, আৰু তেওলোকৰ লগত পিচদিনা সাতবিছৰ ধংসেনালি চানলৈ অনেক লৰা-তিবোতা আৰু ছোৱালীও আহিছে। বকৰা সকলে বৰফুকনৰ আগত ভাব থলে, কপদান থলে। বৃদ্ধৰ বকৰা ছুজনে সাঁচিপাতৰ হিচাপ উলিয়াই বৰফুকনক কৰ-কাটল বৃজাই দিলে। বৰফুকনে মাজে সময়ে সেউ হিচাপত খুঁত ধৰি বকৰা সকলক “কটা ঢেকেৰি” বুলি আপ্যায়িত কৰিলে। ছই এজনক চকু পকাই তাতোকৈ প্ৰীতিসূচক বাক্যেৰে সম্ভাষণ কৰিলে। হৃদয়ত যাতনা অনুভৱ হলেও বকৰাসকলে কোনো উত্তৰ দিব নোৱাৰিলে। সমস্ত হিচাপ-কিতাপ দাখিল কৰি বকৰা সকল, বৃদ্ধৰ বকৰা ছুজনে সৈতে গধূলি হলত বৰফুকনত বিদায় মাগিলে। বৰফুকনে কলে:— “হেৰ ঢেকেৰিহঁত! কাইলৈ তইত এটাইবিলাকেই মোৰ সাতবিছৰ উৎসৱ চাবলৈ আহিব। যেনে গপ কৰি নাহে তাৰে দণ্ড হব ধুকপ জানিব।” বকৰা সকলে “ভাল দেউতা ঈশ্বৰ! অহা হব” বুলি খলাগি গল। নিশা সকলোটি গৈ পাড়ুৰ বাহৰত বল।

আজি বহাগৰ সাত বিছ। বতৰ ফুলৰ ফৰকাল! কতো একেবাও মেঘৰ চিন নাই। বসন্তকাল এতিয়াও সম্পূৰ্ণে আছে। সংসাৰ জুৰি আজি আনন্দ। সমস্ত তক-লতা ফুলিছে। ফুলৰ গোন্ধত ব'হাছ আনন্দিত হৈছে। পঙ্ক-পক্ষীসকলে নানা বাৱ কাঢ়িছে। বিবহা কুলিয়ে বৈ বৈ গছৰ আগত পৰি কু-উ কু-উ কৰিছে। ছটা এটা লৰাই সেই কুলিক যোডেকে সিঞাবিছে কুলিটোৰ মাতে। সেই অল্পক্ৰমে বেছিহে হৈছে।

উজনিৰ আহোম বজাৰ আৰ্হিৰেই আজি আমাৰ নামনিব বৰকুকনেও সাতনিহৰ উৎসৱ পাতিছে। এটা মুকলি ঘৰৰ তলত এখন ওখ চালপিৰাত, বনাত কেপুৰা কিংখাপৰ গালিচা পাৰি তাৰ ওপৰত বৰকুকনে সোণোৱালী গাক এটাত আওজি দীঘল সোণাৰ নলেৰে সৈতে গুৰুগুৰি, ৰূপৰ শৰাইত ডামোল পান, পিক পেলাবলৈ পিকদান লৈ বহিছে। তেওঁৰ ছয়ো কাষে আহোম আৰু অসমীয়া বিষয়াসকলক বহুৱাইছে। কামৰূপীয়া বুজবৰুৱা ছুজনকো তেওঁৰ অসমীয়া বিষয়াসকলৰ লগত বহুৱাইছে। কিন্তু কামৰূপীয়া বৰুৱা চৌধাৰী সকলক বেলেগে হীনভাবে বহুৱাইছে। চাৰিওফালে অসংখ্য মানুহ। আহোমনী আৰু অসমীয়ানী তিবোতা-সকলকো সূন্দৰকৈ আঁৰ-বেৰ দি বহুৱাইছে। কিন্তু কামৰূপীয়া লবা-তিবোতা ছোৱালী আৰু আন ইতৰ মানুহৰ নিমিত্তে কোনো বন্দো-বন্দু নাই। সেইসকলে পশ্চিমকালে বাঁহৰ বাহিৰত থিয় দি দি আছে। নহা হলেও বৰুৱা চৌধাৰীসকলৰ ওপৰত জগৰ লাগিলহেঁতেন আৰু এতিয়া অহাতো এই লাঞ্ছনা। আমোদ প্ৰমোদৰ ভিতৰত বিহু নাচ, শেন মেলি বং চোৱা, মহু'জ, মুৰগীৰ বৃজ, ঘোঁৰা দৌৰ, জাতী দৌৰ ইত্যাদি। কামৰূপীয়াৰো ঢেৰ অপৰ বিধৰ আমোদ প্ৰমোদ আছিল, যেনে ঢুলিয়াৰ নাচ, ওজাপালিৰ পদ গোৱা, কছাৰীইতৰ মাদোল নাচ ইত্যাদি। আগেয়ে সাতবিহুত আগৰ বৰকুকনসকলে এইবিলাক আমোদো কৰাইছিল; কিন্তু বৰন বৰকুকন হবৰে পৰা কামৰূপীয়াৰ আমোদ প্ৰমোদ সমস্তকৈ উঠাই দি কেৱল নিজৰ উজনিৰ যি আমোদ প্ৰমোদ তাকেহে কৰাইছিল।

বৰকুকনৰ আগত প্ৰথমেই বিহু নাচ হল। নাচনী আহোমনী ছোৱালী আৰু ছুই এঘোৰা নদীয়ালনী। বৰকুকন আৰু অসমীয়া সকলে বৰ আমোদ লভিলে, কামৰূপীয়া সকলে লাঞ্ছিত ভললৈ বুৰ কবিলে। বৰকুকন আৰু অসমীয়া বিষয়াসকলে নাচনীসকলক লগাঙ্গি বঁটা দিলে। ইয়াৰ পিছত শেনমেলি বং চোৱা হল। বি কেজন শেনচোৱাৰ শেনে কনোৱা মাৰিৰ পাৰিলে সেইকেজনে বঁটা পালে। যাৰ শেনে কনোৱা মাৰিৰ নোৱাৰিলে সেই সকলক পাঁচোটো পাঁচোটো চমটাৰ কোৰ মৰালে। মহু'জো হল। ছুটী গলখন ধৰা মছে লেনপেনলকৈ বৃজি এটা মৰিল; এটা দ্বীৱা হল। ঘোঁৰাৰ ঘোঁৰা হুকপৰে হল।

সৱশেষত হাতী দৌৰৰ পাল পৰিল। তিনিটা হাতী আনিলে এটা হাতীৰ ওপৰত মাউতত বাজেও বৰফুকনৰ প্ৰথম পুত্ৰজন উঠিছিল। আনটোৰ ওপৰত তেওঁৰ দ্বিতীয় পুত্ৰ উঠিছিল। তৃতীয়টোত আন এজন আহোম বিষয়া উঠিছিল। তিনিওটা হাতীকে ভাঙ খুৱাই বলীয়া কৰি লৈ উঠানি কৰাই মেলাই দিলে। হাতী পূব পিনৰ পৰা পশ্চিম ফাললৈ অৰ্থাৎ যিপিনে কামৰূপীয়া প্ৰজা আছিল সেই ফাললৈ মেলালে। বাঁহৰ গড় পাওঁ পাওঁ হওঁতেই বিষয়া জন উঠা হাতীটো থমোৱালে; কিন্তু বৰফুকনৰ পুত্ৰদ্বয়ে বাঁহৰ ছেঙাৰ ভঙ্গাই হাতী চলোৱালে। কামৰূপীয়া লৰা-তিৰোতাৰ মাজত গৈ হাতী সোমাল। কামৰূপীয়া প্ৰজা কৰিৎ ওকৰাদি যি সকলে পাৰিলে পলাল; যিসকলে নোৱাৰিলে হাতীৰ খুন্দাত কেৱে আহত, কেৱে মৃত হল। প্ৰায় দহ বাৰটা লৰা-ছোৱালী মৰিল। দহ বাৰজনীমান তিৰোতা ঘাইল হল। বৰফুকনৰ পুত্ৰদ্বয়ে অনুতাপ কৰক চাৰি খেলখেলকৈ হাঁহিব ধৰিলে। কামৰূপীয়া সকলৰ মৃত বজ্জ পৰাদি পৰিল। সকলোৰে হায় হায় কৰিব ধৰিলে। বৰুৱা চৌধাৰী সকলে হাতী থমোৱাবলৈ বৰফুকনক বৰকৈ কাবো-কোকালি কৰি চিঞৰিব ধৰিলে। বৰফুকনে যদিও দহ-বাৰজন চাওদাও দৌৰাই পঠালে তথাপি তেওঁৰ পুত্ৰদ্বয়ে পৈশাচিক কাণ্ডটো কৰি এটাইহে হাতী ওলোটাই আনিলে। কামৰূপীয়া প্ৰজাৰ ভিতৰত আঁঠুবাৰ উঠিল। আহত হৈ মৰা লৰা-ছোৱালী বিনাকৰ ইষ্ট কুটুম্ব বৰফুকনৰ আগত প্ৰতিকাৰৰ অৰ্থে আঠ লৈ জনালে যে ইয়াৰ যি হয় নিহিত কৰিব লাগে। আন নহলেও, যি সকলৰ লৰা-ছোৱালী হত হৈছে সেই সকলৰ কৰ-কাটলকে মাফ দিব লাগে। বৰফুকনে প্ৰজা সকলৰ কোনো কথাগৈকে কাণ নাপাতি শুকুম দিলে যে মৰা শ কেইটা উতৰাই নিব লাগে। কামৰূপীয়া মানুহক তেওঁ কোনো প্ৰতিকাৰ দিব নোৱাৰে, কিয়নো দোষ সিঁহতৰেই। সিঁহত কেলেই নেলোৱা হাতীৰ আগত আছিল! বৰফুকনৰ এনেখন বিচাৰত কামৰূপীয়া অনেক বৰুৱা চৌধাৰীৰ খঙত চকু বঙা হৈ উঠিল। হৰদন্ত চৌধাৰীয়ে একো একোবাৰ মৰো জীওঁ সোঁ আধিকৈ গৰ্জি উঠিব বিচাৰিছিল; কিন্তু কাষৰ বুঢ়াৰ্জীয়া ছুজনমানে তেওঁক কোনোমতে থমাই ৰাখিছিল। এনেতে মাউতে হাতী ছটা বৰফুকনৰ আগলৈ আনিলে। বৰফুকনে দেখিলে হাতী ছয়টাৰ ওঁৰ বা লাগি ভেঙেৰে বান্ধনী হৈছে। বাৰ পৰা বৰফুকনে অনুমান কৰিলে যে

বাহৰ হেঙাৰ ভাঙোতে খোচ খালে। মাউতে কলে :—“দেউতা, টম্বল, এটা কামকপীয়া বৰ বাহুবলী ঢেকেৰিয়ে দীঘল বাঁহ এডাল টানি লৈ হাতী ছয়াটাকে কপালত খোচাত হে হাতী থামিছ; নহলে হাতীয়ে আজি আক মাফুৰ ম'লোহেইহম।” বৰবকনে এটা বগা ডনি খঙেৰে কলে :—“কি! কামকপীয়া ঢেকেৰিৰ ইমান সত। সেটো কোন ঢেকেৰিয়ে মোৰ হাতীৰ বপাল? খুঁচিলে সাহ কবিলে? তাক ধৰি মোৰ আগলৈ আনিব লাগে।” আহোম চাওডাঙা বিলাকে পিনাপিনি দি সেইজনক পিচাবিলে; কিন্তু নাপালে, শয় কঢ়িওৱা মাফুৰ লগতে এই অচিনাকি বৰবকনে নগৰ এৰি পাঁড়ৰ চকি পাৰ হৈ গৈছিল।

বৰফুকনৰ সভা ভাঙিল। কামকপীয়া বকৰা চেঁপাৰী সকলে এনেকুৱা মহং অজায়বো স্তম্ভিতাৰ মোহোৱা দেখি মনৰ ক্ৰমে খঙে হেঙাৰে বাহুবলী আছিল।

চতুৰ্থ অধ্যায়

পাঁড়ৰ বাহৰ

এই অসম যে অকল বসভা অছিল এনে নহয়, অসম স্বৰ্গ-পুৰীও আছিল। আহাৰ এটা পথৰ অসমৰ পূব উত্তৰ কোণেটি মধ্য এচিয়াৰ পৰা আহিছিল। অসমৰ অন্তৰ্গত কাছাৰ হিউম্বৰ দেশ আছিল,—যি হিউম্বৰ ৰাজকন্যাক ভীমে বিবাহ কৰাউছিল। এতিয়াও অসমৰ আক কাছাৰ দেশৰ কছাৰী সকলে নিতকৈ ভীষৰ বংশ বুলি কয়। মণিপুৰীয়া সকলে নিতকৈ অৰ্জুনৰ বংশ বুলি কয়। পাণ্ডৱ সকলে মহাপ্ৰস্থান এই অসম স্বৰ্গপুৰীয়েদিহুই কৰা অনুমান হয়। কামাখ্যা মাতৃৰ পাহাৰৰ পশ্চিমৰ নামনি ঠাইতে পাণ্ডুনাথ মহাদেৱৰ মন্দিৰ। প্ৰবাদ আছে যে পাণ্ডৱসকলে মহা-প্ৰস্থানৰ সময়ত এই স্বৰ্গপুৰীলৈ আহি পাণ্ডুনাথ বোলা ঠাই ভোখৰত জিৰাই-বতাই ব্ৰহ্মপুত্ৰ পাৰ হৈ উত্তৰ কামৰূপলৈ কোটীল পাহাৰৰ

মাজেদি হিমালয়লৈ যাত্ৰা কৰিছিল। পাণ্ডুনাথৰ মন্দিৰ থকা ঠাই
ডোখৰ অতি মনোৰম। সমুখত গাতে ব্ৰহ্মপুত্ৰ। পূবে কামাখ্যাৰ
পাহাৰ, পশ্চিমে দক্ষিণে মুকলি। নৈৰ পাৰত শিলৰ ওপৰত বহি
একমনে একধানে ব্ৰহ্মপুত্ৰলৈ চাই থাকে—কত যে ভাব খেলিব।

পাঠক! আপোনাসকলৰ অনেকেই বেলেবে কামাখ্যা মাতৃৰ
পাহাৰৰ কাষেদি অহা যোৱা কৰিছে, কিন্তু হয়তো আপোনাসকলৰ
অনেকেই নাজানে পাণ্ডুৰ চকিনো ক'ত আছিল। পাঠক! মনত
কৰক, এতিয়াও পশ্চিমৰ ফাললৈ গলে সোঁহাতে ভূৱনেশ্বৰী আৰু
কামাখ্যালৈ যোৱা খটখটি। বেলআলিৰ বাওঁহাতে সেইখিনিতেই
এডোখৰ গড়ৰ দৰে ওখ ঠাই আছে। ইফালে পাহাৰ আৰু সিকালে
গড়, এই দুই ঠাইৰ মাজ ডোখৰেই আহোম সকলৰ পাণ্ডুৰ চকি
আছিল। এই ওখ ঠাই ডোখৰতেই আহোম চকীয়ালৰ ঘৰ-দুৱাৰ
আছিল। গড়ৰ ছয়ো পাৰত পিতনি।

এই গড় পাৰ হৈ নীলাচল বা কামাখ্যা পাহাৰৰ দাঁতিয়ে দাঁতিয়ে
উত্তৰ গুখে প্ৰায় এমাইলমান গৈ থাকিলেই সন্মুখে ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পাৰত
সোঁহাতে কামাখ্যা পাহাৰৰ নামনিতে পাণ্ডুনাথৰ মন্দিৰ পাব।
কামৰূপীয়াসকলে সেই কালত এই মন্দিৰৰ কাষতেই নৈৰ পাৰত
নিজ নিজ বাহৰ একোডোখৰ সাজি ৰাখিছিল। আৰু এই পাণ্ডুনাথৰ
ঘাটেদিয়েই পাৰ হৈ কেৱে চিলাৰ চকিৰে, কেৱে চেচাবুখেৰে নিজ
নিজ ঠাইৰ পৰা গুৱাহাটীলৈ অহা-যোৱা কৰিছিল। কামৰূপৰ
বকৰা চৌধাৰী সকলে এই বাহৰৰ কাষতে নিজ নিজ নাও ৰাখিছিল।

দিনত গুৱাহাটী নগৰত এই ঘটনা হোৱাৰ পিছত গধূলি নৌ
হৰ্ভতেই কামৰূপীয়া চৌধাৰী বকৰা সকলোটিয়েই বৃজৰ বকৰা ছত্ৰনক
আগত লৈ এই পাণ্ডুৰ বাহৰলৈকে আহিল, সেই বাহৰলৈকে আহত
হোৱা সকলোকে নিছিল। মৃতদেহ বাৰটা চকি পাৰ হৈ কামাখ্যাৰ
দাঁতিৰ নামনিত আগেয়ে পুতিছিল। গধূলি কামৰূপীয়া সকলো
জনেই ডাড-পানী একো নাখাই চকুৰলো টুকি টুকি হুয়ুনিয়াহ কাঢ়ি
পৰি থাকিল। পিছদিনা সকলোৱে ঘৰাণৰি বোৱাৰ আগেয়ে খাই-
বই উঠি আলচ বৃহতি কৰিছিল।

অপ্রকাশিত বুৰঞ্জী

কামৰূপীয়া বকরা চৌধাৰীসকলৰ আলচ যুক্তিৰ বিষয়ে উল্লেখ কৰাৰ আগেয়ে কামৰূপীয়া মানুহেহে। কি বানে নিশা গুৱাহাটী নগৰৰ ভিতৰত থাকিব নোৱাৰিছিল তাৰ বিষয়ে কওঁ। আমি সাক্ষি নকওঁ। তাহানিখন চৰ্ভিপুটি কালেকটৰি কাম কৰোঁতে বজিৱা চাৰকলৰ মণ্ডল এজনৰ হাতত এখন সাঁচিপাতত লেখি থোৱা বুৰঞ্জী পাইছিলোঁ। সেই বুৰঞ্জীখনত আছিল যে কামৰূপীয়া প্ৰজাক বব-কুকনে বৰ উপদ্রব কৰি পাবেমানে ধনসোণ খাইছিল। ববকুকনে যে খাইছিলেই, ববকুকনৰ তলতীয়া বিষয়াসকলেও, অসমীয়া সকলেও, কামৰূপীয়া প্ৰজাক পাবেমানে লুটি-পুটি খাইছিল। আনকি, কাম-কপীয়া মানুহে ঠাইৰ পৰা আন ঠাইলৈ কোনো বস্তু এটা ভাৰ, বা টোপোলা নিলেও বাটত ববকুকনৰ টেকেলাই পালে সেই বস্তু কাঢ়ি নিছিল। ববকুকনৰ ভাৰভেটী খোৱাৰ কোৱ ইমান চৰিছিল যে, প্ৰজাই বেঙেনা, কেবেলা, লাও, কোমোবা, কহু, ঢেকীয়া পৰ্য্যন্ত আনি দিলেও, ববকুকনে গ্ৰহণ কৰিছিল। ধন-সোণবতো কথাই নাই। কামৰূপীয়া গৰখীয়া লৰাৰ মুখত এনেকুৱা গীত আছিল।

লবাইত ! লবাইত ! বাপেৰ শয়েকীয়া হল :

বেঙেনা এজুকি, কেবেলা এজুকি কুকনক ভেটিবলৈ গল।

ববকুকনে এইদৰে ভেটী খোৱা দেখিয়েই কামৰূপীয়া চৌধাৰী সকলে পাটোৱাৰী পাটোতে, বকরাসকলে চৌধাৰী পাটোতে ধন-সোণ ভাৰ-ভেটী খাই হে সেই বাবনিলাকত মানুহ নিবৃত্ত কৰিছিল। সেই ধন-সোণৰ এভাগ ববকুকন আৰু তেওঁৰ বিষয়াসকলেও পাইছিল। বজাঘৰীয়া কৰ অতি সামান্য আছিল। কিন্তু ভাৰ-ভেটীৰ কোৱ ইমান প্ৰৱল আছিল যে বাইজে কৰৰ দহগুণ বেছি ভাৰ-ভেটী দিব লগাত পৰি সদাৰ বিবৃত্ত আৰু অসন্তুষ্ট হৈ উঠিছিল।

ববকুকনৰ কামৰূপীয়া প্ৰজাৰ ওপৰত বিশেষ অত্যাচাৰ কৰাৰ হেতুৰে যে ভেট কৰা উপদ্রৱবিলাকৰ বাতৰি কামৰূপীয়া মানুহে

তলে তলে বজা ঘৰলৈ মানুহ পঠিয়াই জনাই আছিল। বৰফুকনক বুঢ়াগোঁহাখে প্ৰজাক পীড়ন নকৰিবলৈ মাজে মাজে উপদেশ দিছিল। কিন্তু এনেকুৱা উপদেশে তিতে দিপবীভূত কৰিছিল।

৩বক্তৃতা বজাব বন্ধাৰ পিতৃ বজাব বন্ধাৰ মৃত্যুৰ বহুবেকমান আগৰে পৰা শৰীৰ অসুস্থ আছিল। তেওঁ জানিছিল যে তেওঁৰ অভাল-ভালে বৰফুকনে সবতকৈ ধনবিত্ত খাই আনকহে বজাব বন্ধা পতাব। এই কথা জানি তেওঁ দিনমণি পাটোৱাৰী নামে এজন বুদ্ধিমান আৰু চাব-ভীয়াল মানুহ লগত দি বক্তৃতা বন্ধাৰ পট্টা দিছিল। বক্তৃতা দিনমণি পাটোৱাৰীয়ে সৈতে বন্ধাৰ আই বজা, বুঢ়াগোঁহাই, বৰপাত্ৰ-গোঁহাই, বৰবন্ধা ইত্যাদি সকলক মাজে মাজে সেৱা-শুশ্ৰূষা কৰি ছমাহ কাল কটাইছিল। এনেতে খবৰ পালে যে তেওঁৰ পিতৃ বৈকুণ্ঠী হল। বাতৰি পাই ডেকা বন্ধাই বন্ধাৰ পিতৃৰ মাতৃকীয়া অশোচ খাটি ফিয়া-কষ্ট কৰি উঠিল মাথোন, এনেতে আকৌ খবৰ পালে যে বৰফুকন ডাঙৰীয়াই তেওঁৰ পিতৃৰ বিষয়খন আন এঘৰ বন্ধাৰ লৰাকহে সবতকৈ ধন-সোণ খাই দিলে লেখিছে। এই বাতৰি পাই ডেকা বন্ধা অসুস্থ হৈ গৈছে। মনটো অসুস্থ হৈছে কৰি ভাত পানী একোকে নোখোৱা হল। দিনমণি পাটোৱাৰীয়ে কাৰণ সুন্দৰ। তেওঁ নকয়। শেষত এবাৰ নোৱাৰি কল “কাঁকা! কলে কি হ’ল। চিৰকলীয়া বিষয়খন গ’ল। বৰফুকনে ধন-সোণ খাই অমুক বন্ধাক আমাৰ বজাব বন্ধালী বিষয়খন দিলে লেখিছে।” দিনমণি—“বজাট কিবা আদেশ কৰিলে নে?” বক্তৃতা—“এতিয়াও বজাট কোনো আজ্ঞা কৰা নাই। আৰু দুয় সাত দিনৰ ভিতৰতে হেনো কৰিব।” দিনমণি—“নাপা! তই এই কথাৰ নিমিত্তেই ভাত পানী নোখোৱা হৈছ? একো ভয় নাই। মই দিনমণি জীয়াই থাকোঁতে তোৰ বিষয়খন কোনে নিয়ে মই চাম। তই উঠ, ভাত খাই মহানুখে শুই থাক গৈ।”

দিনমণিৰ এই আশ্বাসত ডেকা বন্ধাই ভাত-পানী খাই শুলে। দিনমণিয়ে ভাবিব খবিলে বজাকনো বেছি লগা-ভগা কোন? তেওঁ দকৈ ভাবি-চিন্তি পালে যে বৰফুকন বা বৰফুকনীয়হে বজাক ভিতৰি কোনো কথা শুনাৰ পাৰে কিয়নো বৰফুকনীয় বজাৰ নিজা ভনীয়েক। দিনমণিয়ে নিশাৰ ভিতৰতে তেওঁৰ কিংকৰ্তব্য স্থিৰ কৰি ললে।

পুরা শুই উঠি ডেকা বকরাই পূৰ্ণাপৰ নিয়ম মতে স্থান আশংক কৰিলে। বেলি অলপ ভাটী দিয়াত দিনমণিয়ে ডেকা বকৰাক কলে—“বাপা! মোক এপ তুশ পাঁচ টকা দা।” ডেকা বকৰাই শুৱিলে—“কাকা তুইনো ইমান কাম কি কৰিনি?” দিনমণি—“বাপা! তুই মোক এতিয়া একো কহুৱিনি। মই এট কপেৰে হোক হোৱা পিতৃকলীয়া বিষয়খন উলিয়াওঁ দিনি দিম। বহুক্ষণ হাজাৰ বাৰ-শৰ কমে নকৰে। মই কিন্তু দিনমণিয়ে এট তুশ পাঁচ টকাৰে সেই কাম সাধিম।” ডেকা বকৰাই দিনমণিৰ কথা শুনি ওৎফণৎ পেৰাৰ পৰা তুশ পাঁচটা টকা কপ উলিয়াই দিলে। দিনমণিয়ে সেই কপ লই নিদায় হল। ডেকা বকৰাই সেই দিনৰ দিনটো উৎকণ্ঠিত হৈ বল।

দিনমণিয়ে কপ লই পোনেই বৰবকৰাৰ হাউলি পালেগৈ। হাউলিৰ ছবাব মুগতে এটা চকিদাৰ গিয়। সি মাত লগালে—“কোন তুই, কলৈ আহিছ?” দিনমণিয়ে হাতযোৰ কৰি কলে—“দেউতা। মই কামকৰা চোকাৰ মাতৃ। মই দেউতাৰ ওচৰলৈকে আহিছোঁ।” চকিদাৰ—“কেলেই মৰ ওচৰলৈ আহিছ?” চকিদাৰে এই কথা সোধাত দিনমণিয়ে তেওঁৰ জ্বালাতাৰ পৰা কপ পাঁচ টকা উলিয়াই চকিদাৰৰ আগত পৈ কলে—“দেউতা। মই আট মাতৃৰ ঘাট লিগিৰীজনীক বগ পাব যোৱোঁ। মোক যদি লগ মৰাট দিয়ৈ তেন্তে উলটিব পৰত মই আক পাঁচ টকা দি দেউতাক সেৱা জনাম।” চকিদাৰকো চিকাকৰ পাঁচ টকা পাট আৰু আকো পাঁচ টকা পাবৰ আশা দেখি দিনমণিক আশ্বাস দিব কৰি বাট-ঘৰতে বকৰাই পৈ লৰি ভিতৰলৈ গল আৰু হাতালিকে বৰবকৰানীৰ ঘাট লিগিৰী বগৈক মতি আনি দিনমণিক ভেট কৰালে। বগৈয়ে শুৱিলে—“হেৰ। তুই কব মাতৃক? হোক কি লাগে?” দিনমণিয়ে জ্বালাতাৰ পৰা কপ লহ টকা উলিয়াই বগৈৰ আগত পৈ কলে—“আই! মোক বৰবকৰানী মাতৃক ভেট কৰাই দিব লাগে। যদি মোক ভেট কৰাই দিব পাৰে, তেন্তে যাব পৰত আই ডোমাক আৰু পাঁচ কপ টকা দিম।” বগৈয়েও কপ লহ টকা পাই দিনমণিক আশ্ব-আদৰ কৰি হাউলিৰ ভিতৰলৈ নিলে, আৰু চবাত বকৰাই বৈ ভিতৰলৈ গল। সেই সময়ত বৰবকৰা ঘৰত নাছিল। বৰবকৰানীয়ে খাই বট উঠি কৰাইত ডায়েল লৈ বৰপীৰাত বহি ডায়েল পান খাই আছিল। এনেতে বগৈ লিগিৰীয়ে পৈ আই

লৈ জনালে :—“দেউতা ঈশ্বৰী ! এজন কামৰূপ কামাখ্যাৰ কিবা বোলে অধিকাৰী মানুহ আহিছে । মানুহটো বৰ ভাল । দেউতা ঈশ্বৰীয়ে সেই অধিকাৰী মানুহটো চাব জানো ?” বংদৈৰ এই কথাত বৰবৰুৱানীৰ কোঁতুক জন্মিল । কামৰূপ কামাখ্যাৰ অধিকাৰী মানুহ বা আকৌ কেনেকুৱা ! এই ভাবি বৰবৰুৱানী চৰাঘৰৰ বুলনীলৈ আহিল আৰু তাত সজাই ধোৱা বৰ-পাঁৰাত বহিল । আগত তামোলৰ শৰাই আৰু পিকদান ললে । বংদৈক অধিকাৰী (ডেকেৰি) মানুহটোক আনিবলৈ কলে । বংদৈয়ে তৎক্ষণাৎ গৈ দিনমণি পাটো-ৱাৰীক বৰবৰুৱানীৰ আগলৈ বুলনী ঘৰলৈ আনিলে । দিনমণিয়ে পোনেই আঠ লৈ বৰবৰুৱানীক সেৱা কৰিলে আৰু সমুখৰ ঠাইখন হাতেৰে অলপ অটাই-পিটাই গামোছাখন পাতি ঢিকা ৰূপ চুপ আগ বঢ়ালে । বৰবৰুৱানীয়ে অতবিলাক ৰূপ দেখি আনন্দিত হল, আৰু বংদৈৰ হতুৱাই সেই ৰূপ শৰাইত তোলাই লৈ সুধিলে :—“হেবা ! কামৰূপীয়া অধিকাৰী ! তোমাক কি লাগে কোৱা ।” দিনমণিয়ে হাতঘোৰি কলে—“স্বৰ্গদেৱী ! ঈশ্বৰী ! মাতৃ ! আপোনা সকলৰ কাম-ৰূপ কামাখ্যা ৰাজ্যত বৰ অনায়াস অবিধি হৈছে । কামৰূপৰ বুজবৰুৱা বোলা ঘাই বিষয়াজন স্বৰ্গদেৱ ৰজাৰ সেৱাতে বৈকুণ্ঠী হল । তেওঁৰ পুত্ৰ বক্তমল ডেকা বৰুৱাই দেউতা ঈশ্বৰসকলৰ পূৰ্বাপৰ ৰীতি মতে সেই বিষয়খন পাব লাগে ; কিন্তু গুৱাহাটীৰ বৰকুকনে সেই বিষয়খন তেওঁক নিদি আন এজনক দিবলৈহে স্বৰ্গদেৱ ঈশ্বৰলৈ লেখিছে । ডেকা বৰুৱা সদাহতে বংপুৰতে আছে । সেইদেখি দেউতা ঈশ্বৰীয়ে অধৰ্ম্মক ঠাই নিদি একেবাৰ ধৰ্ম্ম কবিব লাগে । স্বৰ্গদেৱ ঈশ্বৰ ৰজাক জনাই ধৰ্ম্ম বিচাৰ কৰোৱাব লাগে ।” দিনমণিৰ আচাৰ-ব্যৱহাৰ আৰু তুতিবাক্যত বৰবৰুৱানী সন্তুষ্ট হৈ দিনমণিক তামোল-চালি দিয়াই “বাক, মই ৰজাক জনাই বিষয় বাৰি দিম, তুমি এতিয়া যোৱাগৈ ; বিষয় পালে আকৌ আমাক বুজবৰুৱাৰে সৈতে দেখা কৰিবাহি” এই কথা কৈ বিদায় দিলে । বৰবৰুৱানীৰ এই আশ্বাস বাক্যত আনন্দিত হৈ দিনমণি বহালৈ উলটি ডেকা বৰুৱাক সমস্ত কথা কলে । ডেকা বৰুৱা নিশ্চিন্ত হল । কোৱা-বাহুল্য—উলটিব পৰত দিনমণিয়ে বংদৈ আৰু চকিৰাবক প্ৰতিজ্ঞাত স্বাকী ৰূপ দি আগলৈকো সন্তুষ্ট কৰি আহিছিল ।

ইফালে বৰবৰুৱানীয়ে বৰবৰুৱা ৰাজ-ঘেদৰ পৰা উলটি আহাত

বোহ ছবত পবিল। বববকরাই অজুনয় বিনয় কবি কাৰণ সোধাত কলে যে তেওঁ (বববকরা) সেই বুদ্ধৰ্ণেই বজাৰ ওচৰলৈ গৈ বুদ্ধ-বকরাণী বিষয়খন বুদ্ধববকরাৰ পুত্ৰ বক্তৃতাৰ দিয়াৰ লাগে। তেওঁ যদি নাযায়, তেন্তে তেওঁ নিজে পাখি লৈ বজাৰ ওচৰলৈ যাব। বববকরাণীৰ আক্ৰোশ এবাৰ নোৱাৰি, দুশ ৰূপ দেখি আক কখাটো ধৰ্মসম্বত, নায়া-সম্বত দেখি বববকরা তৎক্ষণাত বজাৰ ওচৰলৈ গল। বজাই আন্ত-নাশ্বতকৈ তেনে অসময়ত যোৱাৰ কাৰণ সোধাত—বব-বকরাই কখাটো ভাঙি পাতি কলে। বজাই কলে:—“বববকৰনে এনেবিলাক অজায় কবিন ধৰিভনে? বাক, যোঁতয়া সময় হ'ল, কাকত যোঁতয়া পাম, তেওঁতয়া মই বজাৰ ককাৰ পুতেকে বুদ্ধ বকরা পাতিম।” এট বুলি নৈ বজাই বববকৰাক বিদায় দিলে।

ইকালে বববকৰনে তেওঁ লেখি পঠোৱা কাকতৰ চকু অহাত পলম হোৱা দেখি নিজে সেই কাকতৰ লৰাটো লগত লৈ বংপুৰলৈ আহিল; আৰু যপাসময়ত বাহিৰ চলাই তিনিওজন ডাঙৰীয়াৰ লগত বহি অলপ পৰ আন পান কখা পাতি বজালৈ জনাই পঠালে যে আগৰ বুদ্ধববকৰাৰ চকুৰাত বাক তেওঁৰ ঠাইত আন এজন নোহোৱা বাবে তেওঁ কাম চলোৱাত টান পাইছে। তেওঁ যিটো লৰাৰ নিমিত্তে লেখিছে সেই লৰাটোকো লগতে আনিছে। লৰাটো সং চৰিত্ৰৰ আৰু বাস্তৱ; কামৰপীয়া বাইজৰ ওপৰতো যথেষ্ট প্ৰতিপত্তি আছে। এতেকে স্বৰ্গদেৱে এই লৰাটোকে বুদ্ধববকরা পাতি চাবেক বুদ্ধববকরাৰ অযোগ্য পুত্ৰ বক্তৃতাৰ বকরা পাতি থল পাৰে। চোলাধৰা কাকতিয়ে গৈ বজাক বববকৰৰ গোহাৰি জনালে। বজাই পূৰ্ব প্ৰতিজ্ঞা অজুসৰি আদেশ কৰি পঠালে যে পূৰ্বাপৰ বীতি মতে বুদ্ধ বকরাৰ পুত্ৰ হৈ বুদ্ধ বকরা হ'ব। তেওঁ ইটো লৰাক বকরা পাতি ল'ব পাৰে। বজাৰ এই আদেশ, চোলাধৰা কাকতিয়ে আহি আঠ লৈ চৰাঘৰত বববকৰ, বববকরা, বুঢ়াগোহাঁই, বৰগোহাঁই এই সকলক জনালে। এই সকলেও আঠ লৈ আজ্ঞা গ্ৰহণ কৰিলে, বববকৰ লাজতে কলা-মলা পবিল। বক্তৃতাৰ আনন্দিত হ'ল: কিন্তু তাৰ লগে লগে বববকৰৰ বজা চকুৰোৰ তেওঁৰ চকুৰে চকুৰে পবিল। চৰা পৰা উঠি গৈ বববকৰে দিনমণিক নিবলে মাতি নি কলে:—“ভাই ইয়াত পাখি আন কাৰোবাৰ হকুৱাই খাটনি লৰাই মোক লাজত পেলাইছে।”

বাক মইও চাম, তোৰ বৃজবকুৱাইনো মোৰ তলত কেনেকৈ বঞ্চে !” দিনমণিয়ে ঠাতযোৰি কলে :—“দেউতা ঈশ্বৰ ! আমাৰ বৃজব বকুৱাক ববকুৱা ঈশ্বৰে পুত্ৰ সদৃশ মৰম কৰে—দেউতা ঈশ্বৰেও সেইদৰে পুত্ৰ সদৃশ মৰম কৰক ।” দিনমণিৰ কথাৰ ধৰণৰ পৰা বৰফুকনে বুজিলে যে বক্তৃতা বৃজব বকুৱাই ক’ত আওজিছে । তেওঁ মনে মনে থাকিল । কিন্তু ইয়াৰ পিছতে বৃজব বকুৱা আৰু দিনমণি উভয়ে আলচ যুক্তি হৈ ববকুৱাৰ ঘৰলৈ গৈ আকৌ ৰূপ ২২৫ টকা দি এই কথা জনালে ।

ববকুৱাই নিৰ্ভয় দি কলে যে তেওঁ থাকে মানে বৰফুকনে বৃজব বকুৱাৰ লোমকে লবাব নোৱাৰিব । বৃজব বকুৱাই ববকুৱাক এনেকুৱা আশ্বাস পাইও ভবিষ্যতলৈ বৰফুকনৰ পৰা লাঞ্ছনা বৈৰিভা পাব বুলি ভাবি বৰফুকনকো বংপুৰতে ৰূপ দুশ দি সেৱা জনাইহে বৰফুকনৰ ক্ৰোধৰ লাঘৱ কৰি গুৱাহাটীলৈ উলটি আহি বৃজব বকুৱালী বিষয়খন খাব পাৰিলে । বৃজব বকুৱাক একো কৰিব নোৱাৰি বৰফুকনে সেই দিনৰ পৰা কামৰূপীয়া মানুহক অতিপাত স্বৰ্গৰ চকুৰে চাব ধৰিলে ; আৰু সেইদিন ধৰি কামৰূপীয়া মানুহক গুলি হলেই নগৰ এৰি চাৰি চকিব বাহিৰে নিশা থাকিবলৈ আদেশ কৰি কামৰূপীয়াক আগতকৈও লাজ আৰু অপমান দিব ধৰিলে । উপদ্ৰৱ অত্যাচাৰো আগতকৈ বেছিকৈ কৰিব ধৰিলে ।

বৰ্ঠ অধ্যায়

পাঁড়ুৰ বাহৰত মন্ত্ৰণা

পিছদিনা ৰাতিপুৱাই পাঁড়ুৰ বাহৰত কামৰূপীয়া চৌধাৰী বকুৱা সকলে গা-পা ত্ৰিগ্ৰাই ভাত পানী খাই দিহা-দিহি নাও মেলি ঘৰলৈ যোৱাৰ আগেয়ে সকলোজনেই ববনগৰীয়া বৃজব বকুৱাৰ বাহৰত গোট খাই আগদিনাৰ কথাটো উলিয়ালে । পোনেই হৰদন্তে কলে :—“বাপ সকল ! চাওক, আহোমৰ বৰফুকনৰ অত্যাচাৰ । আজি ইমানদিনে আমাক লাজ অপমান দি, আমাৰ ওপৰত অসহনীয়

অত্যাচাৰ আৰু উৎপীড়ন কৰিও হেপাহ নপলাই আজি আমাৰ লৰা-ছোৱালী পৰ্য্যন্ত হাতী মেলাই গছকাঠ মাৰিলে। আমি সুনিচাৰ প্ৰাৰ্থনা কৰাত তাৰেহে অৰ্থে শুভ উঠি আমাৰ এটা ঘাও কল্যাণৰ দিলে। আমাৰ কামৰূপীয়াৰ জীৱন শুভ। বাপ সকলে একে এতিয়া কি কৰা উচিত। এই নিৰপৰাহী লৰা-ছোৱালী কেইটা যে মৰিল সেই সকলৰ পিতৃ মাফকেনে। আমি কি বুলি সাধুনা দিম?" বৰনগৰীয়া বুঢ়াবদকৰা :—"বাপা বীৰদত্ত! আমিহে কি কৰিম, কি কৰিব পাৰোঁ। সকলো আমাৰ কপালত কৰিছে। কপালকে ধিয়াই বঠি থকাটো ভাল।"

বীৰদত্ত—"কপালকে ধিয়াই মনে মনে থকাটো কাপুক্ষৰ হে কাম। কামৰূপত আমি অতিলোক বাইজ আছোঁ। আপোনা-লোকৰ ক্ষমতাশালী শক্তিসম্পন্ন লোকে আছে। আমাৰো কায়স্থ আৰু কলিতা সকলৰ গাত অগত্যা কৰিব তেজ একেবাও নোহোৱা হ'লনে যে আমি ইমান অত্যাচাৰ বৰফুকনৰ এনেকুৱা পৈশাচিক কাণ্ড আৰু অত্যাচাৰ সহি থাকিম? আমাৰ কামৰূপীয়া মানুহ এনেকুৱা নিজৰ হ'লনে যে ইয়াৰ প্ৰতিকাৰ কৰিব নোৱাৰো? সি আহোমে পাহৰিলে যে কামৰূপীয়া মানুহৰ বল, বুদ্ধি, ধৈৰ্য আৰু দীৰ্ঘস্থৰ সহায়তে তাৰ উপৰিজন বৰফুকনে মোগলকো জয় কৰিছিল। আন একো নহ'লেও, মই বীৰদত্ত এই পাৰগু বৰফুকনটোৱে সৈতে হতাৰ্হতি বা তৰোৱাৰে তৰোৱালে বগ কৰিব পোৱা হ'লে সি বুজিলেহেঁতেন কামৰূপীয়াৰ গাত বল আছে নে নাই। কামৰূপীয়াৰ তৰোৱালৰ কোণ কিমান ঢোকা। বাপসকল! মোৰ বিবেচনাৰে হ'লে আমি এটা-ইবিলাক গোটা-পিটা খাই বৰফুকনৰ নিকড়ে উঠা উচিত।" বক্তৃতা বুঢ়াবদকৰা—"বাপা বীৰদত্ত! তয়ে বৰফুকনৰ হাতীটো খুচিছিল নে?"

বীৰদত্ত—"হয়! ময়ে খুচিছিলোঁ; কিন্তু হাতী খোচাৰ লগে লগে যদি তাৰ পাৰগু পুতেক দুটাকো খুচিবলৈ পালোহেঁতেন, তেন্তে মোৰ হেপাহ মিলিলেহেঁতেন। বৰফুকনৰ তেজৰে এই হৃত লৰা-ছোৱালী কেইটাৰ তৰ্পণ কৰিব নেপাওঁ মানে মোৰ জীৱনত আৰু শান্তি নাই।"

বক্তৃতা বুঢ়াবদকৰা :—"বাপা বীৰদত্ত! অধিব বৰফুকন।"

মই তাহানিখন ডেকা কালতে উজুনীলৈ গৈ আহোমৰ বল বিক্রম সমস্ত দেখি আহিছোঁ। আমাৰ কি সাধ্য যে আহোমৰ লগত বণ কৰোঁ ?”

হৰদত্ত—“বাপ ! আপুনি যি সময়ত দেখিছিল, সেই সময়ত আহোম শক্তিশালী আছিল। কিন্তু বৰ্ত্তমানে আহোমৰ বল ক’ত ? বল থকা হলে উজুনীত সেই চাইটা মোৱামৰীয়াৰ ষিজোহতে বাধাকল্পিণী বোলা সেই ত্ৰিবোতা চুজনীৰ প্ৰতাপত বজানো সিংহাসন এৰি পলালহেঁতেন নে ? যি কি নহওক আমিহেঁতেন বজাৰ ষিকছে নুঠোঁ। আমাৰ ইচ্ছা এই স্বেচ্ছাচাৰী বৰফুকনটোক এসেকা দিওঁ। আমি যদি সকলোবিলাক কামৰূপীয়া লগ লাগোঁ তেন্তে একে তিলকতে পাশঙু বৰফুকনৰ শ্বৰাধ কৰিব পাৰোঁ।”

বসন্তমল বুজবৰুৱা :—“বাপা ! লগ লাগি কাম কৰিব পৰা হলেনো আমাৰ এনে দুৰ্দশা হয়নে ? আমাৰ হিন্দুৰ মত একেটা কেতিয়াবা হবনে ? কেতিয়াও নহয়। সেই দেখি আমাৰ আহোমৰ বৰফুকনৰ লগত বণ কৰিবলৈ ওলোৱা মানে জুইত জাপ দি মৰা কথাহে।”

বীৰদত্ত :—“তেম্মে এনেটো পাশৱিক অত্যাচাৰৰ কোনো প্ৰতি-কাৰেই নহবনে ?” বৰনগৰীয়া বুজবৰুৱা :—“বাপা ! মোৰ বিবেচনাবে হলে আমি ভিতৰি বুঢ়াগোঁহাই আৰু বজালৈ বৰফুকনৰ এই অত্যাচাৰ-বিলাক জনাই পঠাওঁ আৰু ইয়াৰ যি বিহিত প্ৰতিকাৰ হব পাৰে তাৰো প্ৰাৰ্থনা জনাওঁ।” বীৰদত্ত :—“চিৰকালেই আপোনাসকলে প্ৰাৰ্থনা জনায়ে আছে। তাৰ জানো কিবা ফল হৈছে ? তাহানিখনেই আমাৰ চাঁদকুচীয়াই বংপুৰতে থাকি কোনো বকমে বৰফুকনে ভেটী খাই আনক দিব খোজা কোটকলীয়া বিষয়খন বন্ধা কৰিলে, কিন্তু তাৰ ফলত এয়ে হৈছে যে সেই কালৰে পৰা আমাৰ কামৰূপীয়াৰ ওপৰত বৰফুকনৰ অস্তায় অত্যাচাৰ বৰ বেছিকৈ হৈছে। বজাঘৰলৈ বাতৰি পঠিয়াই প্ৰাৰ্থনা কৰি পঠালে ফল হয়, যে বজাঘৰে আগেয়ে বৰফুকনকে নুখি পঠায় ; বৰফুকনে আমাক অবিধাসী, মিছলীয়া ইত্যাদিৰূপে পালি পাৰি এছাতে কৈকিয়ৎ পঠায় আনহাতে আকৌ উলটি আমাকেই শাস্তি কৰে—অস্তায় উৎপীড়ন আৰু হুণ্ডণ কঢ়াকৈ কৰে। এনেদৰেই মিছাই বৰচ ভগন কৰি কংপুৰলৈ বাহুৰ পঠাই

প্ৰতিকাব বিচৰাওঁকৈ বৰকুকুৰকে উঠাই দি আমি কব-কাটল বন্ধ কৰোঁ ; আৰু এই কাৰণে বৰকুকুৰে যদি বণ কৰে আমিও বণ দিবলৈ সাজু হওঁ।

বৰনগৰীয়া বকুৱা :— “বাপা বীৰদত্ত ! তুমি যিটো কৈছা সেইটো সঁচা ; কিন্তু আমাৰ মানুহক সহজে গোট খুৱাই একেডাল ডোলতে বন্ধা টান। গোট খুৱাব পাবিলেও সেই গোট-পিট আৰু বান্ধ সবহ দিনলৈ নাথাকে ; ইত্যাদি কাৰণে আৰু ধৰ্ম্মক ধিয়াই যোব মনেৰে হলে বংপুৰৰ বুঢ়াগোঁহাই আৰু বজালৈ মানুহ পঠাই আগৈয়ে খবৰ দিব লাগে। তাৰ পৰা যদি সুবিচাৰ হয় ভাল। কিন্তু ভেতিয়াও যদি সুবিচাৰ নহয় তেন্তে পিছত গোটপিট খাই যি হয় কৰা হাব। আমাৰ হবদত্ত বাপায়ে মনে মনে উত্তৰ পাবেদি মানুহ এযোৰ পঠাওক। সেই মানুহ আহি পালে হবদত্ত বাপাই আমাক জনাব। আমি এইবাৰ অগ্ৰা জুৰ্গীংসৱত হবদত্ত বাপাৰ দৰতে আটাইবিলাক গোট-পিট খাই যি উচিত হয় কৰিম।” বৰনগৰীয়া বকুৱাৰ এই সুপৰামৰ্শ সকলোৰে মনোনীত হল। আটাইবিলাক বকুৱা চোঁধাবীয়েই এই পৰামৰ্শৰ পিছত সকলোৰে নাৱেৰে ব্ৰহ্মপুৰ পাৰ হৈ দিহা-দিহি নিজ ঘৰলৈ গল।

সপ্তম অধ্যায়

হবদত্ত বীৰদত্ত

আমি এইখিনিতে হবদত্ত, বীৰদত্তৰ সৰ্ব্বদে ভেওঁলোকৰ থকা ঠাই আৰু ইতিবৃত্তৰ বিষয়ে, অলপ চমুকৈ হলেও কব লগাত পৰিলোঁ। হবদত্ত বীৰদত্ত কলিতা কুলোত্তৰ হুজুৰা কামৰূপীয়া ভাৰত মানুহ আছিল। সেই সময়ত হবদত্ত পুৰণাৰ মৌজাৰ চোঁধাবী আছিল। হবদত্ত চোঁধাবী নিয়মিত ওখ আৰু বন্ধা কবৰ আছিল। ভেওঁৰ দৰত পাহ কৰা হুঁচি। কলমে কুলুপ, কেবলমে তুমি আৰু কৰকিয়াল নিবৰ মানুহ আছিল। ভেওঁৰ সৰ্ব্বদে ইতিবৃত্ত সৰ্ব্বদে

বীৰদত্তই আছিল। তেওঁ বৰ ওখ, হটুঙা, ডাঙৰদীঘল, বাহুবলী
দৈত্য সদৃশ পুৰুষ আছিল। আহোম বজালকলৰ ভিতৰত ৩গদাধৰ
সিংহ যেনেকুৱা বীৰ আৰু দৈত্য পুৰুষ আছিল, প্ৰবাদ আছে
কামৰূপীয়া হিন্দু সকলৰ ভিতৰতো হেনো বীৰদত্ত সেই লেখিয়া
পুৰুষ আছিল। তেওঁৰ গাত হেনো ইমান বল আছিল যে তেওঁ
বনৰীয়া গলধন ধৰা মতা ম'হ এটাকো শিঙত ধৰি তেঁচুকি বছৰাব
পাৰিছিল। বলী হবৰে কথা। অসমৰ কায়স্থ কলিতা আগৰ
জত্ৰিয়হে। প্ৰভু ৩শতব্দেৰ চৰিত্ৰতে আছে প্ৰভুৰ গাত কিমান
বল আছিল। প্ৰভুৱে দুৰ্দ্ধাস্ত ব'ড়কো মৰ্দ্দন কৰিছিল। আমি
ডেকা কালত কামৰূপত কাম কৰোঁতে যি সকল কায়স্থ কলিতা
বন্ধু আৰু মানুহ পাইছিলোঁ, সেই সকলৰ ভিতৰতো অনেক গাব
গঠন আৰু চেহেৰা বলী দেখিছিলোঁ। আমাৰ বয়সৰ সকলে মনত
কৰি চাওকচোন ৩গোবিন্দ বাম চৌধাৰী, ৩ললিত বাম চৌধাৰী,
৩চানাবাম পেকাৰ, ৩পৃথুৰাম চৌধাৰী, ৩হৰদত্ত চৌধাৰী, ৩ভবানন্দ
চৌধাৰী আৰু বৰ্তমান কালতো পেকন ভোক্তা চিৰস্তান্দাৰ ত্ৰীযুত
গোপালচন্দ্ৰ চৌধাৰী, ত্ৰীযুত মাধৱ বাম চৌধাৰী, এইসকল কেনে
ওখ, ডাঙৰ দীঘল, হটুঙা আৰু সভা শুৱনি মানুহ। এই সকলৰ
পূৰ্বপুৰুষসকল যে আৰু ডাঙৰ দীঘল বলী আছিল তাত অকণো
সন্দেহ নাই। হৰদত্ত চৌধাৰীৰ ঘৰ আমি পাতনিত উমুকিওৱা
সেই জিকেৰিত আছিল।

জিকেৰিৰ অৰণ্যত আমি যি জিন চাব দেখিছিলোঁ তাৰ পৰা
অনুমান কৰোঁ—হৰদত্ত চৌধাৰীৰ হাউলি এই লেখিয়া আছিল:—

তেওঁৰ হাউলিৰ পূবে আৰু দক্ষিণে পুঠীমাৰী নৈ অৰ্থাৎ নৈখন
প্ৰথমতে হুইমাইলমান ওপৰৰে পৰা উত্তৰ দক্ষিণাকৈ বৈ তেওঁৰ
হাউলিৰ কাষৰে পৰা ভাঙ্গ খাই পশ্চিম মুখে ঘূৰিছে আৰু এই নৈৱেই
হাজোৰ ওচৰত চেচা নাম পাইছে।

তেওঁৰ হাউলিৰ বেৰ প্ৰায় দহ পুৰা মাটি। চাৰিওফালে ওখ
চাপ মৰা। পূবৰ তেওঁৰ হাউলিৰ চাপ নৈৰ পৰা ৪০ টাবমান
আঁতৰ আৰু দক্ষিণৰ পৰাও প্ৰায় সিমানেই আঁতৰ। হাউলিৰ বাহিৰে
পূবফালে নৈৰ পৰা তেওঁৰ চাপটোকে এটা ওখ আলি। আশিৰ
হুইকাবে কুৰীয়া মাথিকল গছ। আলিটো নৈৰ পূব পাৰেদিও প্ৰায়
১০০ গজমান দূৰৈত আছে।

আলিবে গৈয়েই পোনেই ডেওৰ চ'ৰাঘৰটো পোৱা যায়। চ'ৰাঘৰ উত্তৰৰ ফালে এখন ফুলনি আৰু একেবাৰে পূব উত্তৰ কোণত এটা মজলীয়া বিঘৰ পুখুৰী। সেই পুখুৰীৰ পাৰতে এটা মন্দিৰ। মন্দিৰৰ কাষতে এটা আলহী থকা ডাঙৰ ঘৰ। চ'ৰাঘৰ দক্ষিণেও এখন ফুলনি। সেই ফুলনিৰ দক্ষিণে চৌধাৰীৰ নিজা গোসাঁই ঘৰ। সেই গোসাঁই ঘৰলৈ বাহিৰ ফালৰ পৰাও যাব পাৰি আৰু ভিতৰ চোডালৰ পৰাও চকোৱাৰ আগেদি সোমাব পাৰি। ডেওৰ শোৱা ঘৰটো পূব-পশ্চিমা। ভায়েক বীৰদত্তৰটোও সেই লেখিৱা। ডেওৰটো উত্তৰ ফালে। ছয়ো ঘৰতে ঘোৰা লগাকৈ এটা মাৰল ঘৰ। পশ্চিমৰ ফালে বান্ধনি ঘৰ; এইবিলাক ঘৰৰ মাজতে এখন চোডাল। বান্ধনি ঘৰৰ উত্তৰে আকৌ নিজা জ্ঞাতিবৰ্গ থাকিব পৰা এটা ঘৰ। বীৰদত্তৰ শোৱনি ঘৰৰ উত্তৰ ফালে সাভোটা উঁড়াল ঘৰ। বীৰদত্তৰ শোৱনি ঘৰৰ দক্ষিণে বৰ দীঘল এটা গোহালি ঘৰ আৰু গোসাঁই-ঘৰৰ পোনে পোনে দীঘলকৈ লাভ ঘৰ বেটা বন্দী থকা ঘৰবিলাক। গোহালি ঘৰলৈ বাহিৰৰ ফালৰ পৰাও যাব পাৰি আৰু ভিতৰৰ পৰাও যাব পাৰি। বান্ধনি ঘৰৰ পশ্চিমে বৰ ডাঙৰ ডায়েল পাগৰ বাৰী। সেই বাৰীৰ মাজেদি এটা বহল বাট। এই বাটেদি অসম গ'লেই ভিতৰ বাৰীত এটা ডাঙৰ চাৰিচুকীয়া পুখুৰী। সেই পুখুৰীৰ পাৰবিলাকত নানা ভৰহৰ ফুলৰ গছ। পুখুৰীটোত ৰাজহাঁহ, পাতিটাহ চৰে। বাটটো পকা ইটাবে বহোৱা। পুখুৰীৰ পাৰত বহিবলৈ বৰ চিকুণ ছৰ্কা বাঁহ। ফুলনিৰ ফুলছে পুখুৰীৰ দূত্ৰে লৰাচলতে মন মোহিত কৰে। ডেওৰ ওখ চাৰি চাপৰ বাহিৰে পূবে দক্ষিণে পশ্চিমে মুকলি পথাৰ। তাত ডেওৰ বেটা কন্দীসকলে আহু, সবুজ, মাহ, বুলু, শাক পাচলি, ধপাত, কুঁহিয়াৰ ইত্যাদিৰ খেতি কৰিছিল। ডেওৰ চাপৰ উত্তৰ ফালে আন আন গছ। বান্ধনিৰ বসতি আছিল। সেই সময়ত এই জিকেৰি পাওঁখন শস্ত্ৰ, কৰ্ত্তা, অস্ত্ৰপৰ আছিল। ডেওৰ চাপৰ বাহিৰে পশ্চিমে দু ঘাট। তাত ডেওৰ পানি খেতি কৰাইছিল।

অষ্টম অধ্যায়

হৰদত্তৰ উদ্যোগ

পাঁড়ুৰ বাহৰৰ পৰা ঘৰলৈ উলটি অহাৰ দুদিনৰ পিছতে হৰদত্তই মানুহ এযোৰা দৰঙ্গৰ বজা কুঞ্চনাৰায়ণৰ, আৰু আন এযোৰা উজনিৰ বংপুৰলৈ উত্তৰ পাবেদি পঠালে। মোজাৰ তুমনি চকিত আহোমৰ চকীয়াল থকা বাবে তেওঁ মানুহ দুয়ো যোৰাকে তুমনি চকিৰ উত্তৰ পাবেদি আঁতৰে আঁতৰে পাৰ কৰাই দিছিল। দৰঙ্গলৈ যোৱা যোৰাই দৰঙ্গী বজাক গৈ বৰফুকনৰ অত্যাচাৰবিলাক জনালে। দৰঙ্গৰ বজাও ভালেমান দিনৰে পৰা গুৱাহাটীৰ বৰফুকনৰ অসদ্ব্যৱহাৰ পাই বিবৰ্ত্ত হই আহিল। এতিয়া কামৰূপীয়াসকলে দৰঙ্গৰ বজাত হুখ জনাই বণ লাগিলে সতায় কৰিব নে নকৰিব এই কথা জনোৱাত দৰঙ্গী বজাই “সহায় কৰিম” বুলি প্ৰতিজ্ঞাত হল। উজনীলৈ যোৱা যোৰাই দেৰ মাহে খোজ কাটি বংপুৰ পালেগৈ। তাত বুঢ়াগোঁহাইত বৰফুকনৰ পৈশাচিক অত্যাচাৰ জনাই বিচাৰ প্ৰাৰ্থনা কৰাত বুঢ়াগোঁহায়ে “মই এতিয়া মোৱামৰীয়াৰ বিজোহ দমনত আছোঁ, সদ্যহতে একো কৰিব নোৱাৰো—পিছে পৰে যি হয় কৰিম” বুলি কৈ মানুহ যোৰা ওলোটাই পঠালে। তিনি চাৰি মাহমানৰ মূত এই মানুহ যোৰা শাওণত উলটি আহি হৰদত্তক এই কথা জনোৱাত হৰদত্ত বীৰদত্তে “আহোমৰ পৰা স্তুতিৰ নাপাওঁ” বুলি মনতে খিৰ কৰি আন উপায় কৰিবলৈ কাৰবাৰ লগালে। অৰ্থাৎ বাইজে গোটেই কামৰূপত বৰফুকনৰ শাসন উঠাই দিবলৈ চিব কৰিলে।

আমি এইখিনিতে জনাওঁ যে হৰদত্ত বীৰদত্ত যদিও উচ্চ কলিতা বংশৰে আছিল আৰু তেওঁলোকে যৈকৰ ধৰ্ম্মকো মানিছিল; তথাপি তেওঁলোক আত্মত শাস্ত ধৰ্ম্মত হে দীক্ষিত আছিল। হৰদত্ত বীৰদত্তে বহুবি পঠা ছাগলী বলি দি দুৰ্গোৎসৱ কৰিছিল।

কুৰঙ্গীৰ আগৰে পৰা আমাৰ এই জনৰ দেশখন দুটা প্ৰেৰণ ভীৰ্ষ বাবে মোটেই ‘জানকবৰুৱে’ দিয়াত। এখন ভীৰ্ষ কাৰণৰ

কামাখ্যাধাম : আনন্দন শদিয়াৰ পূবে মিত্ৰ, মিত্ৰ বাজ্যৰ মাজত থকা পৰন্তবাম হুও । এই তীৰ্থলৈ ভাবভবৰব সকলো ঠাইৰে সাধু, সন্ত, মহন্ত, শৈৱ, শাক্ত, বৈষ্ণৱ সকলো শ্ৰেণীৰে সন্ন্যাসী, বৰাগী সেই কালতো বাটে বাটে খোজ কাঢ়ি, ধুজি মাগি ধাইও আহিছিল কামৰূপ জিলাৰ তিনিবুৰি পাঁচখন মৌজাৰ প্ৰায় প্ৰত্যেক মৌজা-তেই তীৰ্থস্থান, সত্ৰ, মঠ, মন্দিৰ আছে । গুৱাহাটী নগৰৰ দ্বিত্যন্ত আৰু দাতিয়ে কাষৰে এইবিলাক তীৰ্থ ঠাই :—কামাখ্যা, তুৱনেশ্বৰী, শুক্ৰেশ্বৰ, উগ্ৰভাৰা, ছত্ৰকাৰ, নৱগ্ৰহ, বশিষ্ঠ । ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ মাজত উমানন্দ । উত্তৰ পাৰে অৰুণাচল, মণিকৰ্ণেশ্বৰ, কদ্বেশ্বৰ, দীৰ্ঘেশ্বৰী । হাজোত কেদাৰ, মাধৱ । বংশৰ মৌজাত মদন কামদেৱ । বৰপেটাত মহা-পুৰুষীয়া, দামোদৰীয়া, হৰিদেৱী অনেক ধান আৰু সত্ৰ । এই দেৱালয়, ধান সত্ৰবিলাকত ব্ৰাহ্মণ, বৈষ্ণৱ, আঠপৰীয়া ইত্যাদিত বাজেও মাজে মাজে পশ্চিমৰ পৰা তীৰ্থ কৰিবলৈ অহা-যোৱা কৰা হিন্দুস্থানী বঙালী সন্ন্যাসী বৰাগীও থাকে । কামৰূপীয়া ভাল মানুহৰ ঘৰে-চুৱাৰেও মাজে সময়ে ঠায়ে ঠায়ে ছুই চাৰিজন কৰাৰী, সন্ন্যাসী থাকে । আমি যি সময়ৰ কথা লিখিছোঁ সেই সময়তো কামৰূপীয়া ভাল মানুহ চাৰি ঘৰৰ গোঁসাই ঘৰ, মন্দিৰ ইত্যাদিত সাধু-সন্ন্যাসী, বৰাগীয়ে জিৰণি লৈছিল ।

হৰদত্তৰ মানুহ যোবা উজনীৰ পৰা উলটি অহাৰ সময়ত অৰ্ধাং সেই শাওণ মাহত তেওঁৰ বাহিৰা মন্দিৰত তীৰ্থৰ পৰা ওলটা ছত্ৰন বৰাগী, এজন নগাসন্ন্যাসী, এজন বামাচাৰী ভাত্ৰিক আৰু তিনি চাৰিজনমান ভাটীৰ কালৰ তীৰ্থলৈ যাবলৈ ওলাই অহা আমাৰ অসমীয়া কেৱলীয়া ভকতো আছিল । হৰদত্তে সাধু-সন্তক, কবি-ককৰক তেওঁৰ এই মন্দিৰতে বাখি ছুই চাৰিদিন সেৱা-গুহাৰা কৰি-বলৈ আৰু সেই সকলৰ লগত ধৰ্ম আলোচন, বিশেষৰ আলোচন কৰিবলৈ ভাল পাইছিল ।

উজনীৰ পৰা মানুহ যোবা উলটি আহি পোৱাৰ পিছদিনাৰ পহুনি আমাৰ হৰদত্ত চেঁচাবী তেওঁৰ সেই বাহিৰা মন্দিৰলৈ আহি পোন প্ৰথমে আৰতি চালে, তাৰ পিছত নৈ আলমী-খবত সাধু-সন্ত কেইজনক হুব ধোৱাই সেৱা কৰি লুখিলে :—“বাৰা-সকল ! আপোনাৰসকলৰ সেৱা-আলোচন কোনো ভাটী যোৱা নাছিল ?” সন্ত-সন্ন্যাসকলৰ কথাত :—“সিহঁত যোৱা আৰু । সন্ত-সন্ন্যাসকলৰ

কৃপাত আমি বৰ আনন্দত আছোঁ।” হৰদত্ত—“বাবাসকল! মোৰ মনত কথা এটা খেলাইছে। কথাটো এই যে আমাৰ হিন্দুৰ আৰু আগলৈ উঠাৰ স্বাধীনতা লভাৰ কোনো উপায় নাই নে? আমি হিন্দু জাতিটো চিৰকালেই পৰৰ গোলাম হৈছে থাকিম নে?” চৌধাৰীৰ এই কথাত সাধুসকলে অসপ পৰ তন্ত্ৰি পোনেই বৰাগী-জনে কলে—“বাবা। ঘোৰ কলিকাল পৰিছে। বঙ্গ, অসম ইত্যাদি দেশত যে আকৌ হিন্দু জাতি উঠিব, স্বাধীন হব, এনেকুৱা আশা নাই। আমি এতিয়া একলেশীয়া বুঢ়া জাতি। এতিয়া আমাৰ ৰাজনীতি চৰ্চা কৰা বা স্বাধীন হওঁ এনেকুৱা ভাব কৰা দিন নাই। আমাৰ এতিয়া ঈশ্বৰ-সেৱা কৰিহে কাল কটাব লাগে।” বৰাগী-জনৰ এই কথাত নগা সাধুজনে চকু পকাই বৰাগীক ধমক দি কলে:—“খৈদে তোৰ কথা। তহঁত বৰাগীবিলাক যেনেকুৱা ভয়া-তুৰ, ইফালে খোৱাটো নিবহ নিপানী, আনকো তেনেকুৱা হৰলৈকে বুধি দিয়। আমি হীন, আমি বুঢ়া, আমি কীট, আমি ধূলি, আমি বালি, আমি পদবেণু, আমি দাসৰ দাস এনেকুৱাবিলাক নিৰ্কিন ভাবৰ কথা কৈ কৈ, আনকো তাকে শিকাই তহঁতে আমাৰ হিন্দুক ভীক আৰু কাপুৰুষ কৰি দেশ যেন তললৈ নিয়ালি। আমি জানো জীৱ মায়েই নিজৰ সামৰ্থ্য উপলব্ধি কৰি “শিৰোহং শিৰোহং” কলেহে, ভাবিলেহে, হিন্দুৰ উন্নতি হব। হিন্দুৰ কাপুৰুষতা দূৰ হব। আধা মেলা, আধা জাপ খোৱা ধুলু ধুলু চকুৰে নমতা নোবোলা হৈ থকা বামাচাৰী তাত্ত্বিকজনে চকু ৰঙা কৰি জোৰেৰে কলে:—“খৈদে তহঁতৰ কথা। শক্তি নভজিলে বেটাহঁত কেনেকৈ শক্ত হবি। মই কওঁ হিন্দু মায়েই “মা কালী! জয় মা দুৰ্গা” কব লাগে তেহে শক্তিয়ে শক্তি দিব। শক্তি পালেহে বীৰ হব পাৰি, মানুহ বোলাব পাৰি। শক্তিয়ে শক্তি নিদিলে তোৰ বাম বা কৃষ্ণে হিন্দুক বগী, বীৰ কৰিব নোৱাৰে। জহা চাউল, চুখ, ফুল-ফল পানী খাই বলবান বা শক্ত কোন হব পাৰে? হাতীটো ইমান ডাঙৰ, কিন্তু সি ঘাঁহ খোৱাৰ বাবে ভীক—ভাব সাহ নাই। সিহঁত মজহ খায়। সেই দেখি সক আকা-বৰ সিহে একোটায়ে সেই লেখিয়া ভীমকায় হাতীকো বধ কৰে। মই কওঁ, বোল “মা কালী, কাৰণ, যা পঠাব জোল। তেহে হব তোৰ পাঁত বল। পাঁত বল হলে শক্তি হব। শক্তি হলে সাহ হব। সাহ হলে বীৰ হব পাৰি। একোটা হিন্দুয়েই একোৰে বীৰ হলে

শেষ আপোনা-আপুনি উদ্ধার হব।” বিদেশী এই তিনি পক্ষ
তিনিজন সাধুৱে এইদৰে কোৱা শুনি আমাৰ কেৱলীয়াসকলে মনে
মনে থাকিব নোৱাৰি, সৱাতকৈ বয়সীয়াসকলে কলে :—চোখাবী
বাপ ! আপুনি কি ভাবিছে কব নোৱাৰে।। আমি জনাত হলে
আপুনি এইবিলাক বিদেশী পশ্চিমীয়া হিন্দুস্থানীৰ কথা মতে
নচলিব। আমাৰ মহাপুৰুষ গুৰুৱে লিখা মতে কৃষ্ণইহে আমাৰ
সকলো হুখ হুগতি দূৰ কৰিব পাৰে। কীৰ্ত্তনত কৈছে :—কৃষ্ণ
এক দেৱ হুঃখহাৰী—এতেকে আমাৰ খাৰ-খোৱা অসমীয়াই বিদেশী
মানুহৰ কথাত ভোল নগৈ, ইবিলাক সিবিলাক সকলো এবি, বিষয়
খাল্লাকো মনৰ পৰা দূৰ কৰি একান্ত মনে কৃষ্ণত হে ভজিব
লাগে।” কেবলীয়াজনে অসমীয়াতে কোৱা কথাকো বামাচাৰী আৰু
নগা উভয়ে বুজি গজি কলে :—“থৈ দে তোৰ কিছন কিছুনক।
সি একো কৰিব নোৱাৰে। তোৰ কিছন এটা লম্পট নগাবাজ।
তাৰ আশ্ৰয় লোৱাটো উচিত নহয়। কালীক ভজ, শিৱক ভজ,
তেহে হিন্দুৰ জয় জয়কাৰ হব”। কেৱলীয়াজনে কলে :—“বাবাজী !
ভোমালোকে নাজানা কৃষ্ণে সকলোতকৈ ডাঙৰ। ভোমাৰ কালী
আৰু সদাশিৱ কৃষ্ণৰ আজ্ঞাকাৰী।” বামাচাৰী আৰু নগাজনে
কলে :—“হেৰ কেৱলীয়া ! কেতিয়া আমাৰ কালী আৰু সদাশিৱ
তোৰ কৃষ্ণৰ আজ্ঞাকাৰী হৈছিল ? দেখ ! তইতৰ বামচন্দ্ৰেও ভগৱতীক
আবাধনা নকৰাকৈ বাৱনক মাৰিব নোৱাৰিলে। তইতৰ গোপী-
বিলাকেও কাতায়নী ব্ৰত কৰি কাতায়নী দেৱীক পূজিছে লম্পট
চুড়ামণি কৃষ্ণক পাইছিল। এতিয়া তইতে দেখোন উলটাকৈহে
বুজায়।”

কেৱলীয়া—“বাবা ! তোমাৰ কালী বা হুৰ্গাই বলীও ব্যৱ,
ছলিও মাৰে। শিৱ ঠাকুৰতো গাজা খায়েই বেছহ। নাবী বুৰ্জি
মোহিনীক দেখিও হৈছিল পাগল। আমাৰ হিচাবে কৃষ্ণইহে ডাঙৰ।
ভোমালোকেনো আমাৰ আগত কি কুটনি কৰা ?”

বামাচাৰী আৰু নগা (উভয়ে)—“তই দেখোন বৰ শক্ত শক্ত
কথা কৰ। তই বাজাননে তোৰ নিচিনা কেৱলীয়াক আমি মোটে
মোটে মৰা লগত থিৰিব পাৰো।”

কেৱলীয়া—“বাৰুইত ! মোক কি শিখিল, থিৰিল, কলৈ
শক্ত শক্তি দেখাব দিও থিৰিব পাৰো। কিন্তু, আত্মিক কেৱলীয়া,

তোমালোকো সেয়েহে। আমাৰ ঘৰ-দুৱাৰ লৰা-তিবোতা নাই, তোমালোকৰো (যদি আচল সাধু হোৱা, কৰবাৰ ঠগ নোহোৱা) সেয়ে। তোমালোকৰে আমাৰে প্ৰভেদ এই যে তোমালোকে লেংটি মাৰা, পালে গুপুততে মদে মজ্জহেও বজ্জাই দিয়া—আমি আমাৰ দেশৰ সাধাৰণ মানুহৰ দৰেই পিন্ধো উৰোঁ। আমি জহা চাউল, মগুমাহ, ঘিঁউ, চেনি ইত্যাদি সু-আহাৰেৰে পেট পূৰাওঁ।”

এইদৰে দুয়ো দলৰ তৰ্কাতৰ্কি হৈ দুয়ো দলৰ হতাহতি হবৰ উপক্ৰম হল। কেৱলীয়া হল তিনিজন। তেওঁলোকৰ লগতে বৰাগী দুজনো মিল হল! সিফালে অকল বামাচাৰী আৰু নগা দুজন।

হৰদত্তে অনুন্নয় বিনয় কৰাতহে উভয় পক্ষৰে ভাগ্যে মৰা-মৰি নহল। হৰদত্তে কেৱলীয়া তিনিজনক নিজৰ চ’ৰাঘৰলৈ আনি তাতে ঠাই দিলে। তাৰ পিছত চৌধাৰীয়ে নিশা খাই বৈ উঠি আকৌ এবাৰ বামাচাৰী তান্ত্ৰিকজনৰ ওচৰলৈ আহি এইদৰে কথা-বতৰা হল :—

হৰদত্ত—“বাবা ! তেন্তে আমাৰ হিন্দুৰ উঠিবৰ আৰু কোনো উপায় নাইনে ? আহোমৰ এই বৰফুকনটোৰ অনায়াস উৎপীড়ন অধৰম আৰু সহিব নোৱাৰাত পৰিলো। বজালৈ জনাই পঠালে বজাইও কাণ নকৰে।”

বামাচাৰী—“বাবা ! উপায় আছে। মই দিবা চকুৰে দেখিছো। ভাইতৰ আহোমৰ পতন অনিবাৰ্য্য। কি জামি মা কালীয়ে তোৰ হতুৱাই কামৰূপত হিন্দু ৰাজত্ব স্থাপন কৰাব পাৰে।”

হৰদত্ত—“বাবা ! আপুনি এইটো সঠিক কৈছেনে ?”

বামাচাৰী—“বাবা ! মই কেতিয়াও মিছা নকওঁ। মই ধ্যানত পাইছোঁ। মোক মা কামাখ্যাই কৈছে।”

হৰদত্ত—“বাবা ! মইনো এতিয়া তেন্তে কি কৰা উচিত ?”

বামাচাৰী—“বাবা ! এক কাম কৰ। তই প্ৰথমে এমাহমান নিজান ঠাইত গৈ পূৰ্ণসেৱণ কৰ। তাৰ পিছত ভাইতৰ দেশৰ আটাইবিলাক বৰুৱা-চৌধাৰীক এইবাৰ দুৰ্গেংসংসকে উপলক্ষে কৰি গোট খুৱাই মেল পাতি বৰফুকনক কৰ-কাটল মিহিবলৈ—তাৰ পিছত লাগে বৰি—তাৰে সৈতে বণ কৰিবলৈ স্থিৰ কৰ। পাৰিলে স্বৰ্গল, বিজয়ী, কোচবিহাৰ

এই তিনি বজাবো সহায় ল। তেতিয়া আহোম খেদা খাব। কামদেবত
হিন্দু রাজ্য স্থাপিত হব।”

হবদত্ত—“বাবা ! তেন্তে মই পবহি মানেই মদন কামদেবলৈ
গৈ তাতে এমাহ পুৰঃসৰণ কৰিম। সেই সঁচি নিজান অথচ মনোবম।
বাবা ! আপুনিও মোৰ লগত যাব লাগিব, আৰু মোৰ কন্থ ত্ৰষ্টা
হব।”

বামাচাৰী—“কোনো কথা নাই, বাক মই যাম। তাতে তোক
পুৰঃসৰণ কৰাম। তই এমাহৰ খাব মদন যোগাৰ লবি, পূজাৰ নিমিত্তে
কেইকলহমান কাৰণো লবি।”

হবদত্ত—“ভাল বাবা ! সেইদৰে কৰিম।” এইদৰে কথা-
বতৰা হৈ দ্বিৰ কৰি হবদত্ত চৌধাৰী ঘৰলৈ উলটি আহি নিশাটো
স্তলে।

নবম অধ্যায়

এইদৰে পৰামৰ্শ হোৱাৰ পিছদিনা বাতিপুৱাই কেৱলীয়া আঠে
কেইজনে খাই বৈ উঠি হবদত্ত চৌধাৰীৰ পৰা বিদায় ললে। যাক
পৰত কলে—“বাপ ! আপুনি কলিতাকুলৰ গোৱৰ ; আপোনাৰ
উচিত যে এনেকুৱা ব্যক্তিচাৰী তাত্ত্বিক বিদেশী গুণা সাধুক পোহপাল
দিবলৈ এৰি আমাৰ মহাপুৰুষৰ ধৰ্ম্মত আস্থা ৰাখি চলাটো। আমাৰ
হিন্দুৰ যে শক্তি-পূজা কৰিবলৈ বল ৰাঢ়ি আমাৰ হিন্দুৱে যে আৰোমক
খেদি ৰাজত্ব কৰিব, এইটো আমাৰ মনে নধৰে। এতেকে বাপ !
ঈশ্বৰ কৃষ্ণই আমাক যাক য’ত যি অৱস্থাত ৰাখিছে তাত সন্তুষ্ট হৈ
থকাই ভাল। বাপ ! আমি বিদায় মাগিলো।” এই কথা কৈ
কেৱলীয়া আঠে কেইজন গুচি গল। হবদত্ত চৌধাৰীয়ে তেওঁলোকৰ
কথাত উত্তম অধম একো নকৈ ভাৱে বীৰদত্তক মতাই আনি কলে :—
“বাপা বীৰদত্ত ! মই কালি পুৱাই এমাহমানলৈ ঘৰ এৰি মদন
কামদেব দেৱালয়ত গৈ থাকিম। তাত মই দেখব তালৰ অৰ্থে পুৰঃসৰণ
কৰিম। আজিয়েই তাৰীহঁতৰ হাতত এমাহৰ মোখাবে তিনি চাৰিজন
বাহুৰে খাব পৰাকৈ সন্তাৰ পঠাই দিবা। চাৰি পাঁচ কলহমান
কাৰণো দিবা কৰি পঠাও। ছুদি এই বাহুটো দল-হুৱাব লবা।

আহোমৰ টেকেলা বেঙেনাই কববাত উংপাত কৰিলেও সহি থাকিবা। মই পুৰঃসৰণ কৰি নেটাও মানে যেন কোনো গণ্ডগোল নহয়।” ককায়েকৰ এইবিলাক কথা শুনি বীৰদত্তে সেইদৰে চাউল-পাত, লোণ-তেল, দালি, ঘিউ, উপহাৰ, প্ৰায় কুৰিজনমান ভাৰীৰ কান্ধত দি মদন কামদেৱলৈ পঠালে। হৰদত্ত চৌধাৰীয়ে ছপৰীয়া খাই বৈ উঠি চ’ৰাঘৰত জ্বিাইছে, এনেতে গন্ধিয়াৰ ফালৰ পৰা ছজন দৈৱজ্ঞ ব্ৰাহ্মণ আহি “চৌধাৰীৰ জয় হওক” বুলি উপস্থিত হল। চৌধাৰীয়ে হাতধৰি নমস্কাৰ কৰি সুবিলে :—“দেউসকল! কলৈনো আহিল?” দৈৱজ্ঞ ছজনে কলে :—“ভাদ মাহ পূণ্যৰ মাহ—আমি তীৰ্থ ভ্ৰমণ কৰিবলৈ ওলাই আহিছোঁ। ব্ৰহ্মপুত্ৰ পাৰ হৈ প্ৰথমেই পঞ্চ তীৰ্থ কৰিম, তাৰ পিছত পাবিলে ত্ৰীক্ষেত্ৰ, গঙ্গা, গয়ালৈকে যাম। এই অৰ্থে ঘৰৰ পৰা ওলাই আহিছোঁ, আৰু আপোনাৰ নিচিনা ডাঙৰ মানুহ দুই চাৰিজনৰ পৰা পালে অলপ অৰ্থ ভিক্ষাও কৰোঁ।” দৈৱজ্ঞ ছজনৰ এই কথাত তেওঁবিলাকক বহিবলৈ দি হৰদত্ত চৌধাৰী ভিতৰলৈ গল। নিজৰ আৰু জীয়েকৰ সোঁৱৰণী লৈ আহিল। জীয়েকক মাত দি কলে—“বাছা পছম। বটাত তামোল লৈ আহাচোন।” বাপেকৰ আদেশ পাই সবলপ্ৰাণ অপকপ কপলাৱণ্যৱৰ্তী পদ্মকুমাৰী আইদেৱে বটাত তামোল-পাণ আনি দেউসকলৰ আগত পলে। চৌধাৰীয়ে মটীৰাম বোলা তেওঁৰ তোলনীয়া ডেকা এজনক মাতি ফলি আৰু ফলিগুটি এষোৰা অনালে। দৈৱজ্ঞ ব্ৰাহ্মণ ছজনে গুৱা কাটি চৌধাৰীৰ আগত পলে। চৌধাৰীয়ে বটাৰ পৰা গুৱা লৈ তেওঁ-বিলাকক বটা ওলটাই দিলে; তেতিয়া দৈৱজ্ঞ ব্ৰাহ্মণ ছজনে তামোল চালি খালে। ইয়াৰ পিছতে চৌধাৰীয়ে সোঁৱৰণী দুখন আগবঢ়াই দি কলে :—“দেউসকল! মোৰ সোঁৱৰণীখন আৰু আইদেউৰখনো চাওকচোন।” দৈৱজ্ঞ ছজনে প্ৰথমে চৌধাৰীৰ সোঁৱৰণীৰ বাশি-চক্ৰ ফলিত পাতিলৈ টোপোলাৰ পৰা পাজি উলিয়াই ভালেমান পৰ গণি-পিটি চাই কলে :—“বাপ! আপোনাৰ সোঁৱৰণী বৰ বলী। চতুৰ সিংহাসনি, পঞ্চাননি ইত্যাদি ডাঙৰ ডাঙৰ যোগ আছে। বৰ্ত্তমানে বাপৰ একাদশত বৃহস্পতি। অহা বহাগৰ পৰা শুক দ্বাদশলৈ যাব। ছবছৰৰ পিছত বাপৰ বাশিত শনি প্ৰবেশ কৰিব। এই ছবছৰলৈ বাপৰ দিন বৰ ভাল। শনি প্ৰবেশ কৰাৰ পৰা অলপ বেয়া হব।”

হৰদত্ত—“দেউসকল ! মোৰ যে চতুৰ সিংহাসনি যোগ আছে বুলি কৈছে তেওঁ মই দেখোন বজা হব লাগিছিল। ক’তা, দেখোন বজা নহওঁ। আপোনালোক গনক বাপুসকলে আমাক ভাল লগাবলৈ হবলা বিহকে পায় তাকে লেখি কয়।”

১ম দৈৱজ্ঞ—“বাপ ! জন্মোতে বাৰিচ-চক্ৰ হিৰেৰে বহে, শাস্ত্ৰে তাৰ ফলাফল হিৰেৰে কম আনিও সেইদৰেহে লেখে। আক কওঁ। বাপৰ চৰ্ত্তসিংহাসনি যোগ লৈচা ; কিন্তু অলপ গুণে আছে। বাপৰ এই চৰ্ত্তসিংহাসনি যোগৰ লগত শনি আছে। সেই দেখি বজা হবলগীয়া পকাগুণে শনিয়ে হব দিয়া নাই। আক বাপে এটোও বজি নলয় কিয় যে বাপ যি চৌমৰীপাশত আছে ইও বাতপালেইহে। অতৰিলাক ব.ইজৰ ওপৰত বাপ চৌমৰী। বাইজৰ এক প্ৰকাৰ হস্তী-কৰ্ত্তা সিহাও। কাজে কাজেই বাপ দেখোন আমাৰ মতে বজাই। জ্যোতিষৰ কপালে মিচা হোৱা নাই।”

হৰদত্ত—“বাক দেউ কওকচোন—এই ৬য় বছৰে আক তাৰ পিছত মোৰ দশাৰ ফল কি হব ?”

১ম দৈৱজ্ঞ—“বাপ ! এই ৬য় বছৰে বাপৰ যেনহলেও জয় জয়। একদশত প্ৰতীক্ষাতি। কথোত কয়—যাৰ কালে প্ৰতীক্ষাতি পোন, তাৰ পথাৰত নলয় কোন। ৬য় বছৰ পিছত যেতিয়া শনিৰ প্ৰবেশ হব, সেই সময়ত অলপ শিৰিদি হব পাৰে। কিন্তু বাপে যদি আমাৰ মহাপুৰুষ গুৰুৰ চৰণত ভক্তি ৰাখে সেই বিধিদিও কাটি যাব পাৰে।”

ইয়াৰ পিছতেই হৰদত্তে জীয়েকৰ সৌৱৰণীখন চাবলৈ কলে। জীয়েকৰ সৌৱৰণীখন চুফাকনে বৰকৈ গনি-পিটি কলে :—“বাপ ! মাইছানাক মাতি আনক।” আনি মাইছানাব হাতখন আক কপালৰ বেধা চাইহে সঠিককৈ কব পাৰিম। দৈৱজ্ঞ ছত্ৰনে এই কথাত হৰদত্তে পছন্দুনাৰী আইদেউক মাতি আনিলে। দৈৱজ্ঞ ছত্ৰনে হাত আক কপাল চাই আইদেউক ভিতৰলৈ যাবলৈ অনুৰ্ত্তি দি কলে :—“বাপ ! মাইছানাব কব, কোণ্ডী, কপাল মিলাই চাই পালো যে মাইছানা বজাব বৰত জন্মিব লাগিছিল। কব আক কপালত বাত-বাজেখৰীৰ জিহ্বা আৰু আছে ; কিন্তু কোণ্ডীৰ চতুৰসাগৰী যোগ থকা সত্ত্বেও জন্মত কেতুগ্ৰহ আছে। যদি গুৰু সৰল থাকিলহেঁতেন তেন্তে এই কেতুগ্ৰহও

একো কবিব নোৱাৰিলেহেঁতেন। কিন্তু জন্মকালীন গুৰু দুৰ্বল।
তথাপি মাইছানাব কোষ্ঠী বৰ বলী। এওঁ ৰাজপুত্ৰ সদৃশ দৰা পাব
লাগে; ধনে-বস্ত্ৰেৰে নৈ যোৱা হ'ব লাগে।" দৈৱজ্ঞ সকলে এইদৰে
কোৱাত চৌধাৰীয়ে ভাল পাই ভিতৰৰ পৰা দৈৱজ্ঞ দুজনক ছুটকি
কেঁচা ৰূপ দিলে। দৈৱজ্ঞ দুজনে চৌধাৰীক আশীৰ্বাদ দিলে :—

গনহা বাহনো যেযাং

ত্ৰিকটা কৰভূষণাং

লপসা পত্ন্যোৰ্থেসাং

তে দেবাঃ পাস্তু বঃ সদা

এই আশীৰ্বাদ দি দৈৱজ্ঞ দুজন গুচি গল। হৰদত্ত চৌধাৰীও
ভিতৰলৈ গল।

গধূলি হলত আকৌ চৌধাৰীয়ে মন্দিৰলৈ আহি বামাচাৰী-
জনে সৈতে কথা বতৰা হল। চৌধাৰীয়ে বামাচাৰীজনৰ আগত
দৈৱজ্ঞ দুজনে কোৱা কথা কলে। বামাচাৰীয়ে কলে :—“মই আগেয়ে
কৈছোঁ তোৰ ৰূপাল বৰ বলী। পুৰঃসৰণটো কৰি ললে তই দুৰ্জয়
হৰি। এটা বৰফুকন নালাগে দহোটা বৰফুকনেও তোৰ একো
কৰিব নোৱাৰিব।”

দশম অধ্যায়

ফুলনিত

এইদৰে কথা-বতৰা হোৱাৰ পিছদিনা বামাচাৰী তান্ত্ৰিক-
জনক লগত লৈ হৰদত্ত চৌধাৰী মদন কামদেৱ দেৱালয়লৈ গ'ল।
মদন কামদেৱত চৌধাৰীয়ে কি কৰিলে সেই বিষয় পিছত পাব।
সত্ত্বহতে আমি এবাৰ চৌধাৰীৰ ভিতৰ ফুলনিত আজি গধূলি কি
হৈছে তাক চাওঁগৈ!

পূব আকাশত পূৰ্ণিমাৰ জোনটি ফট-ফটীয়াকৈ উঠি গধূলিটোক
পুলকিত কৰিছে। এই গধূলিতে হৰদত্ত চৌধাৰীৰ জীয়েক অনুপম
ৰূপ-লাৱণ্যৱতী পদ্মকুমাৰী আঙৈদেৱে লগত হাত ধৰা লিগিৰী এজনীক লৈ
পাছফালৰ পুখুৰীলৈ আহিছিল।

বেটীজনীয়ে ডাঙৰ কলত এটাত পুখুৰীৰ পানী আনি দিব
ধৰিলে। আইদেৱে সৰু লোটা এটাত সেই পানী লৈ ইজুপি সিজুপিকৈ
ফুলবিলাকত দিব ধৰিলে। পানী দিয়াৰ আগে লগে লগে গুণ গুণকৈ
গালে :—

সইতে কুমুদেৰ গোপিনীক নেৰিবা।

অকুৰে লৈয়া গল বগতে চুলি

গোপিনী কান্দে মোৰ হ' কুমুদিনি।

সইতে কুমুদে ... ..

কুমুদেৰ অকুৰে লগে গল চুলি

গোপিনী কান্দে মোৰ হ' কুমুদিনি।

জকমক কৰি ফুলি পকা, গোন্ধে অমল মন মনৰ মাজত,
পুলিমাৰ ছোনৰ পোতৰে ... .. পানী দি ফুৰিছে।
স্বৰ্গৰ পৰা নামি অহা দেৱদাসৰ দৰে গুলগুলকৈ গাত গাই ফুৰিছে।
ফুলনিৰ আন এপাৰে এফালে গুৰু বতৰীয়া ভেকাত ভাটিয়েলাৰে
পৰা বৰশীত মাজ ধৰিছিল; কিন্তু এতিয়া গলি চলত বৰশী সামৰি
পুখুৰীৰ পাৰত বহি অলপ জ্বৰ বতাত লৈছিল। মাজে মাজে ওপৰৰ
নিৰ্মল আকাশখনলৈ আঁক ছোনবাইটিলে চাই ভৱেঁ, গুণ গুণ কৰ
গাইছিল :—

শুৱনি ফুলনিও ফুলি আছে ফুল
গোন্ধতে মল মলাই।

ফুলি আছে ছাতি টগৰ নালত
আক যে খৰিকাছাতি।

শেৱালী নেৱালী পলাশ পাৰলি
সেঁৱৰ নাতিকে দাঁই।

কলীয়া ভোমোৰা ফুলৰ মাজে মাজে
চুপি চুপি উৰি ফুৰে।

বই বই বই ফুলিয়ে মাতিছে
মলয়া বলিছে ধীৰে।

নিৰ্মল গগনে উমিছে চক্ৰবা
নীতল কিৰণ ঢালি।

মোৰ মন প্ৰাপ   কয় উদ্ভাৱল
নেজানো মই সন্মিলি ।

এইদৰে গীত গোৱা শেষ হ'লত ডেকাজনে লাহেকৈ খালৈটো আৰু বৰশীটো লৈ উঠি ঘৰমুৱা হ'ল ! বাটতে তেওঁ পহুম আইদেউক সেইদৰে ফুলত পানী দি ফুৰা দেখি মাত লগালে :—“পহুম কি কৰিছা ?”

পহুম—“এই ফুল কেইজুপিত পানী দিছোঁ । তুমিনো আজি মাছ কিমান পালা চাওঁ ।” এইবুলি পহুমী কাৰলৈ গ'ল । ডেকাজনে খালৈটো দেখুৱাই লাহেকৈ কলে—“পহুম ! আজিকালি দেখোন তুমি মোক দেখিলেই সাউত কৰে পলোৱা, আগৰ দৰে দেখোন ওলাই সোমাই কথা নোকোৱা ! কাৰণটো কি ? কিবা দায়-জগৰ লগালো নেকি ?”

পহুম—“একো দায় জগৰ লগোৱা নাই” এইবাৰ কৈয়েই পহুম সাউতকৈ গুচি গৈ আকৌ ফুলত পানী দিব ধৰিলে । ডেকাজনে ঘৰলৈ আহি খালৈটো চৌধাৰিণীৰ হাতত দি ভৰি-হাত ধুই নিজৰ খোটাঙ্গি সোমাল ।

একাদশ অধ্যায়

হৃদয় কামদেৱৰ হৃদয়

আমাৰ অসমৰ কামৰূপ জিলাখন বুৰঞ্জীৰ আদিৰে পৰা অতি প্ৰসিদ্ধ ঠাই । কামৰূপ জিলাৰ তিনিবুৰি পাঁচখন মৌজাৰ ভিতৰত প্ৰায় প্ৰত্যেকখনতেই এখন নহয় এখন মঠ বা থান আছে । গুৱাহাটী চহৰৰ মাজেদি বৈ যোৱা ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ দুয়োপাৰ যেনে প্ৰাকৃতিক সৌন্দৰ্য্যেৰে শোভনীয়, তেনেকৈ আকৌ প্ৰায় প্ৰত্যেকটো পাহাৰৰ ওপৰতে মঠ দুৰৰ পৰা জিলিকি থাকে । বিদেশীসকলে বে কৰ ‘অক্সন বিবলা দেৱী কামৰূপে গৃহে গৃহে’ এই কথাবাকি

তেনেই সঁচা। আমি কামৰূপবাসীয়ে সদাৰ কামৰূপত থাকি কাম-
ৰূপ—বিশেষ কৰি গুৱাহাটীৰ সৌন্দৰ্য্য উপলক্ষি কৰিব নোৱাৰো
কিন্তু বিদেশৰ মানুহে আহি কামৰূপ দেখিলেই আনন্দত আত্মত
হয়। হববে কথা! এনেকুৱা প্ৰাকৃতিক সৌন্দৰ্য্য, এনেকুৱা বিশাল
ব্ৰহ্মপুত্ৰ নদ, এনেকুৱা পাহাৰ, টিলা, হ্ৰদ, নিষ্কৰা, সমতল একেলগে
ক'ত ?

ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ উত্তৰ পাৰে প্ৰায় দহ বাৰ মাইল আঁতৰত কমলপুৰ
ছুটীয়াপাৰা আলিৰ সন্মুখৰ দক্ষিণ ফালে ডিক্ৰিৰ পৰা প্ৰায় আঠ
মাইল আঁতৰত ছুটীয়াপাৰা পাহাৰৰ নাজত কামদেৱৰ মন্দিৰ। এই
ঠাইতে হেনো হৰ কোপানলত ভাস্কৰ গোৱা কামদেৱে পুনৰ জীৱন
লভিছিল। দৰাচলতে ঠাই ডোখৰৰ যেনে সৌন্দৰ্য্য আৰু ওচৰৰ
হাৰা পানী যেনে চিকুণ, এইবিলাকলৈ চালে বোধ হয় ইয়াত যেন
বসন্ত ঋতু সদায় বৰ্ত্তমান। ইয়াত ভাস্কৰই গোৱা কামদেৱে পুনৰ
জীৱন পোৱা যেনেই লাগে। উত্তৰ গুৱাহাটীৰ পৰা ডিগা সিন্দুৰি
ঘোপাৰ আলিয়েদি পোনে পোনে উত্তৰ মুখলৈ গৈ থাকিলে
প্ৰায় এঘাৰ মাইলৰ মূৰত সিকালে কমলপুৰৰ পৰা অহা হুমুনী-
চকিৰ আলি পোৱা যায়। সেই আলিয়েদি কেইটাবমান গলেই
দক্ষিণ ফালে মদন কামদেৱলৈ যোৱা বাটটো পোৱা যায়। এই
বাটৰ আৰম্ভৰে পৰা সোঁহাতে পাহাৰ, বাওঁহাতে এখন সৰু পথাৰ।
পথাৰৰ সিপাৰে আকৌ এটা পাহাৰ। এই বাটেদি আধা মাইল-
মান গলেই মদন কামদেৱৰ মঠ-মন্দিৰ পোৱা যায়। বাটৰ কোনো
কাৰতেই ঘৰ-দুৱাৰ নাই। বাটৰ দুয়ো কাষ নিৰিড় অৰণ্য।
আমি যি কালত এই বাটেদি গৈ এই মঠ আৰু মন্দিৰ দৰ্শন
কৰিছিলো, সেই কালত এই বাটেদি অকলশৰীয়াগৈ এটি বা দুটি
মানুহ যাব নোৱাৰিছিল—বাটত বাঘৰ ভয়, বাটটো নিৰ্জন; কিন্তু
দৃশ্য হলে মনোৰম। আমাৰ হৃদয় চৌধাৰীয়ে লগত সেই বাঘা-
চাৰী ভাস্কৰজনক লৈ এই বাটেদিয়েই এই মন্দিৰলৈ আহিছিল
আৰু আগৰে পৰা নিৰ্দিষ্ট কৰি থোৱা দৰ্ঘতিত আশ্ৰয় লৈছিল।
আশ্ৰয় লোৱাৰ পূৰ্বেই অৱশ্যে তেওঁ মন্দিৰৰ ভিতৰত থকা শিৱমূৰ্ত্তিক
মদন কামদেৱৰ মূৰ্ত্তিক সেৱা সংকাৰ কৰিছিল।

দ্বাদশ অধ্যায়

জিকেৰিত

ইফালে সেই নিশা পহুমকুমাবীয়ে মহীৰামক তেওঁৰ প্ৰশ্নৰ কোনো উত্তৰ নিদি মাউত কৰে গুচি যাবৰে পৰা মহীৰামৰ মনত নানা ভাবে তোলপাৰ লগাব ধৰিলে। নিশা কোনোমতে ভাত চাৰি গৰাহমান খাই মহীৰামে শোৱা পাটাত পৰি ভাবিব ধৰিলে।

পাঠক! মহীৰামৰ ভাবনা-চিন্তাৰ বিষয়ে বৰ্ণনা কৰাৰ আগেয়ে মহীৰামনো কোন, ক'ৰ লৰা, এই বিষয়ে অলপ কলোহে বোধ কৰোঁ কথাতো বিন্দু হব। মহীৰামৰ আগৰ ঘৰ বঙ্গিয়াৰ ধনৰা গাঁৱত আছিল। তেওঁ এজন সধংগজাত কণিতাৰ লৰা। বাপেক একালত সেই মোজাৰে চৌধাৰী আছিল। কুলে, শীলে, মানে-মৰ্যাদাই, বয়ে-বস্ত্ৰয়ে, মাটিয়ে-বুড়িয়ে, বেটীয়ে-বন্দীয়ে মহীৰামৰ বাপেক হৰদত্ত চৌধাৰীতকৈ কোনো অংশে হীন নাছিল। কিন্তু মহীৰাম বাপেকৰ মহীৰামত বাজে আন কোনো লৰা-ছোৱালী নাছিল। কালৰ কুটিল গতিত মহীৰামৰ মাক বাপেক উভয়ে বছৰেকৰ আগ-পিছ কৰি মহীৰামক ছবছৰীয়া কেচুৱা অৱস্থাতে মাউৰা কৰি পৰলোকলৈ গৈছিল। গাঁৱৰ মানুহে আন কি মহীৰামৰ নিজা বৰবাপেকেও মহীৰামৰ প্ৰতিপালনৰ ভাৰ গাত লবলৈ আগ বাঢ়িব নোৱাৰিলে। সেই কালত জিকেৰিৰ হৰদত্ত চৌধাৰীয়েই প্ৰতাপী আছিল। কিন্তু প্ৰতাপী হলেও হৰদত্তৰ মহৎ গুণ এটা আছিল এই যে তেওঁ স্বজাতি আৰু স্বদেশৰ নিমিত্তে পৰি মৰা বিধৰ মানুহ আছিল। সেই দেখি মহীৰামক মাউৰা পাই হৰদত্তে নিজ জাতৰ আন আন সকলোৰে সন্মতিক্ৰমে নিজৰ ঘৰলৈ আনিছিল আৰু সেই অকালন অৱস্থাবে পৰা তুলি-তালি ডাঙ্গৰ দীঘল কৰিছিল। অৱশ্যে হৰদত্ত চৌধাৰীয়ে মহীৰামৰ লগতে মহীৰামৰ বেটা বন্দী চাৰি ঘৰকো তুলি আনিছিল আৰু মহীৰামৰ মাটি-বুড়িবিলাকো চলাইছিল! সেই ছবছৰীয়া বয়সৰে পৰা মহীৰামক হৰদত্তই পুত্ৰৰ দৰে মৰম কৰিছিল। নিজৰ সন্তানাদি তেওঁৰ ভালেমান বছৰ বয়সলৈকে নোপজা,

দেখি চৌধাৰীয়ে একো একো সময়ত মনতে মহীৰামক পোত পুত্ৰ কৰিবলৈকো ভাব কৰিছিল, কিন্তু পিছত কন্যা এয়েৰে জন্মিবৰে পৰা সেট ভাব এৰি মহীৰামক নিজৰ এজন যেন ভাবিয়েই মৰম কৰিছিল। পদ্মকুমাৰী উপজি খোজ কাঢ়ি লৰি কুৰিৰ পৰা হবৰে পৰা মহীৰাম পদ্মকুমাৰীৰ খেলৰ লগৰীয়া হৈছিল। পদ্মকুমাৰীতকৈ মহীৰাম পাঁচ বছৰ বয়সৰ ডাঙৰ আছিল। সৰুৰে পৰা মহীৰামে পছমে একেলগে খেলিছিল; একেলগে গুৰিছিল, একেলগে ফুলনি লৈ গৈ ফুল ছিঙিছিল আৰু পখিলা খেচি কুৰিছিল। পদ্মকুমাৰীয়ে মহীৰামক মহী দা বুলি মাতিছিল। লৰাছোৱালী হালেই যেন একে ঠাৰিতে লগা এযুটি ফুলহ। মহীৰামৰ বয়স হওঁতে নিজৰ বেটা-বান্ধী কেইজনীৰ পৰা জানিছিল যে তেওঁ মাউৰা; চৌধাৰীৰ তোলনীয়া সৰাতে। তেওঁৰ আচল ঘৰ মাটি বৰি ধৰোতা হৈছে। মহীৰামে এতিয়াৰকৈ কথা জনা হওঁতা হবদঙ চৌধাৰীক পিতৃৰূপে আৰু তেওঁৰ পত্নীক মাতৃৰূপে মানিছিল।

সেই নিশা খাই উঠি পাটাত পৰি মহীৰামে ভাবিছিল—
 “মোৰ দেখোন ইহ সংসাৰত আই, ভাই, নোপাই কেৱে নাই। সৰুৰে পৰা মোক চৌধাৰীয়েই মৰম কৰি ভাত কাপোৰ দি পুত্ৰ সন্মানে লালন-পালন কৰি ডাঙৰ কৰিছিল। সৰুৰে পৰা মই পছমক খেলাৰ লগৰী পাইছো। আগেয়ে দেখোন পছমে মোৰ আশত কোনো লাভ কোনো ভৱ কৰা নাছিল। এতিয়া আজি বহুবেকৰ পৰানো পছমৰ কি হল? তেওঁ দেখোন আজিকালি সম্বালে নোলায়ো আৰু নামাতেও। চৌধাৰী চৌধাৰীয়ে কিবা হকা-বধা কৰিছে নেকি? হকা-বধা কৰিবৰো দেখোন একো কাৰণ নেদেখোঁ। আগেয়ে দেখোন তেওঁবিলাকে কোনো হকা-বধা কৰা নাছিল। এতিয়ানো কিয় কৰিব? বাক মোৰ মনেৰে কি কৰ। কচোন মন! তইনো পছমক নেদেখিলে, পছমে সৈতে কথা-বতৰা পাতিব নাপালে, কিয় বেয়া পাৰ? পছমনো তোৰ কোন? কিয়! সৰুৰে পৰা তেওঁ দেখোন খেলাৰ লগৰী। ফুলনিত ফুল ছিঙি ফুৰাৰ জীয়া আৰু পখিলা ধৰাৰ লগৰী বাটত খুলি-বাগিৰে জ্বোলাবো লগৰী পছম দেখোন মোৰ আপোন! পছমক মই ভাল পাওঁ—নালাইও নোৱাৰো। বাক! পছমনো মোক ভাল পায়নে? কিয়নো ভাল নাপায়! ভাবিছিল মহীৰামে।

কুৰ্বোতে কেতিয়াবা মই ধেমালি কৰি সোধাত পছমে দেখোন কৈছিল, “মহী দা ! মই তোমাক ভাল পাওঁ ।” পছমেনো এইবোৰ মিছাকৈয়ে কৈছিল নে ? মিছা কবৰতো কোনো কাৰণ নাই । তেনেতেনে পছম আজিকালি মোৰ ওচৰ নাচাপে কিয় ? মই কেতিয়াবা টান মুখে কিবা কৈছিলো নেকি ? কতা দেখোন মনত নপৰে ! লৰাণি কালত তেওঁ মোক কিমান দিগ কৰিছিল তথাপি মইতো এদিনলৈকো টান মুখে কোনো কথা কোৱা নাই । তেন্তেনো কিয়, পছমে এনেকুৱা কৰে ? পছমে আজিকালি মোক ভাল নাপান নেকি ? কিয়নো নাপায় ? কিজানি পছমে জানিছে—মই চপনোয়া, মাক বাপেকৰ তোলনোয়া লৰাহে ; তেওঁলোকৰ আপোন লৰা নহয়—সেই বাবেই পছমে এতিয়া জনা বুজা হোৱাত মোলৈ এইদৰে অৱহেলা ভাব দেখুৱাব ধৰিছে হবলা । অৱশ্যে মই পৰব লৰা । কিন্তু পছমৰ দেখোন এতিয়ালৈকে আপোন-পৰ এনেকুৱা ভাব নাই । তেন্তেনো কিয় পছমে আজি মোৰ লগত এইদৰে ব্যৱহাৰ কৰিলে ! ইওতো হব পাৰে যে পছম জীয়াৰী ছোৱালী, এজনলৈ বিয়া দিবলৈ লাগিব । সেই দেখিয়েই হবলা লাজ কৰাত পৰিছে । ক’তা ? সেই বিষয়েও দেখোন কতো সন্দেহ স্থিৰ কৰা নাই । মন স্থিৰ হ । হৃদয়, ধৈৰ্য ধৰ । বাক ! মোৰ মননো পছমীলৈ কেনেকুৱা ! সদায়নো মোৰ মনটোৱে পছমীক চাই থাকিবলৈ, ভেওঁৰ লগত কথা-বতৰা হবলৈ কিয় ইচ্ছা কৰে ? মই দেখোন মাউৰা । পছমীৰ মাক বাপেক লক্ষ্যক সকলো আছে । তেওঁ ডাক্তৰ ঘৰৰ জীয়াৰী । মোৰ যোৰৰ নহয় চাগৈ—সেইবাবেই কি জানি পছমীয়ে আজিকালি মোক হয় কৰে । ইত্যাদি নানা কথা ভাবি ভাবনাৰ একো ওৰ পেলাব নোৱাৰি মহীবামে দীঘলকৈ এটা জুমুনিয়াহ কাঢ়ি পাটীত শুই পৰিল । নিদ্ৰা দেৱীয়ে বোধ কৰো মহীবামৰ সকলো দুখ-ভাগৰ-চিন্তাৰ সেই নিশালৈ ওৰ পেলালে ।

ব্রহ্মোৎসব অধ্যায়

মদন কামদেবত

মদন কামদেবত উপস্থিত হবন পিচ্ছিনা হবদত্তে নামাচারী
তাত্ত্বিকজনক কলে :—“বাবা ! আজিবে পৰা পুৰঃসেবণ আৰম্ভ
কৰিম নে ?”

নামাচারী—“বাবা ! আজি হিণি, বাব, নক্ষত্ৰ ভাল নহয় ।
বিশেষ, মন্দিৰত লহি পুৰঃসেবণ কৰাৰ আগেয়ে তুমি শৱ-সাধন কৰিব
লাগিব ।”

হবদত্ত—“বাবা ! শৱ-সাধন তো নব কঠিন কাম । প্ৰথমতঃ
নোব উত্তৰ সাধক নো কোন জন ; দ্বিতীয়তঃ শব ক’ত পাম ? আৰু
শেষত এই শৱ-সাধনৰ ফলেই বা কি জন ?”

নামাচারী—“বাবা ! বীৰ হনলৈ গ’লে এনেকুৱা কঠিন কাম
কৰি তাৰ পিছত পুৰঃসেবণ কৰিহে সিদ্ধি লভিব লাগিব । ইঞ্জিয়
অৰ্থাৎ কামৰিপু মদন কৰিবলৈ হলে শাক্তই লতা-সাধন কৰিব লাগে ।
বীৰ হনলৈ উচ্চা কৰিলে শাক্তই শৱ-সাধন কৰিব লাগে । তুমি
শাক্ত, শক্তি উপাসক । সাধাৰণ ভাবে থাকিব খোজা হলে তুমি
অকল শুদ্ধাচাৰ্য থাকিয়েই পুৰঃসেবণ কৰিব পাৰিলাকেঁতেন ।
কিন্তু তোমাৰ উদ্দেশ্য হৈছে নিজে বীৰৰ লভি তোমাৰ কামৰূপ
বাহ্যক আহোমৰ হাতৰ পৰা উদ্ধাৰ কৰাটো । সেই দেখি তুমি
দৈন্য বুলি বলাঁয়ান হৈ, নামাচারী হৈহে বৰমুকনৰ নিচিনা জনৰ
লগত যুজিব পাৰিবা ।”

হবদত্ত—“বাক বাবা ! আপুনি যি কৈছে মই তাকে কৰিম ।
কিন্তু উত্তৰ সাধক আৰু শৱৰ কি দিহা হব ?”

নামাচারী—“ভয় নাই । মই তোমাৰ উত্তৰ সাধক হব ।
শৱৰ বিষয়েও চিন্তা নকৰিবা । অহা বনিবাবে এই ওচৰৰ কাটনি
গাঁৱৰে মাতুহ এজন মৰিব । সেইজনৰ শৱটো সিঁতৈ জ্বাবি
পুতিব । আমি বিনা সেই শৱ থানি কুলিব ।”

হবদত্ত—“বাক বাবা ! ভেনেকুল সেইকৈ হব ।”

এই কথা-বতৰাৰ দুদিন পিছতে শনিবাৰ পৰিল। আচৰিতৰ বিষয়, ঠিক সেই শনিবাৰে ছপৰীয়া কাটনি গাঁৱৰ আদহীয়া বয়সৰ মানুহ এজন জব বিকাৰ বেমাৰত মৰিল। গোটজ্ঞাতি সকলে মদন কামদেৱৰ পৰা প্ৰায় আধা মাইল মাথোন আঁতৰতে পথাৰত শৱটো পুতি থলে। সেই শনিবাৰে গুলি হস্তে বামাচাৰী আৰু হৰদন্ত উভয়ে দুটেকেলি কাৰণ, কিছু বঙা জবা ফুল, কিছু সৰিয়হ লৈ মৰিশালি পালেহি। বাঘ, ঘোঙ, গাহৰি, হাতী—একোৱাকৈ ভয় নকৰি উভয়ে কোৰ এখনেৰে খানি খানি শৱটো তুলিলে। তাৰ পিছত ওচৰৰ নিখৰাৰ পৰা পানী আনি শৱটো স্নান কৰাই চিত্ত কৰি ললে। তাৰ পিছত বামাচাৰী তাম্বিকজনে শৱটোৰ চাৰিওফালে মন্ত্ৰ মাতি সৰিয়হ গালৈ ছটিয়াই দিলে। উদ্দেশ্য যে সেই সৰিয়হেৰে বেড়া ঠাই ভোখৰৰ ভিতৰলৈ যেন কোনো ভূত, প্ৰেত, পিশাচ, তাল, বেতাল, বাঘ, ঘোঙ, সাপ একো সোমাব নোৱাৰে। ইয়াৰ পিছত ছয়ো টেকেলিত নিয়া মদ মন্ত্ৰপুত কৰি খালে। ইয়াৰ পিছত বামাচাৰীজনে সেই ঠাইৰ পৰা আঁতৰি গৈ পাঁচিখ নলমান আঁতৰত এজোপা গছৰ তলত বহিলগৈ। হৰদন্তে শৱটোৰ ওপৰত সিদ্ধাসন কৰি বহি সেই শৰীৰৰ অঙ্গাদি শুদ্ধি কৰি লৈ পূৰ্বক কৰিবলৈ নাকত হাত দিলে, সেই মুহূৰ্ত্তেই যেন ছয়ো ফালৰ ছয়োখন পাহাৰতে ভয়ঙ্কৰ শব্দ উঠিল—যেন গছ বিবিধ বিনা বতাহতে ভাঙি পৰে, যেন পাহাৰটো উলটি পৰে। হৰদন্তৰ বুকু কঁপিল; কিন্তু ঠিক সেইখিনি সময়তে সিকালে উত্তৰ সাধক বামাচাৰীজনে চিঞৰ মাৰিলে:—“মা ভৈঃ”। উত্তৰ সাধকজনে এই শব্দ কৰা মাত্ৰেই হৰদন্তে দেখিলে যে সমস্ত উৎপাত ধামি গ'ল। হৰদন্তে তেতিয়া নিয়মনতে পূৰ্বক, কুন্তক, বেচক কৰি প্ৰাণায়াম কৰিলে। প্ৰাণায়াম কৰি হৰদন্তে আকৌ যি মুহূৰ্ত্তে জপত ধৰিলে সেই মুহূৰ্ত্তে আকৌ ভয়ঙ্কৰ উৎপাত হল—যেন চাৰিওফালৰ পৰা বৃত্ত শৱবিলাক উঠি পিশাচ আকৃতি ধৰি হৰদন্তক খেদি আহিছে। আকৌ হৰদন্তৰ বুকু কঁপিল; কিন্তু ঠিক আকৌ সেইখিনি সময়তে সেই উত্তৰ সাধক “মাইভৈঃ” বুলি চিঞৰ লগালে, আকৌ সমস্ত উৎপাত ধামি গ'ল। হৰদন্তে ইটো জপত লাগিল। ওৰেও নিশাটো হৰদন্তে জপ কৰিলে। এই জপৰ সময়ত কঁড় যে বাঘ, ভালুক, সাপ, ভূত, প্ৰেত, ঠৈজা মানুহৰ

পিঠীষিকা হবদন্তে দেখিলে তাৰ সোৱা সংখ্যা নাই। বাতি পুৰাওঁ পুৰাওঁ হল; তেওঁৰ ভূপ শেষ হওঁ হওঁ হল, এনেদে মৃত পত্ৰটোৱে (যাৰ ওপৰত হবদন্তে সিকাসন কৰি নহিছিল) কেটু খাট উঠি হবদন্তৰ গলৰ কদ্রাক্ষৰ মালাধাৰত কামোৰ মৰ্দ্দৰ ধৰিলে। হবদন্ত এটাৰ কোনো ভয় নকৰি তেওঁৰ ইটু গুৰুক শ্বৰণ কৰিলে। এনেতে ঠিক সেই সময়তে সিকালে উত্তৰ সাধকেও “মা ভৈঃ” এই শব্দ চিঞাৰে মাৰিলে। উৎপাত খামিল। হবদন্তৰ চকু তন্ত্ৰাত পৰাৰ দৰে মুদ খালে। হবদন্তে দেখিলে যেন দুৰ্গতি নাগিনী, ভব-ভয়ছাৰিণী, তাৰিণী মা দুৰ্গাই এটি মিলিলি, সুকলী চোৱালীৰ মেলেৰে আহি স্তৰিলে:—“নাছ, হবদন্ত! তোক কি নব লাগে ন”। হবদন্তে কলে:—“মা! মোক এট নব লাগে যেন মই কামকল-গনক আশোমৰ হাতৰ পৰা উদ্ধাৰ কৰিব পাৰোঁ।” দেৱীয়ে যেনো কলে:—“নাছ! অকল কামকল কিয় গোটেইখন আশোমেই আশোমৰ হাতৰ পৰা উদ্ধাৰ হও, কিন্তু তাৰ আগেয়ে নামুহৰ বজ্জত ক্লেণ আৰু দুৰ্গতি হব”—এইবুলি কৈ দেৱী অন্তৰ্ধান হল। হবদন্ত মাটিত চেতনানিহীন হৈ মুচ্‌কচ্‌ গৈ পৰিল। উত্তৰ সাধকে তৎক্ষণাত লৰি আহি হবদন্তৰ কাণত জপ ধৰিলে। তাৰ পিছত টেকেলিত থকা বাকীখিনি কাৰণ হবদন্তৰ মুখত ঢাৰি দিলে। হবদন্তে চেতনা লভি দুৰ্গা দুৰ্গা বুলি উঠিল। তেতিয়া বান্ধাচাৰী আৰু হবদন্ত উভয়ে তাৰ পৰা আহি স্নান কৰি কানি কাপোৰ সলাই মদন কান্ধেৰ মন্দিৰত সোমাল; আৰু সেইদিনাৰে পৰা হবদন্তে পুৰা এনাটককে পুৰ:সৰণ কৰি এটাই, বান্ধাচাৰীজনক দান-লক্ষ্মী দি বিদায় দি ঘৰলৈ উলটিল। হবদন্তৰ বিশ্বাস হল যে ভেওঁ কামকলৰ পৰা নবকলৰ শাসন উঠাব পাৰিব।

চতুৰ্দশ অধ্যায়

জিকেৰিত

নিজ ঘৰ পাট হৰদত্ত চৌধাৰীয়ে পাঁচ ছয় দিনমান জ্বিৰি ললে। তাৰ পিছত ভায়েক বীৰদত্তে সৈতে সহযুক্তি কৰি স্থিৰ কৰিলে যে এইবাৰ তেওঁবিলাকে দুৰ্গোৎসৱ বৰ ডাঙৰকৈ পাতিব আৰু তালৈকে ইফালে বহুতল বৃদ্ধবনকৰা, আৰু সিকালে বৰনগৰীয়া বৃদ্ধবনকৰাকে প্ৰমুখ্য কৰি কামৰূপৰ ডাঙৰ ডাঙৰ বিষয়া সকলোকে নিমন্ত্ৰণ কৰি আনিব—উদ্দেশ্য সকলোকে গোটাটো-পিটাটো যাতে আহোমৰ হাতৰ পৰা কামৰূপ উদ্ধাৰ হয় তাৰ চেষ্টা কৰিব।

পৰামৰ্শ অনুসৰি কাম আৰম্ভ হল। হৰদত্তই চাৰিওফালৰ পৰা খোৱা বয়বস্ত্ৰ গোটাৰ ধৰিলে। পুন-বান্ধা, উদ্ভব বান্ধা, পাখুৰি ৰৰিগোঁী ইত্যাদি পৰগণাৰ চৌধাৰীসকলৰ ঘৰে ঘৰে নিজে গৈ ভাৰসা জনালে। সকলোৰে পৰা ধান, চাউল, মাহ, মুগ, তেল, হিউ, গুড় গোটালে। উদ্ভব পাবৰ সমস্ত ব্ৰাহ্মণ পণ্ডিত-সকলক নিমন্ত্ৰণ কৰিলে। নিমন্ত্ৰিত সকলৰ থকা মেলাৰ অৰ্থে প্ৰায় আধামাইল জুৰি অলেখ বাহৰ সজালে। বয়-বস্ত্ৰ জমা ৰাখিবৰ নিমিত্তে নতুনকৈ কেইটামান ভৰাল সজালে। বাবে বাবে মানুহ নিযুক্ত কৰিলে। পূবপাৰ, হাজো, মদাৰতলা, বাইহাটা, দক্ষিণ বৰক্ষেত্ৰি, নলবাৰী ইত্যাদি সকলো ঠাইৰে নিজৰ কলিতা জাতিবৰ্গক নিমন্ত্ৰণ কৰি নি কাৰবাৰি পাতিলে। সমস্ত আয়োজন অতি সুন্দৰকৈ কৰিলে।

হৰদত্তৰ এই উদ্যোগৰ বিষয়ে গুৱাহাটীৰ বৰফুকনে তলে তলে চোৰংচোৱাৰ মুখে সকলো বাতৰি পাই আছিল। কিন্তু হৰদত্তে কি উদ্দেশ্যে নো এইবাৰ দুৰ্গোৎসৱটো ডাঙৰকৈ পাতিছিল, তাৰ সঠিক নাভানিলেও বৰফুকনে নিজৰ মনৰ গোন্ধেৰেই বুজিছিল যে এই আড়ম্বৰৰ ভিতৰত নিশ্চয় কিবা এটা বেয়া উদ্দেশ্য আছিল। সেই ক্ষেত্ৰি তেওঁ নলবাৰীৰ বৃদ্ধবনকৰাক দুৰ্গোৎসৱলৈ পোন্ধৰ দিনমান বকাৰ আদেশে মাতি আনি এহাতে প্ৰলোভন আৰু আনহাতে

ভয় দেখুৱাই আদেশ কৰিছিল তেওঁ যেন বজাৰ কলীয়া অৰ্থাৎ তেওঁৰে কলীয়া থাকে। আৰু যদি হৰদত্তে কিবা বেয়া মতলব খেলে তেন্তে সেই কথা যেন তেওঁক দাড়কদাড়ে জনায় আৰু লাগিলে সময় পৰত যেন সহায়ো কৰে। বৃজবৰুৱাই বৰদুকনৰ এটি টিপনিও এবিধ নোৱাৰিলে, অৰু ইকালে হৰদত্তৰ নিমন্ত্ৰণো বন্ধা নকৰি নোৱাৰি মহা সঙ্কটত পৰিল। তেওঁ শেহত ভাবি-চিন্তি চাই নিজে হৰদত্তৰ চুৰ্গোৎসৱলৈ নগৈ ভায়েকক অলপ নয়ে-বস্ত্ৰৰ সৈতে পঠালে। ভায়েক কিদৰে চলি তামো একেবাৰ টিপনি দিলে।

নিয়ন্ত্ৰণ অনুসৰি বৃজবৰুৱা তত্ক্ষনত বাঢ়ে কামকৰৰ আন সকলো-বিলাক বিষয়্যাবে হৰদত্তৰ ঘৰত পুৰুষীৰ দিনৰে পৰা গোট খাব ধৰিলে। চণ্ডী বৃজবৰুৱাৰো মহাৰ কাৰণৰ মূলত বৰদুকনৰ টিপনি আৰু ধনক। তেৱেঁ সেইদৰে নিজে নাহি নয়ে-বস্ত্ৰৰে সম্পৰ্কীয় কাৰ্য্যস্থ এজনক পঠাইছিল।

চাওঁতে চাওঁতে হৰদত্তৰ হাউনিও মানকি গোটেইখন ক্ৰিকৰি গাবতে লোকে লোকাৰণা হৈ পৰিল। হৰদত্ত চৌধাৰীৰ ঘৰত বাজন্তুৰ যজ্ঞ হোৱাদি হল। বয়-বস্ত্ৰৰ সীমা সংখ্যা নাট। কৰোঁতাট কৰিছে, দিওঁতাই দিছে, সওঁতাই লইছে পাওঁতাই খাইছে। উৎসৱ নিৰন্তৰে কামকৰৰ প্ৰসিদ্ধ তিনি দোবা চুলীয়া (ঘণা নৰ্মেণাৰীয়া শলমৰীয়া, মাধপুৰীয়া) আনিছে। মটৰাট সৈতে চাৰি পাঁচ ঘোঁৰা গায়ন-বায়ন আনিছে। পূববাফা, উত্তৰবাফা, এটনিলাক ঠাইৰ পৰা মাদোল বজোৱা কহাবী দলো আনিছে।

ষষ্ঠীৰ বেল-বোধন গধূলিতে আৰম্ভ হল। প্ৰসিদ্ধ চুলীয়া তিনিঘোৰে ঢোল বজালে। আঠ দহজন কালীয়াই কালী নজালে, কহাৰীসকলে মাদোল বজালে। ব্ৰাহ্মণসকলে শম্ম দলোলে, বৰকাঁহ, শিঙা, ঘণ্টা, দবা নজালে। ত্ৰিবাটাসকলে উকলি দিলে। এই গোটেইবিলাকৰ শব্দ মিলি কি যে এটা মহাশব্দ হৈছিল এই বিষয়ে আমাৰ পাঠক-পাঠিকাসকলেই অনুমান কৰক।

সপ্তমীৰ দিনা পুৱাৰে পৰা পূজা আৰম্ভ হল। বেগি আঠ নটা মান বজাত আকৌ চুলীয়া-খুলীয়া, গায়ন-বায়ন, কালীয়া, মাদুল-কোবোৱাসকলে আৰম্ভিব শম্ম, ঘণ্টা, কাঁহ দলোৱাৰ লগে লগে নিজ নিজ বাজনাবিলাক বজালে। ন-দহোটা বজাৰ সব-

যত কুৰি পঁচিশটামান পঠা বলি পৰিল । বৈষ্ণৱ পন্থৰ বকরা-
চৌধাৰীসকলে সেই বলি নাচালে । শাক্ত পন্থৰ সকলে মহা উলাহেৰে
সেই বলি দৰ্শন কৰিলে । হৰদত্ত চৌধাৰীয়ে গদগদভাবে মাতৃক সেৱা
কৰিলে । বীৰদত্তকে প্ৰমুখ্য কৰি আন আন মুখিয়ালসকলে আলহী
সকলৰ সেৱা শুশ্ৰূষাত বল । ছপৰীয়া খাই বহি উঠি দেৱীঘৰৰ
প্ৰকাণ্ড সভাৰ তলত সকলোবিলাক বকরা চৌধাৰী বহিলহি ।
হৰদত্ত, বীৰদত্ত উভয়ে প্ৰত্যেকজন আলহীৰ আগত হাতযুৰি অভ্যৰ্থনা
জনায়ে । তাৰ পিছত হৰদত্তে কলে “বাপসকল ! আজি এইবেলা
ওঝা পালীৰ পদকে গোৱান নে কছাৰীসকলৰ মাদোল নাচকে কৰাম ?”
সকলোটি বকরা আৰু চৌধাৰীয়ে কলে :—“আজি এইবেলা ওঝা-
পালীৰ পদকে গোৱা হওক । ভাটীবেলালৈকে পদ শুনিম ; তাৰ
পিছত বহালৈ গৈ অনপ জিৰাই শতাই আহি গধূলিলৈকে মাদোলৰ
গীত চাম । লিখা আজি মাধপুৰীয়া চুলীয়াৰ ভাও নৃত্য চাম ।”

এই আদেশ অনুসৰি কাৰ্য্য আবস্ত হ'ল । কামৰূপৰ অতি
প্ৰসিদ্ধ ওঝা-পালী এযোৰা আহি উপস্থিত হ'ল । ওঝাই কালিকা
পুৰাণৰ হৰ-গৌৰীৰ বিবাহ বৰ্ণাই পদ গালে । ওঝাৰ পদৰ লালিত্য,
জাতৰ মুদ্ৰা আৰু নৃত্যত মানুহ মোহিত হ'ল । ডাইনা-পালীৰ
সেই পদবিলাকৰ এখনকে চাৰিখন কৰি কৰা বাখ্যাই মানুহক ইজুৱাই
পেটৰ নাড়ী হিগালে । এইদৰে প্ৰায় ওৰে দিনটো ওঝা গোৱা
হ'ল । বেনি চাৰিটামান বজাত পদ গোৱা শেষ হ'লত বকরা-
চৌধাৰীসকলে উঠি নিজ নিজ বহালৈ গৈ হাত-মুখ ধুই অনপ জা-
জলপান কৰি ভাগৰ জিৰাই আকৌ পাচোটামান বজাত বহালৈ
আহিল । তেতিয়া মাদোল বজোৱা আবস্ত হ'ল । প্ৰায় পোন্ধৰটা-
মান মাদোল মৈ তিনিকুৰি কছাৰী মতা মাইকী বাউজৰ আগত
গিয় হ'লহি । পোনেই কছাৰিয়নী সকলে গালে :—

“জহা জহা জহা ঐ ধান কলু জহা
চৌধাৰীৰ ঘৰতে পূজা পাতিছে
চৌধাৰীৰ ঘৰতে পূজা পাতিছে
আমিও চাওঁগৈ আহা ঐ
আমিও চাওঁগৈ আহা ।”

গীত গোৱা হ'লতে মিৰ, মিৰ, কৰে মাদোল বাজি উঠিল :

মাদোলৰ চেৱে চেৱে কছাবিগী সৰুসে বৃবি ঘৃবি নাচিলে । এইদৰে
সামান্য সামান্য ভাবৰ অথচ নিজৰ ঘৰুৱা জীৱনবিলাকৰে প্ৰাকৃতিক
আহিৰ গীত কছাবী, কছাবিয়গীসকলে গাই বজাই নাচি আৰতিৰ
পৰলৈকে সময় নিয়ালে । গল্পি মহা ধূমধামেৰে আৰতি হল ।
সেই আৰতি চাই সকলোবিলাক মানুহ ঘৰাচৰি পল ; আক খোতা-
লোৱাৰ আয়োজন কৰিলেগৈ ।

নিশা ন-টা মান বজাত বিষয়াসকলে বাই-বাই উঠি বজাত
বহিলগৈ । বজাঘৰ লোকাৰণা হল । ঠায়ে নধৰা হল । মাধ-
পুৰীয়া ঢুলীয়া যোৰ আহি উপস্থিত হল । সিহঁতৰ দলটোত প্ৰায়
চাৰি কুৰি কি এশ মানুহ ; ঢোল পঞ্চাশটা ; সেই অনুসৰি তাল
আক নানা সবজাম । নটামান বজাবে পৰা ঢুলীয়াহঁতে ঘূৰীয়াজমা
পিছি ঢোল বজাব ধৰিলে । সেই ঢোলৰ শব্দ ভালেমান দূৰলৈকে
ভেদিলে । ঢোলো একোটা বৰ প্ৰকাণ্ড । ঢোলৰ চেও যে কত
বৰমৰ বজালে তাক বৰ্ণোৱা টান । যেডেকে নিশা গছীন হল
তেতেকে ঢোলৰ চেও আক গছীন হল । ঢোলৰ চেৱে চেৱে
ঢুলীয়াহঁতে যে কিমান প্ৰকাৰে ঘৃবিলে আক নাচিলে তাকো কৈ
এটাৰ নোৱাৰি । ঢুলীয়াহঁতৰ প্ৰত্যেকটো মানুহেই স্বন্দ-বলিষ্ঠ ।
ঢোল বজোৱা হলত ঢুলীয়াহঁতে প্ৰায়বিলাক ঢোল থলে । কেৱল
এটা তালীয়াই তাল এঘোৰ লৈ অগাপিছা কৰি দৌৰি দৌৰি বজাব
ধৰিলে । ঢোলৰ চেও থমা মাত্ৰকে প্ৰায় ত্ৰিশটামান জৰা আক
ডেকা আহি প্ৰথমেই বাইজক সেৱা জনাই পিছত ঢোলৰ চেৱে চেৱে
ধৰ দিব ধৰিলে । কত প্ৰকাৰ যে ধৰ দিলে তাক বৰ্ণনা নোৱাৰি ।
পোন ধৰ, ওলটা ধৰ, আলাগতে দিয়া ধৰ, তঙাল-মোচৰা ধৰ,
চান্দনি সবকা ধৰ ইত্যাদি অলেখ ধৰ দিলে । তাৰ পিছত
মানুহৰ কান্ধত উঠি থিয় হৈ তাৰ পৰা ধৰ দিব ধৰিলে । শেষত
কেইটামান ঢুলীয়াই ছয়ো কাৰতলিৰ তলত ছুটা ঢোল লৈ প্ৰথমে
এটা থিয়কৈ পতা ঢোলৰ ওপৰত উঠিল । আক ইফালে থবকৈ
বজোৱা ঢোলৰ চেৱে চেৱে উল্লাহ লৈ সেই ঢোলৰ ওপৰি পৰা
আলগা ধৰ মাৰি ছয়ো কাৰে ছুটা ঢোলেৰে সৈতে নাচি থিয়
হৈ পৰিলহি । তাৰ পিছত ছুটা ঢোল থিবই যোৱালে । সেই
ছুটাৰ ওপৰত উঠিও তাৰ পৰা ধৰ দিলে । পিছত ক্ৰমান্বয়ে ঢোলৰ
ওপৰত ঢোল বজাই আঠ দহোটা পৰ্য্যন্ত ঢোল যোৱা দি কব

এটা স্তম্ভৰ দৰে কৰিলে । সেই স্তম্ভটোতঃ বোঁধা মাহুহে এটাৰ কাঙ্কৰ ওপৰত আন এটা উঠি ভালকৈ ধৰিলে যাতে ঢোল বাগৰি নপৰে । পিছত এটা ঢুলীয়াই ঢোল ধৰা মাহুহৰ ককালেদি আক কাঙ্কেদি বগাই সেই আঠোটা দহোটা (= ২০ হাত হব) ঢোলৰ ওপৰত গৈ উঠিল । তলৰ পৰা আন দুজন ঢুলীয়াই দুটা ঢোল তুলি দিলে । ওপৰত উঠা জনে সেই ঢোল দুটা দুয়ো কাষতলিৰ তলত সাবট মাৰি লৈ তলত বজোৱা ঢোলৰ চেৱে চেৱে উলাহ লৈ আলগা খব মাৰি মাটিত পিয়ই থিয়ই পৰিলহি ।

পিছত আকৌ দুটা মাহুহে শকত বাঁহ এডাল কাঙ্কত ললে । সেই বাঁহডালৰ ওপৰতে ঢুলীয়া এটা উঠি তাতে যে কত প্ৰকাৰ কুণ্ঠি কৰিব ধৰিলে তাক কিমান বৰ্ণাম । কাকপীয়া ঢুলীয়াৰ আঙি-কালিৰ কুণ্ঠিয়েও আনকি বৰ্ত্তমানৰ চাৰ্কাচকো ঠায়ে ঠায়ে চেবহে পেলাব । সেই কালত কামৰূপীয়া ঢুলীয়াৰ গাত যে কিমান কুণ্ঠিৰ অভ্যাস আছিল তাক কোনে জানে । আমি এনেকুৱা কথাও শুনিছো যে সেই কালত একোটা ঢুলীয়াই এাকোডাল বাঁহ লৈ জাপ মাৰি ঘৰৰ চালৰ মুখত উঠিছিল আৰু তাৰে পৰাও আলগা খব মাৰি মাটিত পৰিছিল ।

এইদৰে খব মৰা, কুণ্ঠি কৰা শেষ হওঁতে ছয়টা ঢুলীয়াই স্তম্ভটোৰ ঘূৰীয়া জামা পিন্ধি উৰি যাত্ৰাৰ দলৰ দৰে সমস্বৰে পদ গাবলৈ ধৰিলে । পদডেই ভাৱনাৰ স্তম্ভধাৰৰ দৰে কি ভাও হব গাই দিয়ে । পদ গাই থাকোঁতে থাকোঁতেই এজনে মুখত মুখা * পিন্ধি আহি ওলায় । এটা ঢুলীয়াই এটা জুইৰ জোৰ লৈ মুখৰ আগে আগে ধৰে । মুখা লোৱা জনে মূৰি সকলৰ পদৰ চেৱে চেৱে নাচে । কোনো কোনো মুখাত কেৱল নৃত্যহে হয় । কোনো কোনো মুখাত আকৌ নানা শূহ্ৰীয়া ভাৱবো অভিনয় হয় । হয়তো দুটা ঢুলীয়াৰ এটাই মাইকীৰ দৰে কাপোৰ পিন্ধি মুখত বুঢ়া মাহুহৰ মুখা এখন লয়—আন এটাই মাইকীৰ দৰে কাপোৰ পিন্ধি মুখত এজনী বুঢ়ী মাহুহৰ মুখা পিন্ধি ওলায়হি ! দুয়ো প্ৰথমতে নৃত্যকে কৰিলে । তাৰ পিছত ঢুলীয়াৰ ভিতৰৰ এজনে

---

* মুখা—Mask হেজুল হাঁইডাল আৰু সোণ-ৰূপৰ বহন মানি দেৱতা মাহুহ বা থাকসৰ মুখৰ আকৃতিৰ ডালৰ মুখত পিন্ধা আকৰণ ।

হয়তো বুঢ়াক কথা শুধিলে। শুটাই পাৰেপানে বুঢ়ীক নিল্লা কবিলে। বুঢ়াক আকৌ কথা সোধোতে বুঢ়ীয়ে সেইদৰে বুঢ়াক নিলিলে—পিছত লাহেকৈ সমাজৰ মাজত ছয়ো বুঢ়া-বুঢ়ীৰ দলন্দই লাগিল। চুহুৰীয়া বিধব নবা-পিটা লগাই বাইজক ঠুহুৱাই পেটৰ নাড়ি ডিগায়। হয়তো উভয়ে বৰ জ্ঞানগৰ্ভ কথাৰে কল। পৰ গোৱা ভৱজনে আৱশ্যক মতে মাছে মাছে বুঢ়া-বুঢ়ীক যোৰায়ে পদ গায়। কেতিয়াবা হয়তো এযোৰে ছটা বাস্তবৰ পুতলাকে সমাজত উলিহালে। যুৰিয়ে গাব ধৰিলে :—

উঁ উঁ কৰে মোৰ
হায়বে মল্লুবা
গছে গছে জপিয়াই
হায়বে মল্লুবা

.....

মোৰ মল্লুবাৰ কোনে নাৰিলে
হাঁয়ৰে মল্লুবা ৰে।

এইদৰে গীতে-পদে-নৃত্যে ৰাতি প্ৰায় তিনিটামান পাৰিল। এইখিনি সময়তে অনেকৰে চকুত টোপনিয়েও ধৰিলে, এনেতে এই মাধপুৰীয়া ঢুলীয়াৰ প্ৰসিক ভাৱৰীয়া ভেলা-ভাই আঁহ দলে বলে উপস্থিত হল। ভেলা ভাই সভাৰ ভিতৰলৈ সোমোৱা মায়েই বাইজৰ ভিতৰত এটা গগন ভেদী ঠাঁহিৰ শব্দ উঠিল। ভেলা ভাঁয়ে নানা বকম, নানা বৃত্তিৰ মানুহৰ চলন কৰণ কথা কোৱাৰ ধৰণ দেখুৱাই ঠুহুৱাব ধৰিলে। কেতিয়াবা হয়তো চৰাই চিৰিকতিৰ মাতকে তবল মাতিব ধৰিলে। কেতিয়াবা হয়তো পোনেই পছৰ দৰে মাতিলে। তাৰ পিছত সেই পছ চিকাৰলৈ যোৱা ভাও ধৰিলে। পদ গোৱাইতে গাব ধৰিলে :—

“ভেলা ভাই পছ খেদিবলৈ যায়।” ভেলা ভাইৰ হাতৰ বুহুই, বুখৰ ভজীয়ে, খুহুতীয়া কথাটো মানুহক ঠুহুৱাই আধামৰা কৰিলে। ভেলা ভাঁয়ে মাছে মাছে এনেকুৱা গাঁৱলীয়া সংস্কৃতি জাৰিব ধৰিলে যে বাপে-বেটাই, ভায়ে-ককায়ে, একেলগে বহি থকাটো টান হল। ভেলা ভাইৰ খুহুতালিৰ আক ভাওৰ সীমা সংখ্যা নাই। বাইজক হাঁহিৰ প্ৰতাপত বৰ নোৱাৰি ভেলা ভাইক পাই পইচা দি কাৰো কোকালি কৰিহে বন্ধা পালে। পুৱা ছয়টামান বজাত ভেলা ভাই থাকিল।

অষ্টমী আৰু নবমীৰ দিনা নিশাও এইদৰেই আমোদ প্ৰমোদ হৈছিল। কোৱা অনাৱশ্যক যে শালমৰীয়া, ঢুলীয়া, ঘোৰাৰ খব আৰু কুস্তি এটাইতকৈ বেছি হৈছিল—বৰ্ণিবৰীয়াৰ পদবাগ গীত-নৃত্য অতুলনীয় হৈছিল মুঠতে কামৰূপৰ ঢুলীয়াৰ ভাওৰ সম্পৰ্কে আজিকালিও ডাঠি কব পাৰোঁ। যে কামৰূপীয়া ঢুলীয়াৰ ভাৱতে চাৰ্কাচ, ভাৱনা, বহুৱানী, নৃত্য, গীত সমস্ত একেধাৰে বৰ্ত্তমান আছে।

পঞ্চদশ অধ্যায় জিকোৱিত

আজি দেৱী বিসৰ্জ্ঞনৰ দিন। বাতিপুৱাৰে পৰা বিসৰ্জ্ঞনৰ আয়োজন হল। কামৰূপীয়া বকৱা চৌধাৰীসকলে সোনকালে খাই-বই উঠি বভাৰ তলত বহিলহি। হৰদত্ত বীৰদত্ত উভয়ে আহি অভাৰ্চনা জনালে। তাৰ পিছত হৰদত্ত চৌধাৰীয়ে পিয় হৈ হাত যুৰি কলে :—

“বাঁপসকল! বাইজসকল! এইবাৰ আপোনাসকলে এই দুৰ্গোৎসৱলৈ আহি এই নিঃকিনক কৃপা কৰিলে। কিজানি আমাৰ সোধ পোচত কৰবাত কিবা ক্ৰুটি হব পাৰে। সেইটো নিমন্ত্ৰণে সকলোৱে যেন ক্ষমা কৰে। আপোনাসকলক নিমন্ত্ৰণ কৰাৰ এটা ডাঙৰ উদ্দেশ্য আছে। আপোনাসকলৰ মনত আছে এইবাৰ বহাগৰ বিহত বৰফুকনে কিদৰে আমাক মাতি নি লম্বু-লাঙনা কৰিলে—আনকি, বিনা দোষে বিনা কাৰণে হাতীৰে গছকাই আমাৰ লৰা-ছোৱালী মাৰিলে। আপোনাসকলে এই নিঃকিনক পাঁড়ুৰ বাহৰতে উজনিৰ বংপুৰৰ বজা আৰু মন্ত্ৰীৰ ওচৰলৈ বিচাৰ প্ৰাৰ্থনা কৰি মানুহ পঠাব দিছিল। সেই অনুসৰি মই বুঢ়াগোহাঁইৰ ওচৰলৈ মানুহ এযোৰা পঠাইছিলো। বুঢ়াগোহাঁইয়ে ইয়াকে কলে যে এতিয়া তেওঁ কোনো বিচাৰ কৰিব নোৱাৰে। তেওঁ মোৱামৰীয়াইডৰ যিহোহ দমনত ব্যস্ত। আমাৰ মানুহ বজাৰ ওচৰকে চাপিব নোৱাৰিলে।

সেই দেখি আমি আহোম বজা আৰু মন্ত্ৰীৰ পৰা যে কিবা সুবিচাৰ পাম তাৰ আশা নাই। আপোনাসকলে ভাবি চাওক, গুৱাহাটীৰ বৰফুকনসকলে আমাক আজি অত দিনৰে পৰা কিদৰে ব্যৱহাৰ কৰি আহিছে। কেৱল লাচিত বৰফুকনত বাদে আমি আজি কেবা পুৰষৰে পৰা তেনেকুৱা ন্যায়পৰায়ণতা আৰু সুবিচাৰ পোৱা নাই। তেওঁ আমাৰ পূৰ্বপুৰুষসকলক মৰম কৰি, বিপ্লৱ কৰি চলোৱাৰ বাবে আমাৰ পূৰ্বপুৰুষসকলেও সেইজন্য বৰফুকনক মোগলৰ যুক্তত প্ৰাণপণে সহায় কৰিছিল, আৰু তেনেকুৱা সহায়ৰ ফলতেই সেইজন্য বৰফুকনে অতি প্ৰতাপী মোগলকো ঘটুৱাই ওকৰাই পঠিয়াইছিল। কিন্তু তেওঁৰ পাছৰে পৰা হোৱা দুৰ্বলতা স্বার্থপৰ বৰফুকনসকলৰ অত্যাচাৰলৈ মন কৰক। আমাক উঠোতে ঢেকেৰী, বহোঁতে ঢেকেৰী এনেকুৱা অপমানসূচক সম্বোধন কৰাৰতো লেখ-জোখেই নাই, তছপৰি আহোমৰ সামান্য টেকেলা এটাৰে পৰা বৰফুকনলৈকে আমাৰ পৰা ভেটী খোৱাৰো সীমা সংখ্যা নাই। আনকি, আমাৰ কেৱে হাতত কেৰেলা বেভেনা এটুকি লৈ মিটিব খাব গলেও বাটত আহোমৰ চাণ্ডাঙ টেকেলাই পালে তাকো কাড়ি নিয়ে। চাঁদকুটীয়া বজৰবকৱা ঢুকাওঁতে বৰফুকনে সোপাসোপে ভেটী খাই সেই বিষয়খন আন এজনক দিব খুজিছিল; কিন্তু বজৰল বকৱাই জানিবা দিনমণি পাটোৱাবীৰ সহায়ত সেইটো হৰ নিদিলে; নিজৰ পিতৃকলীয়া বিষয় বৰফুকনে সৈতে যুজিও বাখিলে। তাৰ ফল হল যে বজৰবকৱাক বলে নোৱাৰি সেইদিন ধৰি বৰফুকনে নিজৰ খঙা আমাৰ কামৰূপীয়াৰ ওপৰত জাৰি কৰিছে। সেই দিন ধৰি আমাৰ ওপৰত অত্যাচাৰ দহগুণে বাঢ়িছে। আমি কামৰূপী বৰফুকন আৰু তেওঁৰ আহোম আৰু অসমীয়া মানুহৰ মনত ইমান অবিদ্ৱাসী হলো যে আনকি নিশা আমি গুৱাহাটীত থাকিব নোৱাৰোঁ, চাৰি চকিব বাদ হৈছে থাকিব লাগে। বাপসকল! বাইজসকল! ইয়াতকৈ আৰু আমাক অপমান লাগে নে? এই-বিলাক কৰিও হেপাহ নপলাল। এইবাৰ বং চাবলৈ আমাক মাতি নি আমাৰ নিৰপৰাবী লৰা-ছোৱালী কেডকিলাকক পুতেক হুটাব হুতুৱাই হাতী বেগাই গছকাই দাৰিলে। বিচাৰ প্ৰাৰ্থনা কৰাও উলটি ঢেকেৰী সম্বোধন আৰু নানা গালি গালাজ হৈ কবিলে। হায়! আমাৰ কামৰূপীয়াৰ এনেকুৱাহে কপাল নে? বজা আৰু

মন্ত্ৰীৰ ওচৰলৈ বিচাৰ প্ৰাৰ্থনা কৰি পঠালোঁ—তাতো আমাৰ নিষ্ফল
হল। মোৰ বিবেচনাৰে হলে এই অন্যায়ৰ বিচাৰ আমাৰ নিজৰ
হাতত লোৱাই ভাল! মোৰ বিবেচনাৰে হলে আহোমৰ দিন উকলিল।
এওঁলোকৰ ৰাজ্য আৰু নাথাকে। এওঁলোকৰ ভিতৰ ফোপোলা
হৈছে! এতিয়া আমাৰ কি কৰা উচিত, আপোনালোকেই থিৰ
কৰক।” তেওঁৰ এই কথাত কমাৰকুচীয়া বৰুৱাই উঠি কলে :—

“বাপসকল! ৰাইজসকল! আমাৰ হৃদয় চৌধাৰীয়ে যি কলে
তাঁক আপোনাসকলে শুনিলে। আমাৰ কামৰূপীয়াৰ গাত এনেকুৱা
তেজ নোহোৱা হল নে যে আমি এইদৰে স্ত্ৰী-বধ, শিশুবধৰো
কোনো প্ৰতিকাৰ নকৰি মনে মনে বহি থাকিব লগীয়াত পৰিলো?
জুখৰ বিষয়! যি বক্তৃতা বৃজবৰুৱাৰ নিমিত্তেই কামৰূপত অত্যাচাৰ
এইদৰে বাঢ়িছে, আজি সেই বক্তৃতা বৰুৱায়ে এই সমাজত নাই।
তেওঁ বৰফুকনলৈ ভয় কৰি নাছিল। যি কি নহওক, মোৰ মনেৰে
হলে আমাৰ বৰফুকনক উঠাই দিয়াই ভাল। আমি আৰু তেওঁক
আজিৰে পৰা কোনো কৰ-কটাল নিদিওঁ। বণ কৰে যদি বণ
কৰিম। আমাৰ প্ৰত্যেকজনো চৌধাৰী আৰু বৰুৱাই এতিয়াৰে পৰা
বয়-বস্ত্ৰ গোটাওক; সৈন্য সামন্ত শিকাওক। আমাৰ কামৰূপ
ইমান প্ৰজা। আহোম আৰু অসমীয়ানো কেইটা? আমি বণ
ধৰিলে এই সময়ত উজনীৰ পৰা আহোম বগুৱা আহিব নোৱাৰে—
ঘিচেহু সিফালে তলি উদং। আহোমে সেই চাৰিটা মোৱামৰীয়াৰে
বলে পৰা নাই। আমাৰ মানুহ এক হৈ গোটপিট খালে বৰফুকন
নো কেই পানীৰ মাছ!”

কমাৰকুচীয়াৰ কথা শেষ হ'লত ধৰ্মপুৰীয়া চৌধাৰীয়ে উঠি কলে :—
“বাপসকল! মইও কথা এটা কওঁ। আমাৰ হিন্দুৰ হঠাতে একেলগ
হৈ কাম কৰা টান। আহোমেৰে সৈতে বণ কৰি আমি জিকিব
পাবিম নে? আমাৰ কিজানি শেহত আৰু দুৰ্গতিহে হয়।”

তেওঁৰ এই কথাত বীৰদত্ত উঠি বীৰ দৰ্পেৰে কলে :—

“ধৰ্মপুৰীয়া চৌধাৰী! আপুনি কিয় এনেকুৱা নিবাশাৰ কথা
কয়? আপুনি নাজানে নে আমাৰ কামৰূপত কিমান মানুহ!
ভুছপৰি আমাক দৰজাৰ বজা কুৰুনাৰায়ণেও সহায় কৰিব। বান্ধাৰ
চৌধাৰীসকলে আমাক কছাৰী বগুৱা দিব। আমি কাইখ কলিতা
আগৰ কক্সি নহওঁনে? আমি ইমান কাপুৰুৱা হলো নে যে আহোমৰ

ভয়ত কুচি মুচি থাকিম ? ভীৰি চাওকটোন, অন্তায়কপে হাতীৰ গচকত মৰা এই অন্তায়ৰ প্ৰতিশোধ লবলৈ আমাক বাইজেও কোৱা নাইনে ? সেই দেখি আমাৰ ভয় কৰাৰ কোনো কাৰণ নাই । আপোনাৰ সৰু মোক মাথো বহুবি কেতখিনি মানুহ আৰু বগুৱা-ঠাওৰ নিমিত্তে খোৱা লোৱা বস্তু, কাপোৰ কানিৰ যোগাৰ দিয়ক ; দেখিব, মই বীৰদত্তে সেই বগুৱা লৈ আপোনাৰ সৰুৰ সহায় আৰু আজ্ঞা অনুসৰি বাৰ বহুবলৈকে আহোমে সৈতে লেন্‌পেন্‌ যুদ্ধ কৰি আহোমক খেদিম । আহোমে দেখিব—কামৰূপীয়াৰ গাত তেজ শক্তি বল আছেনে নাই । আহোমে দেখিব বীৰদত্তৰ তবোৱালৰ কোব কিমান চোকা—বীৰদত্তৰ এই তীব্ৰ তেজাল বাক্যত সকলোৱে ধটন ধটন কৰি কলেঃ—“আমি আৰু আহোমক নামানো । কৰ-কাটল নিদিওঁ । আমি হৰদত্ত-বীৰদত্তক মানুহ, কানি কাপোৰ, খোৱা বস্তু বহুবি দিম । আমি আজিয়েই বীৰদত্ত বাপাক আমাৰ সেনাপতি পাতিলোঁ । আমি সকলোৱে আজিৰে পৰা হৰদত্ত চৌধাৰীক বকুৱা খিতাপ দিলোঁ । কামৰূপীয়া বকুৱাক আমি এজন সেনাপতি পাতিলোঁ । যুদ্ধ চলাবলৈ সমস্ত ভাৰ আমি হৰদত্ত বকুৱাক দিলোঁ—“জয় বাম বোলা । জয় হৰি বোলা ।” এইবুলি হৰি ধ্বনি দি দেবীৰ ওচৰৰ পৰা তিনিধাৰি মালা আমি বাইজে তিনিউ-জনকে পিন্ধাই আকৌ হৰি-ধ্বনি কৰিলে । তিনিও আঠলৈ সেই মালা গ্ৰহণ কৰিলে ; তাৰ পিছত হৰদত্তে ঃ—“হুৰ্গে হুৰ্গতিনাশিনী, ভব ভয়হাৰিণী” বুলি দেবীক সেৱা কৰি জনালে—“বাপসকল আপোনা-লোকৰ আদেশ-অনুমতি মতে এই দাসে এই ডাঙ্গৰ ভাৰটো গ্ৰহণ কৰিলোঁ । আপোনাৰ সৰুৰ বলেই মোৰ বল । আপোনাৰ লোকৰ উৎসাহেই মোৰ উৎসাহ । আপোনাৰ সৰুৰ শক্তিয়েই মোৰ শক্তি । আপোনাৰ সৰুৰে অকাতৰে যদি সহায় কৰে, তেন্তে নিশ্চয় আমি আহোমক খেদিব পাৰিম ।” এই কথাৰ পিছত সত্যভক্তি হল ।

ছুই-তিনিচাৰমান বজাত সকলোৱে মিলি পুঠীবাৰী নৈত দেৱী বিসৰ্জন দিলে । গধূলি সকলোৱে বনৰাম ধৰি পিছদিনা সকলো বকুৱা আৰু চৌধাৰীয়ে খাই-বই উঠি ঘৰাঘৰি গ'ল ।

ষোড়শ অধ্যায়

প্ৰণয়

ফুলনিত সেইদিন। পহুমীয়ে সৈতে কথা হববে পৰা মহীৰাম সদায় বিবস মনেৰে আছিল। অনেক ভাবি চিন্তি মহীৰামে স্থিৰ কৰিলে যে তেওঁ চেগ চাই, সুবিধা চাই পহুমক লগ ধৰি নিজৰ মনৰ ভাবটো খোলা-খুলিকৈ কব আৰু পহুমৰো আচল ভাবটো কি জানিব। যদি পহুমে দৰাচলতে তেওঁক ভাল নাপায়, তেন্তে তেওঁৰ পক্ষে হৰদত্তৰ গৃহ এৰি নিজ গাওঁলৈকে যোৱাটোৱে উচিত হব। পৰব তোলনীয়া চপনীয়া হই থকাটো উচিত নহব। ইয়াকে মনত সাৰোগত কৰি লৈ মহীৰামে পহুমীক আকৌ এবাৰ অকলে লগ ধৰিবলৈ সুযোগ বিচাৰি আছিল। হৰদত্ত চৌধাৰী মদন কামদেৱত থকাৰ সময়তে আৰু ইফালে এদিন বীৰদত্ত গধূলিতে গাঁৱলৈ কিবা সকাম উপলক্ষে যোৱা চেগ চাই মহীৰামে পিছফালে ফুলনিত সোমাই ফুৰাৰ ছলেৰে পহুমক লগ ধৰি কলে :—“পহুম! মই তোমাক কথা কেইটামান সুবিব খোজ”।—তুমি মোক তাৰ উত্তৰ অকপট চিন্তে দিবানে ?

পহুমী—(তললৈ নুব কৰি) কি সুবিব খুজিছা সোধা। মই অকপট চিন্তেৰে উত্তৰ দিম।

মহীৰাম—পহুম! তুমি অৱশ্যে জানা। মই সকতে মোৰ নিজা আই-বোপাই ঢুকুৱাত তোমালোকৰ ঘৰতে ডাঙৰ হৈছো। মই ধনীৰাম চৌধাৰীৰ ঘৰৰ লৰা।

পহুমী—এহা! এদিন মায়ে আৰু পিতিয়ে তোমাৰ বিষয়ে কোৱা মেলা কবাত মই টোপনিৰ ভাও জুৰি তোমাৰ আতি-গুৰি সকলো শুনিছিলো। পিছত এতিয়া তুমিনো মোক কি কব খুজিছা কোৱা।

মহীৰাম—বাক পহুমী! তুমিয়েই কোৱাচো মোৰনো তোমালোকৰ ঘৰত সদায় নিকৰ্ম হৈ পোৱা পুহি থকাটো জানো উচিত ?

পছমী—কিয়! আমাৰ খবতনো তুমি নিষ্কৰ্ম হৈছে 'অ'হা নে? তুমি দেখোন খুড়াৰ লগত, পিতিৰ লগত খেতি-খানাবৰ কামত, ঘৰ-দুৱাৰৰ কামত সহায় কৰা। আমাৰ ঘৰেই জানো তোমাৰ ঘৰ নহয়?

মহীৰাম—অৱশ্যে পছম! তুমি সগাকৈ কৈছা; কিন্তু তথাপি মোৰ মনে দেখোন কয় যে মই এতিয়া ডাঙৰ হৈছো। এতিয়া মোৰ পক্ষে নিজে এখন সংসাৰ পাতি ঘৰ গিৰিষ্টি কৰা উচিত; নহয় জানো?

পছমী—অৱশ্যে উচিত হয়। কিন্তু সেই ক'িয়ৈই জানো তুমি আমাৰ ঘৰ এৰি যাব লাগে? আমাৰ মায়ে দেখোন পিতিক মাজে মাজে কৈ থাকে—আমাৰ যেতিয়া নিজৰ লৰা নাট তেতিয়া আমি এটা মেল পাতি যজ্ঞ পাতি মহীৰামকে পো বুলি লোৱা উচিত।

মহীৰাম—তোমাৰ পিতিয়ে কি কয়?

পছমী—পিতিয়ে “সত্তহতে মই একো পিব কৰা নাহি” এইদৰে কৈ মনে মনে থাকে। মহীৰাম—বাক পছম! মই ক'পা এটা শুনিছো; সেইটো সঁচানে?

পছমী—কি কথা?

মহীৰাম—মই শুনিছো। এইবেলি বহাগৰ বিহুত হেনো ছদ্মন দৈবজ্ঞই আহি তোমাৰ হাত কপাল আৰু সোৱৰণী চাই কৈছিল তুমি হেনো ৰাজবাণী হবা।

পছমী—হয়! সিহঁতে তেনেকৈ কৈছিল।

মহীৰাম—তেজ্জো পছম! মই তোমাৰ পিতিৰ পেগা ছোৱাটো বা লৰাৰ চামিল ছোৱাটো দূৰৰ কথা হল। তোমাৰ পিতিৰ য'ত হৈছে গুৱাহাটীৰ বৰফুকনে সৈতে বণ কৰি আহোমক আমাৰ কামকৰ পৰা একেবাৰে উচ্ছেদ কৰা। তেওঁ হয়তো এই বণত সন্ধ্যা পাবৰ কাৰণে হলেও তোমাক কোনোবা বজাৰ লগত নিয়া দিব। বজাৰ লবাত বিয়া দিলে পিতাৰাৰ সমস্ত বিষয় সম্পত্তি নাট-বাটী সেই বজাৰ লবায়ৈ পাব। এনেদৰে নহ'লো তোমালোকৰ ইয়াত থকাৰ সন্ধ্যা কি?

পছম—অরশে তুমি যি কৈছা সঁচা । পিছত, আগলৈ কিটো হব সেইটোকে ভাবি তুমি লবালবিকৈ আমাৰ ঘৰ এৰি পলাব খুজিছা হবলা । দৈর্ঘ্য ধৰা, পিতিয়ে এটা নকৰে মানে বা তোমাক যাবলৈ নকয় মানে আমাৰ ঘৰ এৰি নাযাবা । তুমি গলে মোৰ মনটো সুন্দা সুন্দা লাগিব ।

মহীৰাম—বাক পছম ! কোৱাচোন কলেইনো তোমাৰ মন সুন্দা সুন্দা লাগিব ?

পছমী—মই তাকে আকৌ কব লাগে নেকি ?

মহীৰাম—এবা কব লাগে ।

পছমী—তুমি দেখোন সৰুৰে পৰা মোৰ খেলৰ লগৰীয়া । খেলৰ লগৰীয়া এজনে এৰি গলে জানো বেয়া নালাগে ?

মহীৰাম—পছম ! মই যদি তোমাৰ খেলৰে লগৰীয়া, তেনেহলেনো তুমি আজিকালি মোৰ লগত কলেই নেখেলা ? মোৰ আগত দেখোন আজিকালি ভালকৈ নোলোৱাই, কথাও নোকোৱা ।

পছমী—তাৰ কাৰণ আছে ।

মহীৰাম—কি কাৰণ মই জানিব পাৰো নে ?

পছমী—(তললৈ মূৰ কৰে)

মহীৰাম—কোৱা পছম মোৰে শপত, তুমি মোক কোৱা । নকলে মই বেয়া পাম ।

পছমী—(তললৈ মূৰ কৰি) মায়ে কৈছে মই হেনো দিনক দিনে ডাঙৰ হৈছে । মোক হেনো বিয়া দিবৰ সময় হল । সেই দেখি মই হেনো আদুৰত থাকিব লাগে ।

মহীৰাম—অ ! সেইটোহে কাৰণ । বাক তোমাৰ নিজৰ মনে নো কিদৰে থাকিবলৈ কয় ?

পছমী—মোৰ নিজৰ মনে কয়—মই যেন সদায় আগৰ দৰেই বুকলি হৈয়ে ফুৰিম । কিন্তু মনে কলেও মাৰ হাক-বচন ভো পেলাব নোৱাৰো ।

মহীৰাম—তুমি যথার্থ কৈছা পছম । মই তোমাক ধৰ্ম দিছো । তেনেহলে মোক বেয়া পাই ঘিণ কৰি এইদৰে আচৰণ কৰা নাট ?

পছমী—তোমাকনো কেলেই বেয়া পাম না ঘিন কৰিম ।
সকলে পৰা একলগে উমলিছোঁ । একলগে ডাঙৰ হৈছোঁ, এতিয়ানো
ফলেই বেয়া পাম ।

মহীৰাম—তেন্তে পছম ! তুমি মোক ভাল পোৱা । নিচলা
বুলি নিঘিগোৱা ?

পছমী—ভাল পাওঁ তো ।

মহীৰাম—কিন্তু পছম ! তোমাক আনলৈ বিয়া দিলে তেতিয়াও
মোক ভাল নাপাবা

(পছমী নিকটৰ) কোৱা পছম ! কোৱা, তেতিয়াও মোক
ভাল পাবা নে ? (পছমী নিকটৰ) বাক পছম ! মই আক এটা
কথা সোধো । তুমি যে মোক লগৰ লগৰীয়া বুলি ভাল পোৱা
তাৰ বাজে আক মোক দোছোৰা প্ৰকাৰৰ কিবা ভাল পোৱা নে ?

মহীৰামৰ এই কথাত পছমীয়ে মহীৰামৰ মুখলৈ একেপৰে কিছু
বেলি চাই তাৰ পিছত কলে :—তুমি কি কৈছা মই একো
বুজিব পৰা নাই ।

মহীৰাম—বাক পছম ; তেন্তে তোমাক খুলি কও, তুমি নেয়া
নাপাবা । মই যদি তোমাক বিয়া কৰাই চিৰকাললৈ লগৰীয়া
পাকিব খোজো তেন্তে তাত তুমি সন্মত হবা নে ? মহীৰামৰ এই
কথাত পছমীৰ গাল দুখন টুকটুকীয়াকৈ বঙা পৰিল । পছমী
নিকটৰ হৈ যাবলৈ ওলাল—এনেতে মহীৰামে থাপ্মাৰি পছমীৰ
কোমল হাতখনত ধৰি আকৌ কলে :—“কোৱা পছম ! তোমাৰ
কথাৰ ওপৰত মোৰ ভবিষ্যত নিৰ্ভৰ কৰিছে ।” পছমীয়ে ষড়
নেদেখুৱাই হাতখন টানি নিনি লাহেকৈ কলে—“ম’য়ে আক পিতিয়ে
দিলে মই অমান্তি নহওঁ ।” এই কথা কৈয়েই পছমী সাউত
কৰি গুচি গলগৈ । মহীৰামে আশাৰ অটীত উত্তৰ পাওঁ
তেতিয়াই মাটিতে আঠ লৈ হাতযৰি ভগৱন্ত পুৰুষক প্ৰাণ-ভৰি
জনালে :—“প্ৰভু ! তুমি যেন এই ছুৰ্ভগীয়াক কৃপা কৰা । যেন
ছুৰ্ভগীয়াৰ আশা পূৰ্ণ কৰি এই পছম পাতি ছুৰ্ভগীয়াক দান কৰা ।”
এইদৰে ঈশ্বৰত প্ৰাৰ্থনা জনাই নতুন আনন্দেৰে, নতুন উল্লাছেৰে
ঘৰলৈ গল ।

হৰদত্তৰ উদ্যোগ

দুৰ্গোৎসবৰ নিজয়া দশমীৰ দিনা মেল হবৰে পৰা কানকপীয়া বকুৱা চৌধাৰী সকলে ঠায়ে ঠায়ে বহুদ গোটাবলৈ আৰু ঝাকে ঝাকে বগুৱা শিকাবলৈ ধৰিলে। কমান্বকুচীয়া বকুৱাৰ ঘৰৰ ডেকা এজনে আৰু ইফালে বীৰদত্তে বগুবাবলাকক ঠায়ে ঠায়ে কাঁড় ধৰু মৰা তবোৱাল খেলা ইত্যাদি যুদ্ধ-বিজ্ঞা শিকাব ধৰিলে। হৰদত্ত বকুৱাই সগায় খুজি দৰঙ্গৰ বজাঘৰলৈ মানুহ এযোৰা পঠালে। এযোৰা মানুহ বিজ্ঞনী আৰু কোচনিহাবলৈকো পঠালে।

ইফালে বৰফুকনে সেইবাৰ তেওঁ পতা দুৰ্গোৎসৱলৈ কানকপীয়া বকুৱা চৌধাৰী সকলক নহা দেখি আৰু চান্দকুচিৰ ফালৰ পৰা গুৱাহাটীলৈ অহা দুই চাৰিজন মানুহৰ মুখে শুনি বুজিলে যে হৰদত্ত বীৰদত্তে উত্তৰ কামৰূপত তেওঁৰ বিৰুদ্ধে বিদ্ৰোহ আচৰিবলৈ কাৰণৰ লগাইছে। কথাটো সঁচা নে মিছা সঠিক কৰিবলৈ বৰফুকনে ডিকেৰিলৈ চাইটা, চান্দকুচিলৈ দুটা চাওদাও পঠাই চান্দকুচীয়া বুজববকুৱাক আৰু হৰদত্ত চৌধাৰীক মাতি পঠালে। চান্দকুচীয়া বুজববকুৱা আহিল, কিন্তু হৰদত্ত বীৰদত্ত নাছিল। টেকেলা চাইটাই হৰদত্তক বৰফুকনৰ চিঠি দি কলে যে তেওঁ সিহঁতৰ লগতে যাব লাগে। নগলে তেওঁক ধৰি নিবলৈকো হুকুম দিছে। পত্ৰ পঢ়ি আৰু টেকেলা চাইটাৰ এনেকুৱা টান কথা শুনি বীৰদত্তে টেকেলাহঁতক কলে : “তইতে আৰু বেছি টান কথা নকৰি, বৰ বেয়া হব। বৰফুকনক কগৈ আমি আৰু তেওঁক নামানো। উঠোতে ঢেকেৰী বহোঁতে ঢেকেৰী বুলি চাৰি গড়ৰ বাহিৰে যে ৰাখেই, তুছপৰি এইবাৰ আমাৰ নিৰ্দ্দোষী লৰা-তিবোতাকো হাতীৰে গচ্কাই মাৰিলে—এনেকুৱা অত্যাচাৰনো আৰু কিমান সহ্য। আমি আৰু নোৱাৰা হৈ থিৰ কৰিছো যে এইজন বৰফুকনক আৰু নামানো। তেওঁ যি কৰে কৰক। আমি নাযাওঁ।”

প্ৰথম টেকেলা।—চৌধাৰী! অলপ দকৈ গমি চাই কবা।

সাৱধানে কাম কৰিবা । জানানে বৰফুকনৰ জোহ আচৰিলে সমূলে নিপাত হ'ব ? তে.মালোকৰ পুলি-পোখা পথান্ত নহ'ব ।

বীৰদত্ত ।—তহঁত টেকেলা হলেও এক প্ৰাণৰ দৃঢ়, সেই দেখিতে এনেকুৱা কথা কৈ আজি সাৰিলি । ভালে ভালে গুচি যা গৈ ; তহঁতৰ বৰফুকন বাপেৰক পঠাই দি গৈ । চিলাৰ চকিতে তেওঁসে মোৰে দেখাদেখি হ'ব পাৰে । তাতে তেওঁ ইচ্ছা কৰিলে নিজেই বুজিব পাৰিব কানকপীয়া টেকেৰীৰ ওৰোৱাৰ কোন কি সেন চোকা । বীৰদত্তে এইদৰে কলত আঁক গঢ় গতি বিষম দেখি টেকেলা চাইট : মনে মনে গুচি গল, আঁক বৰফুকনক গৈ এই সমস্ত কথা কলে । কামৰূপৰ আন আন ঠাইৰ পৰাও কামৰূপীয়া বন্ধৱা চোখাৰী সকলে আহোমৰ টেকেলা সমস্তকে খেদি দিলে । বীৰদত্তে পোনে একে কোৱেই গৈ তুমুনিচকিৰ চকিখন অধিকাৰ কৰি তাত কাম-কপীয়া চকীয়াল পলে ।

আহোমৰ টেকেলাৰ এনেকুৱা জুৰ্গতিৰ বাতৰি শুনি, আঁক চাঁদকুচীয়া বন্ধৱাৰ পৰাও আন আন সকলো খবৰ পাই বৰফুকন ক্ৰোধত অধীৰ হ'ল । চাঁদকুচীয়াক দঢ়াই দঢ়াই কলে তেওঁ যেন বিজ্জোহীৰ দললৈ নাযায় । তেওঁ যেন বিজ্জোহ দমনত সহায় কৰে চাঁদকুচীয়াই জনালে যে তেওঁ বিজ্জোহীসকলৰ লগ নালাগে, কিছু চাৰিওফালে বিজ্জোহীৰ মান্ডত থাকি তেওঁ সজহতে তেওঁকো (বৰফুকনকো) দেখাদেখিকৈ সহায় কৰিব নোৱাৰে । তেওঁ সজহতে কোনো পক্ষত নহয়—অৱশ্যে সুবিধা পালে তেওঁকে (বৰফুকনকে) সহায় কৰিব । চাঁদকুচীয়াক বিদায় দি বৰফুকনে নিজৰ তিনিশ আহোম বগুৱাক তিনিজন সেনাপতিৰ সৈতে, চেচামুখলৈ যোৱা আমিনগাঁৱৰ, চিলাৰ চকিলৈ যোৱা উত্তৰ গুৱাহাটীৰ আঁক পুষ্পভদ্ৰা বা দীৰ্ঘেশ্বৰলৈ যোৱা বজা ছুৱাবৰ বাটলৈ পঠালে । তেওঁ ভাবিলে যে কামৰূপীয়া টেকেৰীক দমন কৰিবলৈ এই তিনি ঠাইত এশ এশকৈ তিনিশ বগুৱায়ে যথেষ্ট হ'ব ।

ইফালে আহোমৰ টেকেলাক খেদি হৰদত্তে বীৰদত্তক চেচামুখৰ বাটলৈ ৬০০ বগুৱা দি কামৰূপীয়া বন্ধৱাক ৬০০ সৈন্তেৰে সৈতে পুষ্পভদ্ৰাৰ বাটলৈ, মহাবামক ৬০০ বগুৱা দি চিলাৰ-চকিৰ ফাললৈ পঠালে । তেওঁবিলাকে যুদ্ধ-যাত্ৰা কৰাৰ আগেয়ে তেওঁলোকৰ পৰিয়ালসকলে, বঙহ-কুটুমৰ জীসকলে উকলি জোকাৰ দি শঙ্খ-ঘণ্টা বজাই মানৱিক আচৰণ কৰিছিল ।

অষ্টাদশ অধ্যায়

১৭৮৮ শকৰ বণ

আহোম আৰু কামৰূপীয়াৰ বণৰ বিৱৰণ দিয়াৰ আগেয়ে আমাৰ বোধেৰে পাঠকসকলে উত্তৰ গুৱাহাটী, আমিনগাওঁ, বংমহল দীৰ্ঘেশ্বৰীৰ পাহাৰ পুষ্পভদ্ৰা ইত্যাদিৰ বিষয়ে জনা উচিত।

কোনো পাঠকে যদি কেতিয়াবা দক্ষিণ গুৱাহাটীৰ ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পাৰত থিয় হৈ ব্ৰহ্মপুত্ৰ নৈৰ সিপাৰে কি কি আছে চাই পঠায় তেন্তে পশ্চিমৰ আমিনগাঁৱৰে পৰা ইফালে পূবে বৰনৈলৈকে দেখিবলৈ পাব যে আমিনগাওঁ বোলা ঠাইডোখৰ মুকলি সমতল। ইয়াত আগেয়ে কিছুমান মানুহৰ বসতি আছিল। আজিকালি ইয়াত বেলৰ ষ্টেছন হৈছে। এই ঠাইৰে পৰা পূবে সৰু সৰু পাহাৰ অশ্বক্লান্তলৈকে নৈৰ পাৰে পাৰে আছে। অশ্বক্লান্তৰ পৰা আকৌ প্ৰায় ছমাইল ঠাই মুকলি সমতল। এই ঠাইডোখৰকে উত্তৰ গুৱাহাটীৰ চহৰ বোলে। এই চহৰৰ পূবে আকৌ নৈৰ পাৰে পাৰে সৰু সৰু পাহাৰ বৰনৈৰ মুখলৈকে আছে। আমিনগাঁৱৰ পৰা উত্তৰ ফাললৈকে এশাবী পাহাৰ। এই পাহাৰবিলাক গৈ চিলাৰ ওখ পাহাৰত লগ লাগিছে। এই শাবী পাহাৰক আজ্ঞা-ঠুৰীৰ পাহাৰ বোলে। চিলাৰ ওখ পাহাৰটো উত্তৰ গুৱাহাটী চহৰৰ উত্তৰ পশ্চিম কোণে প্ৰায় তিনি মাইল আঁতৰত অশ্বক্লান্ত পাহাৰৰ ওপৰত এটি স্তম্ভৰ মন্দিৰ দূৰৰে পৰা দেখি। অশ্বক্লান্তৰ নিচেই ওচৰতে পানীৰ মাজত আঁৰ পৰ্বত ইফালে বজাছাৰৰ পূবেও মণিকৰ্ণেশ্বৰৰ ওপৰত এটি মন্দিৰ। নৈৰ মাজত কছাৰি ঘাটৰ পোনে পোনে উমানন্দৰ পাহাৰ আৰু তাৰ ওপৰত মন্দিৰ আৰু উমানন্দৰ দক্ষিণে নৈৰ মাজত উৰ্বশী। উৰ্বশীৰ দক্ষিণ পশ্চিমত কৰ্মনাশাৰ পাহাৰ। কৰ্মনাশাৰ উত্তৰ-পশ্চিমে আকৌ বৰ-দমৰা সৰু-দমৰা নামে দুটা শিলো পানীৰ মাজত আছে। মণিকৰ্ণেশ্বৰৰ পূবে বৰনদী—উত্তৰৰ ফালৰ পৰা আহি ব্ৰহ্মপুত্ৰত পৰিছে। মণিকৰ্ণেশ্বৰৰ গাৰে পৰা উত্তৰৰ দীৰ্ঘেশ্বৰী পাহাৰলৈকে এটা

বজাদিনীয়া বব ওখ গড় আছে। এই গড়টোক বংমহল গড় বোলে। দীঘে প্রায় তিনি মাইল। গড় আক দৌধেখবী পাহাৰৰ সঙ্গমস্থলত এচটা বব ডাকৰ গিল আছে। এই গিল চটাকে পুষ্পভজা বোলে। পুষ্পভজাবে পৰা সিফালে চিলাৰ পাহাৰলৈকে আক এটা ওখ গড় আছে। ইও প্রায় তিনি মাইল দীঘল। এই গড়টোক মোমাইকটা গড় বোলে। গড়ৰ আক পাহাৰৰ জোৰাৰ ধল ডোখৰক চিলাৰ চকি বোলে। ইয়াতে আহামৰ চকীয়াল আছিল আক কামকপীয়া মানুহে এই চকিৰ সিফালেহে নিশা থাকিব পাৰিছিল।

পচিমে আমিনগাওঁৰে পৰা আজ্জাঠিৰি পাহাৰৰ কাষে কাষে যিটো আলি দলিবাৰি পছৰীয়া গাঁৱৰ মাজেদি গৈছে সেইটোক চেচামুখৰ আলি বোলে। এই আলিয়েদি গৈ থাকিলেই চেচামুখ নামেৰে নৈৰ ঘাট এটা পোৱা যায়। চেচা নামৰ নৈখন বেলেগ এখন নৈ নহয় পৃষ্ঠানবাৰী নৈয়ে এই ডোখৰত চেচা নাম পাইছে।

কোনোবাই যদি কেতিয়ালা উত্তৰ গুৱাহাটীৰ পৰা দক্ষিণ গুৱাহাটীলৈ পচিমৰ পৰা পূবলৈকে চাইছে তেন্তে দেখিব দক্ষিণ গুৱাহাটীৰ নৈৰ গাতে পচিমে ভূবনেশ্বৰীৰ ওখ পাহাৰটো আক সেই পাহাৰৰ ওপৰত ভূবনেশ্বৰী দেৱীৰ শুভ্র মঠটো দৃষ্টিগোচৰে জিলিকিছে। ভূবনেশ্বৰীৰ পূবে পৰা নৈৰ কাষৰ প্রায় দুই মাইল ঠাই সমথল। ইয়াৰ মূৰত আকৌ নৈৰ কাষে কাষে এখন কছাৰী ঘাটলৈকে এশাবী সক টিলা আছে। এই টিলাৰ ওপৰত শুক্ৰেশ্বৰ জনাৰ্দনৰ মন্দিৰ। কছাৰী ঘাটৰে পৰা পূবে দেড় মাইল নৈৰ পাৰৰ ঠাই আকৌ সমথল। এই সমথলৰ পূব মূৰত পৰা নৈৰ পাৰে পাৰে আকৌ পাহাৰ নগাওঁ জিলাৰ পৰা নৈ অচা কলং নৈৰ মুখলৈকে।

পাঠক! গুৱাহাটী চহৰৰ এই প্ৰসিদ্ধ ঠাইবিলাকৰ বৰ্ণনা, বিবৰণ আক পুৰণি ইতিবৃত্ত লেখিবলৈ গলে এখন বৃহৎ পৃথি হয়। সেই সমস্ত বৰ্ণাবলৈ গলে আমি আমাৰ মূল উদ্দেশ্যৰ পৰাও ভালেমান আঁতৰত পৰোঁ! সেই দেখি আমাৰ এই উপলক্ষৰ নিমিত্তে যি কেইডোখৰ ঠাইৰ বৰ্ণনা লাগে তাক দিবলৈ বাধ্য হওঁ !

উত্তৰ গুৱাহাটীৰ মণিকৰ্ণেশ্বৰ পাহাৰৰ পৰা যি বংমহলৰ গড় দীৰ্ঘেশ্বৰীৰ পাহাৰলৈকে গৈছে এই গড়টো বৰ ওখ। গড়ৰ পূব ডোখৰত খৰালি দ নলনি আৰু ইকৰানি হাবি প্ৰায় কুৰি পঁচিশ নলমানলৈকে। তাৰ পূবেই বৰ নদী আৰু ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ সঙ্গম। বাৰিষা হলে ছয়ো। নৈৰ পানী এই গড়ৰ তলত লাগে। গড়ৰ পশ্চিম পাৰত দ কপিত পথাৰ আৰু বংমহল গাওঁ। এই গড়টোৱে ব্ৰহ্মপুত্ৰ নৈক উত্তৰ গুৱাহাটী চহৰখনৰ উত্তৰ পিনেদি বাগৰি উত্তৰ গুৱাহাটী চহৰ বংমহল ইত্যাদি ঠাই উটাই নি নৈৰ গৰ্ভত পেলোৱাৰ পৰা ৰক্ষা কৰি আছে। আহোম ৰজাসকলৰ কীৰ্ত্তি এনেকুৱা গড়ে, জয়সাগৰৰ নিচিনা পুখুৰীয়ে, কাৰেং ঘৰে, শিৱসাগৰৰ দেলে আৰু আন মঠ-মন্দিৰ আদিয়েও জগতক আজিলৈকে দেখুৱাব লাগিছে। পুষ্পভদ্ৰা বোলা শিলচটোৱে গড়ৰ সিটো মূৰ নৈৰ হেঁচাৰ পৰা ৰক্ষা কৰি আছে। কামৰূপীয়া মানুহৰ এটা বিশ্বাস আছে যে কলিৰ শেষত হেনো হাজোৰ উত্তৰত থকা সংসপ্তক দ'ল নামৰ ঠাইখনতে সপ্ত য়েজুৰ মহা ৰণ হ'ব। সেই সময়তে হেনো পুষ্পভদ্ৰা মুক্ত হ'ব। ব্ৰহ্মপুত্ৰই উত্তৰ গুৱাহাটীৰ উত্তৰেদি বৈ হাজোক দক্ষিণ পাৰ কৰিব—উমানন্দ ভুবনেশ্বৰী কামাখ্যাই সৈতে একে পৰীয়া হ'ব। এই বিশ্বাসৰ মূলত দৰাচলতে বৈজ্ঞানিক বা ধ্ৰুৱ সত্য এটা নিহিত আছে। যদি কেনেকাকৈ বংমহলৰ গড়টো খহে আৰু পুষ্পভদ্ৰা বোলা শিলচটা ছহকি পৰে তেন্তে নিশ্চয় ব্ৰহ্মপুত্ৰই বংমহলেদি বাট লৈ একেবাৰে বংমহল, দলবাৰি পহৰীয়া ইত্যাদি গাওঁ উটাই নিব আৰু হাজোৰ কেদাৰ মাধৱ আদি পাহাৰৰ উত্তৰেদি বাট লোৱাটোও সম্ভৱ।

দীৰ্ঘেশ্বৰী পাহাৰৰ এই পুষ্পভদ্ৰা বোলা শিল চটোৱে পৰা সিফালে চিলাৰ চকিলৈকে মোমাইকটা। এই গড়ৰ ইতিহাসৰ বিষয়ে যেয়ে অসম বুৰঞ্জী বা ৩লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ “লাচিত বৰফুকন” পঢ়িছে সেয়ে জানে। সিফালে চেচামুখলৈ যোৱা বাটটোও কিছুমান দূৰলৈকে আজ্ঞাঠুৰি পাহাৰৰ প্ৰায় কাষে কাষে। এইবিলাক বিবৰণৰে পৰা পাঠকসকলে বুজি লওক উত্তৰ গুৱাহাটী চহৰো কেনে সুৰক্ষিত। দক্ষিণ গুৱাহাটীৰ পৰা উত্তৰ কামৰূপলৈ পোনে পোনে সোমাব খুজিলেই এইবিলাক বাটৰ এটা নহয় এটাই-দিয়ে যাব লাগিব। বিশেষ পূবপাৰ, চুতীয়াপাৰা, মদাৰ তলা,

বজিয়া ইত্যাদি ঠাইলৈ যাবলৈ হ'লে এই তিনিটা বাটৰ এটাইদি যাব লাগিব। হৰদত্ত বৰুৱাৰ ঘৰ পূবপাৰ মোক্তাৰ থকা বাবে আহোম বণ্ণবাসকলে এই তিনি বাটোদিয়াই আগ বাঢ়িব লগাত পৰিছিল। হৰদত্ত বৰুৱাইও এই কথাৰে জ্ঞানি চেচ-মুখলৈ, শিলাৰ চকিলৈ আৰু পুষ্পভদ্রাৰ ওচৰলৈ সৈন্ত পঠাইছিল।

১৭৮৮ শকৰ মাঘ মাহতে এই তিনিউ ঠাইতে আহোম আৰু কামৰূপীয়াৰ সংঘৰ্ষ হল। আহোম বণ্ণবাসকলৰ তাত্ত্ব তবোৱাল, কাড়খেত্ৰ। কামৰূপীয়াসকলৰ হাততো সেই অস্ত্ৰ। উভয় দলৰ প্ৰথমে কাড়ে কাড়ে যুদ্ধ হল। দুয়োফালে বগনাত বাজিল। শেহত কামৰূপী নীৰসকলে আহোমৰ সৈন্ত তাকৰ দেশি কিৰিণি মাৰি খেদি আহি তবোৱালে কটা-ঙটি লগালে। নীৰদন্তে নিছ হাতেৰে কুৰি পঁচিশটা আহোম বগুৱা কাটিলে। চাওঁতে চাওঁতে এপৰৰ ভিতৰতেই বগৰ ওৰ পৰিল। তিনিউ ঠাইতে আহোম ঘাটিল। আহোম বগুৱা যি কুৰি পঁচিশজনমান নাছিল সেই কেইজন পিচ গুহঁকি আহি নারত উঠি নাও মেলি দিলে। কামৰূপীয়া সৈন্তই পিছে পিছে খেদি আহি নারলৈকে কাড় মাৰি আৰু চাৰি পাঁচজনমান আহোম বগুৱা বধিলে। নাকীকেজনে গৈ বৰককনক পৰাজয়ৰ বাতৰি দিলে। বৰককনে প্ৰমাদ গণিলে। কামৰূপীয়াসকলে অম্মিনগাঁও, উত্তৰ গুৱাহাটী আৰু বজা-দাবত কোঠ মাৰি বহিল। উত্তৰ গুৱাহাটী আৰু বঃমহলৰ অসমীয়া ভদ্ৰলোকসকলক তেওঁলোকৰ (কামৰূপীয়াৰ) তলতীয়া হল বুলি টোলপিটি শুনাই দি কৰ-কাটল, বহুদ-পাতি লবৰ নারস্তা কৰিলে। উপযুক্ত অধিপতিৰ তলত সৈন্তানীলাকক থৈ কামৰূপীয়া তিনিউজন সেনাপতি ঘৰলৈ উলটিল। তিনিউজনকে ঘৰৰ ওচৰত কামৰূপীয়া বাইছে সাদৰি আগবঢ়াই নিলে। কামৰূপীয়া মাহিল। সকলোও আপ্ত হৈ উকলি জোকাৰ দি নীৰসকলক অভাৰ্থনা কৰিলে।

ডৰ্ভাংশ অধ্যায়

বৰফুকন

বদন বৰফুকনে সপোনতো ভবা নাছিল যে কামৰূপীয়া ঢেকেৰীৰ হাতত তেওঁৰ সুশিক্ষিত আহোমৰ বগুৰা ঘাটিব। এতিয়া আমিনগাঁৱত, চিলাৰ চকিত, দীৰ্ঘেশ্বৰী পাহাৰৰ দাঁতিত তেওঁৰ প্ৰায় তিনিশ বগুৰা হত হোৱা শুনি লাভতে ঋণতে বিমোৰ হৈ উজনিৰ বুঢ়াগোহাঁইলৈ কামৰূপীয়া বিদ্রোহৰ কথা জনাই সৈন্য সামন্ত খুজি পঠালে। ইফালে ছয়গাওঁ, পানতান বাগী, লুকী, বেলতলা, ডুমৰীয়া ইত্যাদি বজা সকললৈকো সহায় খুজি কটকী পঠালে। এই বণ হৈ যোৱাৰ পিছত লাহে লাহে পচোৱা বতাহ বলে। ব্ৰহ্মপুত্ৰত নব ঢৌ হব ধৰিলে। তাৰ পিছত লাহে লাহে বাৰিষা আহিল। ইফালে বুঢ়াগোহাঁইৰ পৰাও চিঠিৰ উত্তৰ আহোঁতে পলম হল। দক্ষিণপাৰৰ বজাসকলৰ পৰাও শীঘ্ৰে সৈন্য সামন্ত সংগ্ৰহ কৰিব নোৱাৰিলে; ইত্যাদি কাৰণে বৰফুকনে এই শকত আকৌ কামৰূপীয়াৰ বিৰুদ্ধে যুদ্ধ যাত্ৰা স্থগিত ৰাখিলে।

ইফালে কামৰূপীয়া সকলেও উত্তৰ গুৱাহাটী, আমিনগাঁও, বজাছুৱাৰ এই তিনিও ঠাইতে আনি থোৱা বগুৰাসকলক মাতে চাউল পাত যোগাবলৈ মানুহ নিযুক্ত কৰিলে। বগুৰা সকলৰ ঘৰতো খেতি-বাতি চলাবলৈ গাঁৱৰ আন আন মানুহক নিযুক্ত কৰিলে। গাঁৱে গাঁৱে যাতে কামৰূপীয়া প্ৰজাই এখন্তকো বহি নাথাকি খেতি বাতি ভালকৈ কৰে তাৰো দিহা মেলা লগালে। ঠায়ে ঠায়ে আখৰা পতাই সেই আখৰাবিলাকত কামৰূপীয়া সকলো জাতৰে ডেকা সকলক যুদ্ধবিদ্যা শিকোৱাৰ বন্দবস্ত কৰিলে। কামৰূপীয়া সকলে বঢ়িয়াকৈ জানিছিল যে বৰফুকনে যেনেহলেও সি বছৰৰ খৰালিত আকৌ বণ লগাব।

বদন বৰফুকনৰ দূতে চিঠি লৈ গৈ বুঢ়াগোহাঁইৰ ওচৰ পালে। সেই সময়ত পূৰ্ণানন্দ বুঢ়াগোহাঁইয়ে পিতৃ বুঢ়াগোহাঁইয়ে সৈতে

লগ লাগি মোৰামৰীয়া দমন কৰি পিতৃ বিয়োগ গোৱাত বুঢ়াগোহাঁইৰ পদত বহিছিল মাথোন। মোৰামৰীয়া বিজোহতে বুঢ়াগোহাঁইৰ শক্তি ক্ষয় হৈ আহিল। আহোমৰ কাঁড়ী বগুৱা সকলো জেৰবাৰ হৈ আছিল। এইবিলাক কাৰণত বুঢ়াগোহাঁইয়ে বগুৱা পাঠাব নোৱাৰি চিঠিৰে বদন বৰফুকনক আদেশ কৰিছিল যে তেওঁ দক্ষিণ পাৰৰ বাণী, লুকী, ছয়গাওঁ, পানতান, দেলতলা, ডুমৰীয়া এই বজা সকলৰ পৰা গাৰো, কোচ, মিকিৰ ইত্যাদি বগুৱা লৈ ঘিমা-পাখি পাবে বিজোহটো দমন কৰক। তেওঁ এই বজা সকলোলৈকে দূতৰ গাততে পত্ৰ দিলে। অহাই যোৱাটো প্ৰায় চাৰিমানৰ খবৰত বৰফুকনৰ কটকী উলটিল। বৰফুকনে উজনিৰ পৰা কোনো সহায় নাপাই বিষন্ন হল। কিন্তু আগৰ লাচিত ফুকনৰ ধৈৰ্য আৰু বীৰত্ব শ্রবণ কৰি, আৰু নিজৰো দিখিজয়ী আহোম তেজকে স্মৰি একেবাৰে নিৰাশ নহৈ আকৌ ১৭৮৯ শকৰ নিজয়া দশমীৰ দিনৰ পৰা চাৰিওফালৰ দাঁতি-কাষৰীয়া বজাসকলৰ পৰা সৈন্য-সামন্ত আৰু বহুদ-পত্ৰ গোটাব ধৰিলে। ইফালে হৰদত্ত বীৰদত্তয়ো গত বছৰৰ দৰে এক সমাবোহেৰে ছুৰ্গোৎসৱ পাতি তালৈ কামৰূপৰ সমস্ত একতা চেঁদাৰীক নিমন্ত্ৰণ কৰি আনি আকৌ যুক্তি পৰামৰ্শ হল। কামৰূপীয়া একতা চেঁদাৰীসকলে গত বছৰৰ যুদ্ধত জিকি ছুগুণ উৎসাহিত হৈ হৰদত্ত আৰু বীৰদত্তক সহায় কৰিবলৈ গাত ললে আৰু সেইদৰেই সৈন্য সামন্ত আৰু বহুদ-পাতি গোট খুৱালে। কেৱল চাঁদ বুঢ়ায়া বৃদ্ধবৰুৱা আৰু সিফালে চণ্ডী বৃদ্ধবৰুৱাই কোনো পক্ষকে সমৰ্থন কৰি ঘৰে ঘৰে গৈ নিজৰ খেতি ব্যতিত মন দি থাকিল। বৰফুকনকো কৰ কাটল দিবলৈ যাব নোৱাৰিলে। কৰ-কাটল দিবই বা কৰপৰা? কামৰূপীয়াসকলে বৰফুকনক দিবলগীয়া কৰ-কাটল বন্ধ কৰি যুদ্ধৰ আয়োজনত ছুয়োদলে যুদ্ধলৈ যোৱা সময়ত সাজু হল।

বিংশ অধ্যায়

১৭৮৯ শকৰ বণ

গত বছৰৰ দৰে এই বছৰো মাঘ মাহতে উভয় দলৰ বণৰ আয়োজন হল। বণ আৰম্ভ কৰাৰ আগেয়ে বদন বৰফুকনে কটকীৰ হতুৱাই হৰদত্তলৈ এই চিঠি দিয়ালে—

হৰদত্ত চৌধাৰী,

“উই পকুৱাই মৰিবৰ সময়ত পাখি গজি উৰিবলৈ ধৰাৰ দৰে তইও মোৰ আৰু আমাৰ বজাৰ বিক্ৰোহ আচৰণ কৰি, নাশ পানলৈ ওলাইছ। তই বুজা নাই নে মই তইতক, তোৰ নাতিপুতি বঙত পৰিয়াল সকলোকে ধ্বংস কৰিম। যদি বক্ষা পাব খোজ এতিয়াও সময় আছে। যুদ্ধ এৰি তই আহুসমৰ্পণ কৰি শৰণাগত হও। তেতিয়া তোক মই ক্ষমা কৰিলেও কৰিব পাৰো। কিন্তু তোৰ ভায়েৰ বীৰদম্বক ক্ষমা সহজে নকৰিম।” ইতি—

এই পত্ৰ পাই হৰদত্ত বীৰদত্তে কামৰূপীয়া আন আন বন্ধা চৌধাৰীসকলে সৈতে পৰামৰ্শ কৰি এইদৰে উত্তৰ দিলে :—
বদন বৰফুকন,

তোমাৰ পত্ৰ পালোঁ। গল বেলি যুদ্ধত হাৰিও তোমাৰ লাজ নহল। তোমালোক আহোমে আমাৰ কামৰূপীয়াক মানুহৰ ভিতৰতে গণ্য নকৰা। চিবকালেই আমাক ঢেকেৰি ঢেকেৰি বুলি অপমান কৰি আহিছা। আমাক এনেকুৱা অনিষ্টাস কৰা যে বাতি হলে আমাক গুৱাহাটী চহৰৰ ভিতৰত থাকিব নিদিয়া আৰু হেউজ বেলি তোমাৰ উন্নত পুতেবহঁতে উন্নত হাতীৰ হতুৱাই কি পৈশাচিকৰূপে আমাৰ কামৰূপীয়া লৰা-ছোৱালীকেইটা বধিলে আৰু আন আন অনেককে আহত কৰিলে সেই কথালৈ মনত পৰিলে আমাৰ কামৰূপীয়াৰ ধৈৰ্য্য ধৰিবৰে ঠাই নাই। আমি শিশু সন্তান কেইটিৰ হত্যাৰ বিচাৰ মাগিছিলোঁ। তুমি কেনেখন বিচাৰ কৰিলা মনত কৰাচোন। এই নিবপৰাণী কামৰূপীয়া শিশু-

সন্তান কেইটিব আয়াই আমাক তোমাৰ বিকল্পে অশ্রু ধৰি এই
হতাৰ শোধ লবলৈ উদগাব লাগিছে। এই পাপৰ ফলত গ'ল
বেলি যুজত হাবিলা। যুজত হাবিও তোমাৰ অহঙ্কাৰ নগ্না এন
দেখিছোঁ। তাৰ প্ৰমাণ তোমাৰ এই অপমানজনক পত্ৰটো। বাক্য
যদি আমি কামৰূপীয়াই যুজৰ পৰা দাঙি ছব লাগে তেন্তে ভয়
ভয়তে তোমাৰ পুত্ৰ ছটিক অন্তত। এবছৰলৈ বন্ধুত্ব লাগা
আৰু কামৰূপীয়াৰ আগলৈকো কোনো অত্যাচাৰ নকৰোঁ। এতিয়া তোমাৰ
দেওত অথবা তুমি যদি প্ৰকৃত শাক্ত হোৱা তেন্তে তোমাৰ ইষ্টা
দেৱীৰ ওচৰত আমাক আগত ৰাখি শপথ কৰা। ইয়াকে যদি
নকৰা তেন্তে আমি দেশৰ অৰ্থে, আয়ুসসন্মানৰ অৰ্থে তোমাৰ
বিকল্পে যি অশ্রু ধৰিছোঁ তাক নাসামৰোঁ। আমাৰ গাত্ৰ চূৰ্ণাব
তেজ, ক্ষত্ৰিয়ৰ তেজ অলপ-অচৰপ আছে। এইটোও নিশ্চয়
জানিবা আমি আহোম বজাৰ বিকল্পে অশ্রু ধৰা নাই। তোমাৰ
বিকল্পে ধৰিছোঁ আৰু ধৰিমো। যদি আমাক যুজত ঘটাবাৰ পৰা
তেনেহলেহে আমাৰ বজ্জৰ পৰিয়ালক মাতৃ-পুত্ৰ সম্বন্ধে মৰ্শ
কৰিব পাৰিবা। এনেয়ে ধমক দিলে কি হয়? আমাৰ কামৰূপীয়া
নানুহৰ সহায়ত লাচিত বৰফুকনে মোমাটো কটা গড় ৰাখি মোগলকো
পৰাস্ত কৰিছিল। কিন্তু সেই কামৰূপীয়াৰ বংশধৰসকলক আজি-
কালি তুমি কিদৰে ব্যৱহাৰ কৰিছা ভাপি চোৱা। তুমি বৰফুকনৰ
বিষয়খন এৰি গলে, আৰু তোমাৰ খলত বজাই লাচিত বৰফুকনৰ
দৰে এজন ভাল ফুকন দিলে আমি শাস্ত হম। সেইটো নহয়
মানে যুজিম আৰু তোমাক—কামৰূপ ৰাজ্যৰ পৰা উচ্ছেদ কৰিম।
এই কথা ধুকব বুজিবা। ইতি—

ব্ৰাহ্মদত্ত প্ৰমুখো সমুহ
কামৰূপীয়া ৰাইজ।

হৰদত্ত বীৰদত্তৰ এই যুক্তিপূৰ্ণ, বীৰবোদ্ধক চিঠি পাঠও
বৰফুকনৰ মন নগলিল। বৰফুকনে ক্ৰোধাধিত হৈ অসংখ্য নাপ
বঠা গোটাই এইবাৰ কোচ, গাৰো, আহোম এনেকুৱা ভেজাৰ
বগুৰা ব্ৰহ্মপুত্ৰ পাৰ কৰালে। উত্তৰ শুৱাচাটীত আৰু আমিনগাঁও
ৰজাছৱাৰত থকা সৈন্তয়ো নানান যিমান পাৰিলে কাড় মাৰি মাৰি

ছুই তিনিশ বণুবা যদিও নাশ কৰিলে তথাপি বৰফুকনৰ ইমান-বিলাক নাও আৰু সৈন্ত দেখি বলে নোৱাৰিব জানি কিছু ভুইকি ভুইকি তিনিউজাকে তিনি বাটেৰে গৈ দীৰ্ঘেশ্বৰীৰ তলত চিলাৰ চকিত দলবাৰি গাঁৱৰ বাটৰ পাহাৰৰ কাষত সিফালৰ পৰা অহা কামৰূপীয়া আঠ হাজাৰ সৈন্তৰ লগ লাগিল। চিলাৰ চকিত দলত বীৰদত্ত, দীৰ্ঘেশ্বৰীৰ দলত হৰদত্ত আৰু সিফালে দলবাৰিৰ দলত মণীৰাম, কমাৰকুটীয়া বৰুৱা আৰু মদাৰতলীয়া চৌধাৰী আছিল।

বথাসময়ত তিনিও ঠাইতে আহোমৰে আৰু কামৰূপীয়াৰে বণ লাগিল। আহোম সৈন্তৰ মাজত ধনঞ্জয় ঢোল পেপা বাজিল। কামৰূপীয়াৰ মাজত শঙ্খ, ঘণ্টা, ভেৰী বাজিল। শৰে শৰে তৰোৱালে তৰোৱালে যাঠিয়ে যাঠিয়ে তয়াময়া বণ হল। দুদিন ছুবাতি ছুয়োদলে ভয়ানক বণ কৰিলে। আহোমৰ প্ৰায় সৈন্ত মৰিল। যি এশ নে দুশ তিনিও ঠাইতে বাচিছিল সেই সকল পিছ ভুইকি গৈ নৈত নাৱত উঠি খেঁৱা মেলিলে। কামৰূপীয়া সৈন্তে আকৌ হেচুকি আগবাঢ়ি আহি বজাহুৱাৰ, উত্তৰ গুৱাহাটী, আমিনগাওঁ অধিকাৰ কৰিলে। কামৰূপীয়া ছয় সাত হাজাৰ সৈন্ত মৰিল। হৰদত্ত বীৰদত্তে আকৌ এই তিনি ঠাইতে সৈন্ত বাধি ঘৰলৈ উলটিল। এইবাৰৰ বণতো কামৰূপীয়াই জিকি বৰ আনন্দ পালে। আকৌ দ্বিতীয়বাৰ ঢেকেৰি হাতত পৰাজিত হৈ বৰফুকন বৰ স্মিয়-মান হল। কিন্তু স্মিয়মান হলেও বৰফুকনে আকৌ সি বছৰলৈ যুজিবৰ আয়োজনত বল। কামৰূপীয়াৰ ঘৰে ঘৰে আনন্দ-উলাহৰ সোঁত বলে।

একবিংশ অধ্যায়

হৰদত্তৰ গৃহিণী

এইবাৰৰ বণত যদিও কামৰূপীয়া জিকিল তথাপি, প্ৰায় ছয়

শাত হাজাৰ মানুহ যুক্ত মৰাত কামৰূপীয়াৰ ঘৰে ঘৰে কান্দোনৰ
ঝোলও উঠিল। বৰফুকনে কামৰূপীয়াৰ বীৰত্ব তথা মানিব লগাত
পৰিল। কামৰূপীয়া মানুহে হৰদত্ত বীৰদত্তৰ বীৰত্ব বখানি চায়ে
চায়ে গীত পদো গাব ধৰিলে।

যুদ্ধ-বিগ্ৰহত লাগি থকাৰ বাবে আমি পছম আৰু মহীৰামৰ
প্ৰণয় কাহিনীৰ বিষয়ে কব পৰা নাই। সেইবাবে আত্মক ডেকা-
গাভৰু সকলে যেন ক্ৰমা কৰে। পছমৰ উঠি অহা যৌৱনৰ ন্যূনত
মহীৰাম যেনেকৈ দিনক দিনে মোহিত হৈছিল পছমেও সেইদৰে
মহীৰামৰ বীৰত্বক মনে মনে শলাগিছিল। উভয়ৰে উভয়লৈ প্ৰণয়
দিনক দিনে ডাঠ হৈ উঠিছিল।

ইফালে হৰদত্ত বৰুৱাৰ গৃহিণী পদ্ম কুমাৰীৰ মাকে পদ্ম
কুমাৰীক দিনক দিনে দ্বিতীয়াৰ জোনটিৰ দৰে বাঢ়ি অহা দেখি
চিন্তিত আৰু শোকাকুলো হৈছিল। শোকাকুল হোৱাৰ কাৰণ,
তেওঁনো কোনটো সতে তেওঁৰ একেজনী জীয়াৰীক আনলৈ বিয়া দি
উলিয়াই দিব। চিন্তিত হৈছিল যে গিৰিয়েকে জীয়াৰী পূৰ্ণ-
যৌৱনা হোৱা সত্ত্বেও তাইৰ বিয়াৰ বিষয়ে মনকাণকে কৰা নাছিল।
হৰদত্ত বৰুৱা বণ-বিগ্ৰহত, সৈন্য সামন্ত গোটোনাত আৰু সেই
সকলৰ বহুদ-পাতি যোগোৱাতে ব্যস্ত আছিল। জীয়াৰীৰ বিয়াৰ
নিমিত্তে কোনো কথাৰে ভাবিবৰ তেওঁৰ আৰ্হাৰয়ে নাছিল।

বৰুৱানীয়ে মনে মনে স্থিৰ কৰিছিল তেওঁ পদ্মকুমাৰীক যালৈ
বিয়া দিব সেইজনক নিজ ঘৰতে চপনীয়া কৰি ৰাখিব। তেওঁ
তেওঁৰ সেই একেটি মাত্ৰ সম্ভাৱক আনৰ দৰলৈ যাবলৈ এৰি
নিদিব। পছমক এৰি দি তেওঁ এখন্তেকো ভায়াই থাকিব নোৱাৰিব।
পদ্মকুমাৰীৰ হাত-ধৰি লিগিৰীৰ পৰা বৰুৱানীয়ে এইটোও জানিছিল
যে মহীৰামে পছমীক আৰু পছমীয়েও মহীৰামক ভাল পায়।
পছমী যেনেকুৱা ধুনীয়া মহীৰামো সেই লেখীয়া এজন ৰূপান
ডেকা আৰু বীৰ। তত্পৰি মহীৰাম সৰুৰে পৰা তেওঁলোকৰ
ঘৰতে পছমে সৈতে একেলগে ডাঙ্গৰ-দাঙল হৈছে। মহীৰাম জাতে-
কুলে বংশ-গৌৰৱেও হীন নহয়। মহীৰামৰ ভাই, ককাই, আট,
বোপাই নাই যেতিয়াই পছমক মহীৰামলৈকে বিয়া দি সদায় জী-
জোঁৱাই উভয়কে নিজৰ ঘৰতে ৰাখিব পাৰিব। এইদৰে ভাৰি-চিহ্ন

তৃতীয় বছৰৰ মাঘমহীয়া বণৰ আগতে অৰ্থাৎ পুহমহীয়া এনিশা বকৱানীয়ে পদ্মকুমাৰীক টোপনি যোৱা যেন দেখি শুবৰ সময়ত গিৰিয়েকক কলে :—“চাওকচোন আপুনি আজি দুবছৰে কেৱল বণতে মগ্ন। ঘৰৰ ফালে কি হৈছে কি নহৈছে আপুনি একেবাৰে বুজ নলয়।”

হৰদত্ত—কি বুজ লব লাগে মাইছানাব মাক। তোমাৰ নিচিনা চাবতিয়াল ঘৈণী থাকোঁতে মোৰ ঘৰৰ চিন্তা কি হব? তাৰ উপৰিও দৰাচলতে মোৰ মগজুত এতিয়া বণ-বিগ্ৰহৰ চিন্তাত বাজে আন কোনো চিন্তাই ঠাই নাপায়।

বকৱানী—বণ দেখোন আপুনি জিকিছেই। আপুনিয়েই দেখোন আজিকালি আমাৰ উত্তৰ কামৰূপৰ একছত্ৰী ৰজা। এনেস্থলতনো আপোনাৰ চিন্তা কিহৰ?

হৰদত্ত—নহয় তুমি নাজানা। যদিও এই গল দুবছৰে আহোমৰ বৰফুকনটোক যথেষ্ট সেকা দিছে। তথাপি যে নিশ্চিত হ'লোঁ সেইটো নহয়। লেকেটা আহোমে যে এই দুই বেলি ঘাটিয়েই বণ এৰি পলাব সেইটো নহয়; সি আকৌ এমাহমানৰ পিছতে তয়া-ময়া বণ লগাবলৈ যো-যা কৰিছে। সেই দেখি মই ইফালে বণৰ উদ্যোগত থাকিব লগা হৈছোঁ।

বকৱানী—বাক আকৌ যদি বণ লাগে বণ কৰিব। যেতিয়ালৈকে মা ভগৱতী—আপোনালৈ প্ৰসন্না থাকে তেতিয়ালৈকে আপোনাক বৰফুকনে বলে নোৱাৰে। বাক মোৰ কথাটো, এফেৰা মন দিওকচোন।

হৰদত্ত—বাক কি কথা কোৱাটো।

বকৱানী—আপুনি আমাৰ মাইছানালৈ মন কৰিছেনে?

হৰদত্ত—বাহাকতো সদায় দেখিয়ে আছোঁ; সেইয়া তাই দেখোন শুয়ে আছে।

বকৱানী—তাই পূৰ্ণযোৱনা হল। তাইক পাত্ৰস্থ কৰা বিষয়ে কিবা ভাবিছেনে?

হৰদত্ত—বিয়া দিবৰ সময় হৈছে বুলি মইও জানিছোঁ। আক ভেজ বেলি দৈবজ্ঞ হুজনে কৈছিল তাই হেনো ৰাজবাণী হব লাগে। মই দেখোন সম্ভৱতে তাইলৈ কতো নিজ কলিঙা জাডব

বজ্জাব লৰা নেদেখোঁ। এই কাৰণেই আক সন্তুহতে বগ-বিগ্ৰহত লাগি থকা বাবেও মই তাইৰ বিষয়ে ভবা নাই।

বকৱানী—আপুনি তেন্তে সেই গণকৰ কথাৰ্কে বিশ্বাস কৰি তাইৰ বিয়াৰ বিষয়ে মন কাণ কৰা নাই। মই এটা কথা কওঁ।

হৰদত্ত—কোৱা।

বকৱানী—চাওকচোন আমাৰ আগলৈকো নাই, পাছলৈকো নাই, এই একেটি মাথোন সন্তান; তাইক বিয়া দি উলিয়াই দিলে মইনো বাচি থাকিমনে?

হৰদত্ত—তেনেহলেনো কি কৰিবা? কোন বজ্জাব লৰা আমাৰ ঘৰত চপনীয়া হৈ থাকিব?

বকৱানী—মই হলে সেই দৈবজ্ঞ দুজনৰ কথাও এক প্ৰকাৰে বিশ্বাস নকৰো যদিও আন প্ৰকাৰে কৰিব পাৰোঁ। কোনো বজ্জাব লৰা যে আমাৰ ঘৰত চাপি নাশাকে সেইটো সঁচা। আক আমাৰ কলিতা জাতিৰ বজ্জাব লৰাও কতো নাই যে ইওটো সঁচা। অথচ মই মোৰ এই একেজনী জঁয়ৰাক পিয়া দি উলিয়াও দিবও নোৱাৰো। তাইক আঁতৰলৈ পঠাই মই এক দণ্ডও জঁয়াই দাঙি নোৱাৰো। বাক, কথা এটা কওঁ আপুনি যদি বেজাৰ নাপায়।

হৰদত্ত—মই তোমাৰ কথাত কোনো বেজাৰ নাপাওঁ।

বকৱানী—শুনক তেন্তে মই ভাবিছো আমাৰ মাইজানাক মহীৰামতে বিয়া দি তাকে ঘৰ-জোঁৰাই কৰি ৰাখো। এবে সৈতে আমাৰ তেজ-মজ্জৰতো কোনো সম্বন্ধ নাই। সি মাথোন স্বজাতি। সি আমাৰ ঘৰতে ডাঙৰ-দাঁঘল হৈছে। লৰাটোও ভাল, নিৰোগী, দেখিবলৈকো সুৱনি লগতে আপোনাৰ দৰে সি বাস্তবনী বীৰো। যুজ লাগিবৰে পৰা সিও এই কুমনীয়া দয়সতে আপোনাৰ এজন সেনাপতি হৈ যুজতো সহায় কৰিছে।

হৰদত্ত—ঘৈণী! মই হলে তাত আমাৰ মাইজানাক বিয়া দিবলৈ সন্মত নহওঁ। যদিও সি বীৰ আক স্বজাতি সিতো কোনো বজ্জাব লৰা নহয়। মোৰ ঘৰতে সৰুৰে পৰা ভোলনীয়া। সি মাউৰা আক দেখোন টোকোনা।

বকৱানী—আপুনি কেনেই সেইদৰে কয়। সি যে মাউৰা এইটো সঁচা; কিন্তু সি ভো টোকোনা নহয়। তাৰ দেখোন

মাটি বৃত্তি, বেটা বান্দী সমস্ত আমাৰ হাততে আছে। তাকে দেখোন আমাৰ মাইহানাক বিয়াদি এই ঘৰে-হুৱাৰে বাখি আমাৰ এই সমস্ত বিষয় সম্পত্তি ৰাজ্য তাকে সমৰ্পণ কৰিব পাৰিম। আমাৰ যেতিয়া নিজৰ লৰা নাই, তেতিয়া তাকে দেখোন পো বুলিলেও পো, জেং'ৱাই বুলিলেও জেং'ৱাই বাখিব পাৰো। তেতিয়াহলে আমাৰ ভালে বেয়াই সিয়েই দেখোন এই কামৰূপ ৰাজ্যৰ বজা হৈ থাকিব। এইদৰে হলেও দেখোন আপোনাৰ দৈবজ্ঞৰ কথা মিলে।

হৰদত্ত—মাইহানাব মাক! তুমি যি ক'লা একপ্ৰকাৰে সেইটো সঁচা। কিন্তু মোৰ আপত্তি হৈছে যে প্ৰথমতে সি বজাৰ লৰা নহয়। দ্বিতীয়তঃ যদিও সি মাউৰা হৈ শৈশৱ কালৰে পৰা আমাৰ ঘৰতে ডাঙৰ হৈছে তথাপি সি যেতিয়াই এজন ডেকা বীৰপুৰুষ হৈ উঠিছে, তেতিয়াই তাৰ এই সময়ত বৰ বাপেক, ভাই ভাগী সকলো ওলাব। সেইসকলে জানো তাক আমাৰ ঘৰত চিৰকাললৈ বৰ্জিয়া বব দিব? যিকি নহওক বাক তোমাৰ কথাটোও শুনিলো। সত্ত্বেহে তুমি মোক তাইৰ বিয়াৰ বিষয়ে দিক্ নকৰিবা। মই এইবাৰৰ বগখনৰ পিছত যি হয় এটা কৰিম।

গিৰিয়েকৰ এই কথাত বৰুৱানী মনে মনে বল। পাঠক! যদিও পদ্মকুমাৰীক টোপনিত থকা বুলি মাক-বাপেকে ভাবিছিল; তথাপি তেওঁ হলে দৰাচলতে টোপনি যোৱা নাছিল। মাক-বাপেকৰ সমস্ত মেল আৰু আলোচনা টোপনিৰ ভাও জুৰি শুনি আছিল।

চাৰিংশ অধ্যায়

১৭৯০ শকৰ বণ

গুহ গ'ল। মাঘ পবিল। আকৌ ববফুকন আৰু কামৰূপীয়া উভয় পক্ষৰে বণৰ আয়োজন হল। এইবাৰ হৰদত্তই দৰঙ্গৰ বজা কৃষ্ণনাৰায়ণৰ পৰা তিনি হেজাৰ কোচ আৰু কচাৰী সৈন্ত পালে। দৰঙ্গৰ বজাৰ পৰা পত্ৰও পালে যে দৰঙ্গতো বজা কৃষ্ণনাৰায়ণে আহোমৰ বিৰুদ্ধে বিদ্রোহ তুলি যুদ্ধ ঘোষণা কৰিছে আৰু দৰঙ্গৰ পৰাও আহোমক খেদি নিৰ্দ্ধটক হবলৈ সংকল্প কৰিছে। নিজৰ সাত হেজাৰ আৰু দৰঙ্গৰ তিনি হেজাৰ সৈন্ত পাঠি হৰদত্ত বীৰদত্তে আকৌ মহাসমাবোহেৰে বণলৈ ওলাল। ইফালে ববফুকনেও তিনি হেজাৰ সৈন্ত গোটাই লই এইবাৰ নিজেই লগত তিনি ঠাইলৈ তিনিটা বৰ হিলৈ পাৰ কৰি লই আমিনগাঁৱলৈ এটা হিলৈ আৰু আহোম সেনাপতি এজনক এহেজাৰ বগুৰাই সৈতে পঠালে। সেইদৰে বজা-জুৱাবলৈকো এজন সেনাপতি, এহেজাৰ বগুৰা আৰু এটা হিলৈ পঠালে আৰু নিজে উত্তৰ গুৱাহাটী চহৰত বাকী হিলৈটো আৰু এহেজাৰ আহোম বগুৰা লৈ নামিল। তিনিও ঠাইতে আহোম আৰু কামৰূপীয়াৰ আকৌ তয়া-ময়া বণ লাগিল। আহোমৰ বৰ-হিলৈ কেইটাই এইবাৰ অনেক কামৰূপীয়া বীৰৰ প্ৰাণ ললে। কামৰূপীয়া আৰু দৰঙ্গী বীৰ সকলেও কাঁড়, ধেমু, বৰ্ণা ইত্যাদিৰে যি পাৰিলে কৰিলে। পিছত কামৰূপীয়া দৰঙ্গী সৈন্তসকলে তিনিও ঠাইতে মুকলিত এবহিলৈৰ বিৰুদ্ধে যুদ্ধাটো শ্ৰেয়ঃ যেন নেদেখি পিছ হ'হকি গই গই তিনিও ঠাইতে তিনিখন পাহাৰত (যৰা দীৰ্ঘেশ্বৰী, চিলাৰ পাহাৰ, আজা-ঠুৰি পাহাৰ) আশ্ৰয় লৈ তাৰ পৰা কাঁড়, ধেমু, বৰ্ণাৰে আহোমৰ গতিবোধ কৰিলে; এইবেলি প্ৰায় এমাহ যুদ্ধ হল। আহোম বগুৰা প্ৰায় ছহেজাৰ মৰিল, কিন্তু কামৰূপীয়াৰ অতি কমেও ছহেজাৰ বগুৰা মৰিল। ঠেক ঠাই কেডোখৰ পাৰ হব নোৱাৰাত আহোম বগুৰাসকলে আৰু আগবাঢ়িব নোৱাৰিলে, কামৰূপীয়াইও

বজাছুৱাৰ, উত্তৰ গুৱাহাটী, আমিনগাওঁ এৰি দীৰ্ঘেশ্বৰীৰ পাহাৰত চিলাৰ চকি আৰু পাহাৰত, সিফালে আজ্ঞাঠুৰি পাহাৰত খোপনি পিতি ৰল। বৰফুকনে বজাছুৱাৰ, উত্তৰ গুৱাহাটী আৰু আমিনগাওঁ এই তিনিও ঠাইতে হিলৈ তিনিটা পাতি থৈ ছশ ছশ বগুৱা সেই হিলৈ ৰক্ষা কৰি থাকিবলৈ আৰু কামৰূপীয়াৰ গতিৰোধ কৰি থাকিবলৈ এৰি বাকী চাৰি পাঁচশ বগুৱাৰে সৈতে ব্ৰহ্মপুত্ৰ পাৰ হৈ গুৱাহাটীলৈ উলটিল।

ত্ৰয়োবিংশ অধ্যায়

১৭৯১ শক

কামৰূপীয়া মানুহে এই গত তিনি বছৰে যদিও বণত বাৰে বাৰে জিকিছিল তথাপি এইবেলিৰ বণত ভালেমান মানুহ মৰা দেখি মনত বিষাদো লগিলে আৰু নিকংসাহো হব ধৰিলে। আহোমৰ বৰহিলৈ দেখি কামৰূপীয়া বৰুৱা চৌধাৰীসকলে অলপ-অচপ ইতস্ততঃ লগাব ধৰিলে। হৰদণ্ডেও বুজিলে যে এইদৰে বছৰি কামৰূপীয়া প্ৰজা লৈ বণ কৰি থকাটো বৰ সহজ কাম নহয়। মানুহ-ছুমুহো মৰে আৰু খেতি খামাৰো লোকচান হয়। সেই দেখি এইবাৰ বহাগৰ সাত বিহুৰ দিনাই কামৰূপীয়া বৰুৱা চৌধাৰীসকলক নিমন্ত্ৰণ কমি জিকেৰিলৈ আনি বুদ্ধি পৰামৰ্শ হল। তেওঁবিলাকে কলে যে গত তিনি বছৰে বণত ঢেৰ মানুহ মৰিল; খেতি খামাৰো বছৰি লোকচান হৈছে। আহোমৰ বৰ হিলৈৰে সৈতে কেৱল ধেনু কাঁড় লই যুজা টান। সেইদেখি বৰুৱাই দৰং, কোচবিহাৰ আনকি পদ্মাবৰ পৰাও সৈন্ত অনাওক। তেওঁ-বিলাক সকলোৱে মিলিজুলি এই সৈন্তক খৰচ পাতি বছদ-পত্ৰ যোগাব দিব। সেইবিলাক ঠাইৰ পৰা সৈন্ত আহি নাপায় মানে— কামৰূপীয়া প্ৰজা সৈন্তেৰেই কোনো বৰমে চুৱাৰ তিনিখন বন্ধা কৰি থকা হওক। তেওঁবিলাকৰ এই মিহা পৰাৱৰ্ত্ত হবলৈ

যদিও সম্মত হল; তথাপি উভয়ে তেওঁবিলাকক দড়াই দড়াই কদে যে তেওঁবিলাক যেন নিকংসাহ নহয়; আক বিদেশী সৈন্ত্য আহি পালে সেই সৈন্ত্যৰ খবচ বহুদ পাতি দিয়াত যেন একবাও ক্ৰটি নকৰে। বকরা চৌধাৰীসকলে কলে—“বাক! আমাৰ দিহা মতে কাম কৰা, আমি সহায় কৰাত পিছ নোহোঁহকো” ইত্যাদি কপে কট ঘৰা-ঘৰি গল। হবদত্ত বকরাই দৰঙ্গ আক বিজুনীলৈ কটকী পঠালে। মহীৰামক লগত দি কটকী এযোৰা কোচবিহাৰলৈ পঠালে। এযোৰা মানুহক পাঁচশ শিখ চিপাহী আনিবলৈ পঞ্জাবলৈকো পঠালে। কোচবিহাৰলৈ দিয়া চিঠিত এটোটোঃ ইঞ্জিত কৰিলে যে কামৰূপ দেখোন আগৰ তেওঁবিলাকৰে বাজা সেইদেখি আহোমক খেদি তেওঁবিলাকেই আছি এই বাজা লওক। কাম-কপীয়া মানুহে তেওঁবিলাকক যিমান দূৰ পাবে ধনে জনে সহায় কৰিব।

ইকালে ঘৰত হবদত্তক তেওঁৰ গৃহিণীয়ে পদ্মকুমাৰীৰ পিয়াৰ বিনয়ে খেচখেচাব ধৰিলে। হবদত্তে বৈগীয়েকক বুজালে যে এনেকুৱা সঙ্কটৰ সময়ত তেওঁ জাঁয়দীৰ পিয়াৰ বিষয়ে একো কৰিব নোৱাৰে। তাতে মহীৰামক কোচবিহাৰলৈ পঠোৱা হৈছে। সি উলটি আহিলে দিন কালৰ সুবিধা চাই পিছ পৰেও যি হয় কৰা যাব।

চতুৰ্বিংশ অধ্যায়

১৭৯১ শকৰ বৰণ

বহাগ গল। জ্যৈষ্ঠ গল। ঘোৰ বাৰিষা পৰিল। আহোম আৰু কামৰূপীয়াই একালে খেতি-খোলাত, আনফালে আকৌ মাঘ-মহীয়া বণলৈ উছোগ লগালে। এইবাৰ পুহ মাহত দৰঙ্গলৈ পঠোৱা কটকী যোৰাই দৰঙ্গৰ পৰা মুঠেই ছহেজাৰ সৈন্য লই পালেহি। কটকীৰ হাতত দৰঙ্গৰ বজাই হৰদত্তলৈ বাতৰি দিলে যে এইবাৰ তেওঁ সবহ সৈন্য দিব নোৱাৰিলে যেহেতু উজনিৰ পৰা আহোম বজা গোবীনাথ সিংহই পাঁচশ শিক্ষিত আহোম বগুৱা লই নিজেই তেওঁৰ লগত যুজিবলৈ আহিব লাগিছে, এইবাৰ দৰঙ্গত তয়া-ময়া বণ লাগিব। বিজনিৰ কটকী যোৰাই বিজনিৰ পৰা এহেজাৰ বগুৱা লই আহিল। ইফালে কোচবিহাৰৰ পৰা মহীৰামে এজন কোচ কুমাৰে সৈতে মুঠেই পাঁচশ কোচ বগুৱা আনিলে। পঞ্জাবলৈ যোৱা কটকী যোৰাই ছশ তৰোৱালধাৰী, এশ বন্দুকধাৰী শিখ বগুৱা লই পালেহি। কামৰূপৰ ভয় সাত হেজাৰ বগুৱাৰে সৈতে এইবোৰো হৰদত্তৰ প্ৰায় দহ হেজাৰ বগুৱা হল।

ইফালে গুৱাহাটীত বৰফুকনেও দক্ষিণপাৰৰ দাঁতি-কাষৰীয়া বজা সকলৰ পৰা প্ৰায় ছয় হেজাৰ বগুৱা পালে। এনেতে উজনিৰ পৰা গোবীনাথ সিংহ বজাও পাঁচশ আহোম বগুৱাৰে সৈতে গুৱাহাটী পালে।

গুৱাহাটী পাই ৬গোবীনাথ সিংহ স্বৰ্গদেৱে বৰফুকনে সৈতে পৰামৰ্শ কৰি এইটো বঢ়িয়াকৈ বুজিলে যে আহোম ৰাজ্যক চাৰিওফালে শত্ৰুৱে বেঢ়ি ধৰিছে। উজনিৰ মোৱামৰীয়াহঁতে বিজোহ তুলিছে। মাজ অসমত দৰঙ্গৰ বজা কৃষ্ণনাৰায়ণে যুজ ধৰিছে। আৰু কামৰূপত কামৰূপীয়াহঁত জোহ আচৰণ কৰিছে। এনেকুৱা অৱস্থাত তেওঁবিলাকে গুচৰ বংগুৰত থকা প্ৰচণ্ড প্ৰতাপী ইংৰাজৰ সহায় নললে শত্ৰু দমন কৰি আহোম ৰাজ্য ৰক্ষা কৰা টান হব।

ইয়াকে ঠাৱৰ কৰি উভয়ে পৰামৰ্শ কৰি কলিকতাৰ লাট চাহাবলৈ অসম ৰাজ্যৰ বিদ্ৰোহ আৰু ভুলভুলবিলাক পমাই শাস্তি স্থাপন কৰিবলৈ সহায় খুজি কটকী এযোৰা পঠালে। পুহ মাহেও কটকী নাৱেৰে গই ৪ মাহে কলিকতা পালেগৈ। লাটৰ ওৰ চাপোঁতে চাপোঁতে এমাহ গল। লাটে অনেক বিবেচনাৰ ওপৰত বঃপুৰত থকা কাপ্তান ওৱেল্ডক 'গৌৰীনাথ' সিংহক সহায় কৰিবলৈ আদেশ দিলে। সেই আদেশ পাওঁতে পাওঁতে জেঠ পৰিল। কাপ্তান ওৱেল্ডে "বাৰিষাৰ অন্তে খৰানিত হৈ সহায় কৰিবলৈ মান পাবিম" বুলি 'গৌৰীনাথ' সিংহ স্বৰ্গদেৱলৈ জনাই পঠালে।

ইফালে মাঘ মাহৰে পৰা দৰঙ্গৰ ৰজা আৰু কামৰূপীয়াৰে সৈতে আকৌ আহোমৰ ৰণ লাগিল। দৰঙ্গৰ ৰজাই আহোমক একেবাৰে দৰঙ্গ আৰু খাগৰিভাণ জিলাৰ পৰা উলিয়াই পঠালে। কামৰূপৰ তিনিও দুৱাৰতে তয়া-ময়া ৰণ হল। পঞ্জাবৰ শিখ, আৰু বিজ্ঞানী দৰঙ্গ, কোচবিহাৰৰ কোচ, আৰু কামৰূপীয়াৰ শ্ৰেষ্ঠা সৈন্যৰ আগত আহোম তিষ্ঠিব নোৱাৰি আকৌ গুৱাহাটীলৈ উলটি আহিল। আকৌ হৰদত্ত বীৰদত্তৰে জয় হল।

পৰ্বাবংশ অধ্যায়

গৃহ কন্দল

এই ৰণৰ পিছত হৰদত্তৰ গৃহিনীয়ে হৰদত্তক পদুকুনাৰীৰ মহীৰামে সৈতে বিবাহৰ নিমিত্তে খেচখেচাব দিবলৈ। হৰদত্তে "বাক চাওঁ, তুদিন বাট চোৱা" ইত্যাদি বক্তনি দি ঘৈণীয়েকৰ খেচ-খেচনিত তত নাপাই এদিন ঘৈণীয়েকক খোলা-খুলি কৰি কলে যে তেওঁ ক্ৰীমতীক মহীৰামলৈ নিদিয়ে, ক্ৰীমতীক কোচ কুমাৰতহে বিয়া দিব। এই কথাত হৰদত্তৰ গৃহিনীয়েও ক্ৰোধাধিত হৈ কলে যে কোচ ৰাজকুমাৰে যদি সন্ধ্যা তেওঁলোকৰ ঘৰত চপনীয়া হৈ থাকিবলৈ সক্ষম হয়, তেন্তে বাক তেওঁ নীহলীয়া কোঠলৈকো

জীয়েকক জাতি এৰি বিয়া দিব। কিন্তু যদিহে কোচকুমাৰ এই প্ৰস্তাৱত মান্তি নহয়, তেন্তে তেওঁ হলে কেতিয়াও জাতকুল এৰি জীয়েকক কোচ কুমাৰলৈ নিদিয়ে। এই কথন মথনৰ পিচত হৰদত্তে মহীৰামক আঁতৰাবৰ মনেৰেই মহীৰামক মাতি আনি, কোচ কুমাৰৰ হতুয়াই কোচবিহাৰলৈ আৰু সৈন্ত খুজি চিঠি এখন লেখাই মহীৰামক কটকী এঘোৰাৰে সৈতে আকৌ কোচবিহাৰলৈ যাবলৈ অনুমতি কৰিলে। পেটত ইচ্ছা নাথাকিলেও মহীৰাম যাবলৈ সন্মত হল।

ইফালে হৰদত্তে ইচল সিচল কৰি কোচ কুমাৰৰ মন ললে। কোচ কুমাৰে পদ্মকুমাৰীক বিয়া কৰাবলৈ সন্মত হল; কিন্তু হৰদত্তৰ ঘৰত চিৰকাললৈকে চপনীয়া থাকিবলৈ সন্মত নহল। কোচ কুমাৰে কলে যে তেওঁ কোচৰজাৰ লৰা হৈ এজন সাধাৰণ মানুহৰ চপনীয়া জেঁৱাই হ'ব নোৱাৰে। দৰং তেওঁ পদ্মকুমাৰীক বিয়া কৰাই লই শত্ৰু-শাস্ত্ৰকো নিজ দেশলৈ লই গই তাতে বাখি মাছে মাছে খাব পিন্ধিবলৈ খৰচ দি থাকিব।

ষড়বিংশ অধ্যায়

বিদায়

হৰদত্তে মহীৰামক কোচবিহাৰলৈ যাবলৈ আদেশ কৰাৰ নিশাই মহীৰামে পদ্মকুমাৰীৰ হাত-ধৰী লিগিৰীজনীৰ সহায়ত পদ্মকুমাৰীক কুলনিতে লগ ধৰি কলে :—

“পছম! মই কাইলৈ আকৌ কোচবিহাৰলৈ সিংহৰ বণৰ নিমিত্তে সৈন্ত আনিবলৈ যাব লগাত পৰিলোঁ। পিতিয়ে আজ্ঞা কৰিছে আৰু কোচ ৰাজকুমাৰেও পত্ৰ দিছে। মই কিমান দিনত উলটিম তাৰ ঠিকনা নাই। মই এইটোও জানিছো যে পিতিয়ে তোমাক কোচ ৰাজকুমাৰলৈ বিয়া দিবৰ স্থিৰ কৰিছে। সঙ্কল্পতঃ মই সিকালে থাকোতেই ইকালে তোমাৰ বিয়া হৈয়ে যাব। যদি

মই উলটি আহি নোপাওঁতেই তোমাৰ বিবাহ হৈ যায় ভেঙ্গে তোমাৰ পৰা—মই আজিয়েই বিদায় ললোঁ। মোৰ নিচিনা নিচলা ছখীয়াৰ কতো সুখ নাই। সকতেই পিতৃ মাতৃ হীন হলো— এতিয়া যৌৱনত ভাবিছিলো—তোমাক লিয়া কৰাটো সুখী হয়। মই জানো, আইব ইচ্ছা তোমাক মোত দিবলৈ; কিন্তু পিতৃৰ মতি গতি অলু বকম। পিতৃয়ে তোমাক মোত নিদি তোমাক বজাৰ লবালৈ বাণী কৰি দিবৰ হেপাহ। যিকি নহওঁক মই দেশৰ হকে সৈন্তও আনিম আৰু যদি তুমি কোচ কুমাৰবৰে অঙ্ক-শোভিতা হোৱা তেন্তে অহা বেলিৰ বগত আহোঁম সৈতে যুদ্ধি ইচ্ছাপূৰ্বক সেই বগতে প্ৰাণত্যাগ কৰিম। মোৰ এটোটা ফ্ৰন সংকল্প বুলি জানিবা। তোমাক মই এই শেষবাৰ চাই ললোঁ। তোমাৰ লগত এই শেষবাৰ কথা-বতৰা হলো।”

পদ্মকুমাৰী—প্ৰিয়তম! তুমি নিবাশ নহবা। আয়ে মোক কেতিয়াও আমাতকৈ নীচ কুনীয়া কোচলৈ গিয়া দিবলৈ নিদিয়ো। আনকি খুড়াও কেতিয়াও এই কথাত সন্মত নহন। মই জানো খুড়াৰ আত্মগোঁৱৰ কিমান। আই আৰু খুড়াক উলৰি যদি পিতৃয়ে মোক বল কৰি কোচ কুমাৰত দিব ওলায় তেন্তে মই নিয়াৰ আগ নিশাই অৰ্থাৎ তেলৰ ভাৰৰ দিনাত বিহ খাটি প্ৰাণত্যাগ কৰিম। তুমি এইটো ধুকপ বুজিবা।

মহীৰাম—তেন্তে পছম মই চিন্তা নকৰোঁ। শত বাধা-নিঘনি অতিক্ৰম কৰিও মই পামহি। ঈশ্বৰ আমাৰ সহায় হন। তুমি নিশ্চয় জানিবা উপুৰীয়ে সিপুৰীয়ে তুমি মোৰ—মই তোমাৰ। এতিয়া যাওঁগৈ দেই সোণ! চুমা এটা জানো দিব?।

পদ্মকুমাৰী—(আগবাঢ়ি গই চুমা এটা দি) যোৱাগৈ প্ৰিয়তম! ঈশ্বৰে তোমাক নিৰ্বিয়ে ওলোটাটো আনিবলৈ আৰু পিতৃৰ মতি গতি কিবাবলৈ মই ঈশ্বৰক দিনে নিশাই খাটিম। এইদৰে নিশা সম্ভাষণ হোৱাৰ পিচদিনাই মহীৰামে খাই বই কোচবিহাবলৈ যাত্ৰা কৰিলে।

ইফালে কোচকুমাৰে হৰদত্তৰ ঘৰত থাকি দিনতহলে নিভেঁ হাবিত চিকাৰ খেলি, নিশা হলে সবহ সবহকৈ ওচৰৰ কড়াবীহঁতৰ পৰা গোটাই অনা মদ আৰু হৰদত্তৰ চৰ্ৰ-চুত্ৰ লেহু পেৰ খাই,

হৰদন্তৰ গোটোৱা বহুদৰ পৰালি পাৰি নিজৰ কোচ সৈগ্ধেৰে সৈতে কাল নিয়াৰ ধৰিলে। মাজে মাজে হৰদন্তক “কেতিয়া তেওঁলৈ পদ্মকুমাৰীক বিয়া দিব” এই বিষয়ে খেচ-খেচাবও ধৰিলে। হৰদন্তই “বাক চাওঁ; সময় আছে।” ইত্যাদি ৰূপে বৃজন দি কোচ কুমাৰৰ আঙ-ভাও দেখি বিমৰ্ষভাবে দিন নিয়াৰ ধৰিলে।

সপ্তবিংশ অধ্যায়

বৰুৱা-বৰুৱালী

মহীৰাম যোৱাৰ সাতদিনমানৰ পিচত এনিশা আকৌ পদ্মকুমাৰীৰ টোপনি অহা যেন অনুমান কৰি হৰদন্ত বৰুৱাই ঘেণীয়েকক কলে :—

“মাইছান্ধাৰ মাক! কোচ কুমাৰে মাইছান্ধাক বিয়া কৰাবলৈ উত্ৰাৱল হোৱাদি হৈছে।”

গৃহিণী—বাক আমাৰ ইয়াত তেওঁ চপনীয়া হবলৈ গাত লৈছে নে?

হৰদন্ত—সেইটোত তেওঁ কোনো প্ৰকাৰে সন্মত নহয়। তেওঁ কয় যে বাহুবলী আৰু বীৰৰ বজাৰ ঘৰৰ লৰাই কোনোকালে কতো চপনীয়া থকা নাই। তেওঁনো কেনেকৈ আত্ম-সন্মান নষ্ট কৰি সেইটো কৰিব। তেওঁ ইয়াকো কয় যে তেওঁ মাইছান্ধাৰ লগতে আমাকো তুলি লৈ গই কোচবিহাৰত থাকিব আৰু মাহে মাহে আমাক বোজ দি ৰাখিব। মোৰ মনেৰে হলে তেওঁতে আমাৰ মাইছান্ধাক বিয়া দি আমাৰ পক্ষে কামৰূপ এৰি যোৱাই ভাল। সদায় বহুবি বহুবি আহোমৰ লগত যুজি যে আমি জিকি থাকিম এনেকুৱা আশা নাই। আহোমেও যে সতকাই ৰণ এৰি পলাই ৰাব তাৰো আশা নেদেখোঁ। তাতে আকৌ আমাৰ হিন্দুৰ ধৰ্মা বোলা বস্তু এটা আৰু একতা বোলা বস্তু এটা নাই। দহোটাৰ দহোটা মত। এই চাৰি বছৰৰ ভিতৰে আমি দুজ জিকি থকা

সত্ত্বেও আমাৰ কামৰূপীয়া বকুৰা চৌধাৰীসকলে নিজস্ব কঁকালৰ বল পাহৰি উচ্পিচ, লগাই কোচবিহাৰ আৰু পঞ্জাবৰ পৰ্বাও সৈন্ত অনালে। সেই সৈন্তক বছৰ দি বাখোতে আৰু পঞ্জাবী উনিশ শিখক—বছৰৰ উপৰিও মাহে মাহে গায় পণ্ডি তিনি চাৰি টকাকৈ দৰমহা দিওঁতে মোৰ খনৰ পৰালি পৰি আহিছে। দেশ ভাঙ সকলৰ ভিতৰত বুজববকুৰা ছুজ্জনৰ পেট আহোমৰ ফালেই; ই সকলেও আগেয়ে যেনেকৈ বয়ে বস্ত্ৰে, সৈন্ত সামন্তে সহায় কৰে। বুলিছিল, এতিয়া দিনক দিনে সেই সহায় দিয়াত টান পাই আহিছে; সেইদেখি আৰু ছুই তিনি বছৰ এইদৰে বণ চলাই থাকিবলৈ হলে শেহত মোক দেশী বকুৰা চৌধাৰীসকলেও এৰা দি নিঠুয়াত পেলাব। তেতিয়া আমাৰ সবংশে নাশ হ'ব হে লাগিব। সেই দেখি মোৰ বিবেচনাবে আমাৰ কোচ ৰাজকুমাৰে ছোৱালীজনী বিয়া দি কোচবিহাৰলৈকে উঠি যোৱাটোৱে ভাল হ'ব।

গৃহিণী—আপুনি একজন বীৰ পুৰুষ হৈয়ো কেনেদৰে কথা কয়। আপুনি আৰু সক ডাঙ্গৰীয়ায়ে এই যুজখন লগাইছে; এতিয়া যদি আপুনি কামৰূপ এৰি কোচবিহাৰলৈ যায় তেন্তে কামৰূপীয়া লৰা-তিৰোতা সকলোৰে আপোনাক ভাল বুলিব নে? আপুনি কোচবিহাৰলৈ গলেও তাত আপোনাৰ এই বান্ধাৰ জ্ঞান আপোনাক সন্মানত ৰাখিব নে? নিজৰ দেশ এৰি পৰৰ আত্ম প্ৰতিপালিত হ'বলৈ যোৱাটো কাপুৰুষৰ কাম নহ'বনে? আপুনি বৈৰাগ ধৰি যুজি থাক। যুজ দেখোন জিকিয়েই আছে। এইদৰে জিকি জিকি শেহত কামৰূপৰ পৰা আহোমক নিশ্চুল কৰিব পাৰিব। ক্ষত্ৰিয় তেজৰ কলিতাই নিজৰ জীয়াবীক কোচলৈ বিয়া দি আৰু তেনেকুৱা (আচল ৰজাৰ দূৰ সম্পৰ্কীয়) কোচ কুমাৰৰ লগত বিদেশ আশ্ৰয় কৰিবলৈ যোৱাটো গোবৰৰ বিষয় নহ'ব। বাক! আপুনি জানো সক ডাঙ্গৰীয়াৰে সৈতে এই বিষয়ে আলোচনা কৰিছে?

হৰদত্ত—(দীঘলকৈ হুঁনিয়া কাঢ়ি) বীৰদত্ত বোপাকো মোৰ মনৰ ভাব কইছিলো। সিও কোচ কুমাৰত মাইহানাক বিয়া দিয়া কথাত ছুই খায়েই নাযায়। সিও কয় যে কলিতাৰ কস্তা কোচক দিবলৈ হলে সি আত্মহত্যা কৰিব।

গৃহিণী—তেম্মে মোৰ মতে আৰু সৰু ডাঙ্গৰীয়াৰ মত সম্পূৰ্ণ মিল হৈছে। আপুনি কোচ কুমাৰক বিদায় দিয়ক আৰু মহীৰাম উলটি আহিলে তাতে মাইহানাক বিয়া দি ঘৰতে ৰাখক।

হৰদত্ত—মাইহানাক মাৰু! তুমি কথাটো যিমান সহজ দেখিছা মই হলে সিমান সহজ দেখা নাই। কোচ-ৰাজকুমাৰক এতিয়াই বিদায় দিলে কোচ সৈন্ত-সামন্ত গুচি যাব; আনকি দৰঙ্গ আৰু বিজনীৰ বিলাকো যাব। তেতিয়া অকল কামৰূপীয়া আৰু শিখ তিনিশ লৈ আহোমক বলে পৰাটো টান হৈ উঠিব। ইয়াৰ উপৰিও মহীৰামো যে চিৰকালে মোৰ ঘৰত চপনীয়া থাকিব সেইটোও মই আশা কৰিব নোৱাৰোঁ। যদিও সৰুতে তাৰ বুজ বিচাৰ লওঁতা কোনো নাছিল তথাপি এতিয়া যে তাৰ বৰবাপেক আৰু ভাই ভাগীবিলাক নোলাব এনেটোও নাভাবিবা। সিহঁতে তাক জানো চপনীয়া থাকিব দিব ?

গৃহিণী—আপুনি বাক অহাৰাবৰ বগলৈকে কোচ কুমাৰক ৰাখক। মহীৰামক চপনীয়া ৰখা বিষয়ে মই জগৰীয়া বুলোঁ। আপুনি মোৰ কথা ৰাখক। মহীৰামলৈকে পছমক বিয়া দিয়ক।

হৰদত্ত—বাক মই ভাবিচিন্তি চাওঁ। মহীৰামো উলটি আহক।

অষ্টবিংশ অধ্যায়

১৭৯২ শক

এই শকটোক অসম বুৰঞ্জীৰ এটা যুগ পৰিবৰ্ত্তনৰ সময় বুলিব পাৰি। এই শকৰ কাতি মাহতে ৰংপুৰৰ পৰা এশ চিপাহী লৈ কাপ্তান ওৱেলছ, চাহাব গুৱাহাটী পাই গোৰীনাথ সিংহৰ লগ লাগিল। কাপ্তান ওৱেলছৰ লগত মুঠেই এশ বন্দুকধাৰী বঙা পোছাক পিন্ধা চিপাহী দেখি গোৰীনাথ সিংহ বজাই হতাহ হৈ কাপ্তান চাহাবক জনালে যে এই এশ চিপাহীৰে লাখ লাখ মোহামৰীয়াক দৰঙ্গী আৰু কামৰূপীয়া হাজাৰ হাজাৰ সৈন্যক নো

কেনেকৈ জিকিব? বজাৰ কথাত কাপ্তান চাহাবে হাঁহি কলে :—
 “বজা, যেতিয়া যুদ্ধ লাগিব তেতিয়াহে দেখিব। সত্ত্বহতে মোক
 তোমাৰ দৰঙলৈ লৈ বলা। তাত মই কৃষ্ণনাৰায়ণক দমন কৰি
 উজ্জনলৈ সেইপিনে যাম। কাপ্তান চাহাবৰ এই কথাত গোৰানাদ
 সিংহে নিজে চাহাব আৰু চিপাহীক ডাঙৰ ডাঙৰ নাৱেৰে লৈ গ’ল।
 চাহাবে বড়ামাটিৰ ঘাটৰ ওচৰত কোঠ মাৰি কৃষ্ণনাৰায়ণ বজালৈ
 আত্মসমৰ্পণ কৰিবলৈ আদেশ দি চিঠি লেখি পঠালে। কৃষ্ণনাৰায়ণে
 ইয়াৰ উত্তৰ স্বৰূপে তিনি হেজাৰ কাড় ধেমু ধৰা, যাঠি জোং
 চলোৱা কোচ সৈন্যক চাহাবৰ লগত যুজিবলৈ পঠাই দিলে। সেই
 ৰণুৱাবিলাক আহি পোৱাত কাপ্তান চাহাবে নিজৰ চিপাহীবিলাকক
 ৰীতিমতে থিয় কৰাই কোচৰ কাড়ে আহি ঢুকি নোপোৱা ঠাইত
 ৰাখি তাৰে পৰা বন্দুক মৰাব ধৰিলে। চিপাহীৰ বন্দুকৰ গুলিত
 কোচ সৈন্য ধাচ ধাচ কৰে মৰিল। বন্দুকৰ গুলিত তত নাপাই
 কোচ সৈন্যবিলাক যেয়ে যিপিনে পালে সেইপিনে পলাল।
 কাপ্তান চাহাবে সসৈন্তে দৰঙৰ বজাক ধৰিবলৈ আগবাঢ়িল। কিন্তু
 ভাগি যোৱা সৈন্যৰ মুখে ইংৰাজৰ প্ৰতাপ শুনিয়েই কৃষ্ণনাৰায়ণ
 বজা আগবাঢ়ি ভাৰে-ভেটীয়ে সৈতে আহি কাপ্তান চাহাবৰ শৰণপন্ন
 হোৱাত কাপ্তান চাহাবে তেওঁক আগলৈ আকৌ আহোন বজাৰ
 বিৰুদ্ধে নুঠো বুলি শপত খুৱাই এৰি দিলে। তাৰ পাছত চাহাবে
 বজাৰে সৈতে নাৱেৰে উজাই গৈ বহাগত বংপুৰ পালে।

বংপুৰৰ মুকনি পথাৰখনত আহোন আৰু ইংৰাজৰ চিপাহীয়ে
 সৈতে যুদ্ধ কৰিবলৈ প্ৰায় কুৰি হেজাৰ মোৱামৰীয়াই বেঢ়, কাড়,
 যাঠি, জোং, ঠাঠ বাঁহৰ চুণ খুউবা তৰোৱাল লৈ লগত পানী
 পিঠাগুৰিৰে সৈতে আহি প্ৰায় আৰু মাইল আঁতৰৰ পৰা কাপ্তান
 চাহাবক বজা আৰু চিপাহী শৰে সৈতে চাৰিউপিনে বেড়ি ধৰি
 বহিলহি। ইংৰাজ কাপ্তানৰ মুঠেই এশ বঙা কাপোৰ পিন্ধা
 চিপাহী দেখি সিহঁতে হাঁহি হাঁহি পৰম্পৰে কোৱাকুই কৰিলে,
 “ভাইহঁত, চা অ’। এই এশটা টুনি চৰায়ে আমাৰে সৈতে যুজি-
 বলৈ আহিছে। ভাইহঁত আমাৰ সকলোৱে পানী পিঠাগুৰি খাই
 ল। আৰু পিছত আমি তিলকতে মৈ সেই বঙা টুনি শ জীয়াই
 জীয়াই ধৰি আনিম সৈ”—এই কথা কই মোৱামৰীয়াসকলে লাহে
 ধীবে আৱলম্বে গা-পা তিয়াব ধৰিলে।

ইফালে কাণ্ডান চাহাবে তেওঁৰ দুৰবীনেৰে চাৰিওপিনে ঘূৰি ঘূৰি চাই স্থিৰ কৰি ললে মোৱামৰীয়াৰ সৈন্স কিমান আৰু তেওঁ-বিলাকৰ হাতত কি অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰ। ইয়াৰ পিছত তেওঁ চিপাহী বিলাকক পেৰেড কৰাই একুৰি পাঁচোটাকৈ চিপাহীৰে চাৰিটা লাইন কৰি এটা বৰ্গাকাৰ বেছ পাতিলে। সেই বেছৰ মাজত চাহাব, বজ্জা আৰু এজন হাবিলদাৰ ব'ল। হাবিলদাৰজনে এবাৰ নে চুৱাব—“গুলি চলাম নে?” বুলি চাহাবক সুধিলে। চাহাবে কলে “অভি মত চালাও। উন্লোককো খানা পিনা কৰকে ইছ, ডৰফ আনে দেও।” চাহাবৰ এই কথা শুনি হাবিলদাৰ মনে মনে থাকিল। ইফালে মোৱামৰীয়াসকলে পানী পিঠাগুৰি খাই বৈ ডামোল চালি খাই কঁকালত টঙালি জাঁতি কেউফালৰ পৰা জয়ধ্বনি কৰি আগ বাঢ়ি বাঢ়ি আহি যেতিয়া গুলিৰ সীমাৰ ভিতৰত সোমাল আৰু সিহঁতে তাৰে পৰা কাঁড় মাৰিব ধৰিলে। তেতিয়া চাহাবে “ফায়াৰ” বুলি ছকুম দিলে। সেই এশ চিপাহীয়ে পূবে পশ্চিমে, উত্তৰে দক্ষিণে চাৰিওফালে গিব, গিব, কৰি বন্দুক মাৰিব ধৰিলে। সেই বন্দুকৰ প্ৰত্যেকটো গুলিতেই একোটা একোটা মোৱামৰীয়া ধাচ্, ধাচ্, কৈ পৰিব ধৰিলে। গুলিৰ কোবত মোৱামৰীয়া আগ বাঢ়িব নোৱাৰি আৰু নিজৰ মানুহ দুই তিনি মিনিটে মিনিটে শই শই মৰা দেখি “আই ও ! এইবিলাক টুনি নহয় ইন্দ্ৰৰ বজ্জৰহে কিবিক্ৰতি বুলি যেয়ে যিপিনে পালে পলাব ধৰিলে। চিপাহীহঁতে সজ্জিন লগাই পিছে পিছে খেদি নি কিছুমানক খুচি খুচি মাৰিলে। মোৱামৰীয়া সম্পূৰ্ণ পৰাজিত হ'ল। বজ্জাই মুখীয়াল মুখীয়াল মোৱামৰীয়া কিছুমানক ধৰি ধৰি অনাই শূলত দিয়ালে। মোৱামৰীয়াই বিজোহ এৰি গোৰীনাথ সিংহৰ শৰণাপন্ন হ'ল।

বজ্জাৰ অনুৰোধত কাণ্ডান চাহাব এমাহ বংপুৰত থাকি আমোদ প্ৰমোদ কৰি, হাবি বননিত চিকাৰ খেলি আৰু বুঢ়াগোঁহাইৰ অনুৰোধ মতে তেওঁ গঠন কৰা ৫০০ আহোম বগুৱাক ইণ্ডোপীয়া ধৰণে কাৱাজ পেৰেড শিকাই ৰূপবান, নজ্ৰ, ভাব ভেটী লৈ বংপুৰলৈ উলটিল। বজ্জাই নিজেই দন্দুৱা জোহ নিবাৰণ কৰি বাখিম বুলি কোৱাত কামৰূপৰ দন্দুৱা জোহ নিবাৰণ কৰিবলৈ নবল। কিন্তু বিজ্জনি, কোচবিহাৰ আৰু দৰঙালৈ চিঠি লেখি দিলে তেওঁলোকে যেন কামৰূপীয়াক সহায় নকৰে। যদি সহায় কৰে তেন্তে আগলৈ ইংৰাজে সৈতে তেওঁলোকৰ বণ হব।

উনত্রিংশ অধ্যায়

১৭৯৩ শক

এই ১৭৯৩ শকত যদিও হবদন্তে—শিখ, কোচ কামকপীয়া বগুৱা গোট খুৱাইছিল, তথাপি এই বছৰ যুদ্ধ নহল। ববকুসনে কাপ্তান ওৱেলছ, চাহাবৰ বহুদ যোগোৱাত আৰু বজাক সহায় কৰাতে ব্যস্ত আছিল।

কাপ্তান ওৱেলছ চাহাবে গুৱাহাটী এৰি বংপুৰলৈ ভটিয়াই যোৱাৰ প্ৰায় এমাহৰ ভিতৰতে অৰ্থাৎ আহিন মাহত পূজাৰ আগখিনিতে কোচ ৰাজকুমাৰে কোচবিহাৰৰ পৰা আদেশ পালে তেওঁ যেন আহোমৰ লগত যুঁজি দিবলৈ ওলটে। দৰঙৰ ৰজাইও তেওঁৰ কোচ সৈন্য জাকক ওলোটাই পঠাবলৈ হবদন্তলৈ লেখিলে। কোচ ৰাজকুমাৰে এই আদেশ পাই আৰু পদকুমাৰীক বিয়া কৰাবলৈকো কোনো আদেশ নেদেখি হবদন্তক জনাই নিজে কোচ সৈন্য-সামন্ত লৈ গুচি গ'ল। দৰঙৰ কোচবিলাক দৰঙলৈ গ'ল। কোচবিলাক গুচি যোৱাত পদকুমাৰী আইদেউ আৰু তেওঁৰ মাতৃ বৰুৱানীৰ হ'লে মূৰৰ ওপৰেদি এচলু পানী যোৱা যেন পালে।

ত্ৰিংশ অধ্যায়

১৭৯৪ শক

এই বছৰতো আহোমৰ আৰু কামৰূপীয়াৰে যদিও কোনো বণ-বিগ্ৰহ নহ'ল, তথাপি হৰদত্ত বৰুৱা কিন্তু বৰ চিন্তাত ৰ'ল। তেওঁৰ হাতৰ পৰা তেওঁৰ বলী স্বদেশী কোচ বগুৱাবিলাক যোৱাত তেওঁ এফেৰা বিমৰ্ষ হ'ল। কিন্তু কৰিব কি, উপায় তো নাই। তেওঁ এই বছৰত বণ-বিগ্ৰহ নোহোৱা দেখি নিজৰ বিষয় আসয় চলোৱাত ৰ'ল।

ইফালে কান্তি আঘোণ মাহ গৈ পূহ মাহ পৰাতো মহীৰামক কোচবিহাৰৰ পৰা নোলটা দেখি বৰুৱানী আৰু পদ্মকুমাৰী উভয়ে চিন্তিত আৰু বিষন্ন হল। পদ্মকুমাৰীৰ আহাৰ নিহাৰ একোতে ইচ্ছা নোহোৱা হব ধৰিলে। তেওঁ দিনক দিনে শুকাই ক্ষীণাই যাব ধৰিলে। ঈশ্বৰক খাটোতে খাটোতে মাঘ মাহত মহীৰাম কটকীকেজনে সৈতে সুদা মুখে আৰু সুদা হাতে উলটি আহিল। কাপ্তান ওৱেলছৰ চিঠি পাই বিজনি আৰু কোচবিহাৰে সৈন্ত পঠোৱা বন্ধ কৰিলে।

মহীৰাম উলটি আহিবৰে পৰা পহুমৰ মুখলৈ আকৌ অলপ অলপকৈ তেজ আহিব ধৰিলে। পহুমৰ মাকে—ছোৱালীৰো মন বুদ্ধি গিৰিয়েকক বিয়াখন পাতিবলৈ খেচখেচাব ধৰিলে। এই বেলি মাঘ মাহতো বণ নোহোৱা দেখি হৰদত্তে ঘৈলীয়েক আৰু ভায়েক বীৰদত্তৰ অনুৰোধ মতে ফাগুনতে মহীৰাম আৰু পহুমৰ বিবাহ স্থিৰ কৰিলে।

একত্রিংশ অধ্যায়

বিবাহ

পদ্মকুমারীৰ মঠাবাসী সৈতে বিবাহ হ'ল, এই বৰ্ণনা শুনি আজি ইমান দিন মঠাবাসীৰ বচন-বাণীৰে সোৱাদ পৰিছে। পদ্মকুমারীয়া চৌধাৰী হৃদয়ৰ ঘৰলৈ আৰু হৃদয়ৰ ঘৰলৈ যে মঠাবাসী যদিও নাটোৱা, তথাপি তাৰ বড়ো পৰিমাণে ছবি হ'ল। তেঁওঁপৰি সি এঘৰৰ এটা ল'ৰা। এনেস্থলত মঠাবাসীৰ হেঁচালৈ ধনবান্ধে নি তাতে তাৰ হৃদয়ত নও পুৰুষৰ প্ৰাৰ্থনা বাহ নোৱাৰ ধূৱান আৰু তাৰে পৰা মাৰ্জি কাটি অতি মঠাবাসীৰ বিবাহ কৰাৰ। যদিও হৃদয়ৰ গৃহিণী তেঁওঁৰ এতিয়া প্ৰস্তুত মাৰ্জি নহ'ল, তথাপি ৰাইজে বেয়া বুলিব, এই ভয় দেখুৱাই হৃদয় আৰু তেঁওৰ ভায়েক দীৰ্ঘদন্তই বুজোৱাত বৰুৱানী মাৰ্জি হ'ল। বিবাহকাললৈয়ে জিদ্ৰ কৰি বহিছিল যে তেঁওঁ ভোৱানী ধনবান্ধে নপঠোৱায়। ঘৰ গছকাবলৈ মঠাবাসীৰে নিজৰ ধৰেই নাই। এনেস্থলত পৰৰ ঘৰ গছকাবলৈ তেঁওঁ জীয়েকক এৰি নিদিয়ো। হৃদয়ৰে "বাক, তেতিয়া যি হয় কৰিবা; এতিয়া মঠাবাসীক যাবলৈ দিয়া।" এই কথা কোৱাত বৰুৱানীয়ে মঠাবাসীক ওচৰলৈ মানি নি ক'লে — "বাপা মঠাবাসী! মোৰ প্ৰাণৰ পুতলা এই একেজনী মোৰ জীয়েক, তাকে তোলৈ বিয়া দিম; কিন্তু বাপা, তই মোক শপত কাঢ়ি কল লাগে যে বিয়া কৰাই উঠি তই সদায় আমাৰ লগতে থাকিব। আমাৰ ঘৰ দুৱাৰেই তোৰ ঘৰ-দুৱাৰ হ'ব। আমাৰ ভালে দেখাটো তয়ে আমাৰ পিণ্ড দিব। ইয়াকে যদি কদিন বুলি কৰ, তেন্তে তই সন্তুষ্টে ধনবান্ধে যা। তাৰে পৰা আৰু দিয়া নবাৰ্ণ; কিন্তু বিয়া কৰায়ে আমাৰ ঘৰতে বৈ যাব লাগিব। ভোৱানীক ঘৰ গছকাবলৈ বুলি হ'লে নিব নোৱাৰ।" বৰুৱানীৰ এই কথাও মঠাবাসীয়ে সেৱা কৰি ক'লে — "আই! আপুনিৰেই এই হৃদয়গায়ক সৰুৰে পৰা খুৱাই-ধুৱাই ডাঙৰ কৰিছে, আৰু এতিয়াই মই যাক ভাল পাওঁ, তেওঁক দেউতাই সৈতে মোৰ হকে, হাই কাৰ্জিয়া

কৰিও মোকে দিব খুজিছে; এনেস্থলত মই আপোনাৰ কথাৰ বিৰুদ্ধে কাম ইটো জনমত নকৰোঁ। বুলি শপত কৰিলোঁ—আপুনি যিহকে ভাল পায় তাকে কৰিম।” মহীৰামৰ এই কথাত বৰুৱানীয়ে মহীৰামৰ মূৰত ধৰি আশীৰ্বাদ কৰি শিব চুম্বন কৰি বিদায় দিলে। মহীৰামে বৰ বাপেকৰ লগত ধনৰালৈ গ'ল। তাত লঘোন ভোক খাটি বৰ বাপেকৰ ঘৰত ন পুৰুষৰ শ্রদ্ধ কৰিলে। বৰনাক, জেঠায়েক, মাঠায়েক, গাওঁ কুচুলীয়া গাভৰুসকলৰ নোৱৰন-বোৱন খাই, পিন্ধি উৰি বৰ সাজি লগত অসংখ্য মতা মাইকী বাইজ আৰু কামৰূপৰ সেই কালতো প্ৰসিদ্ধ বণিবৰীয়া ঢুলীয়া আৰু ছুই ভিনি ঘোৰা গায়ন-বায়নৰ সৈতে উপযুক্ত সময়ত জিকেৰি পালেহি। অৱশ্যে এই বিবাহত যি খৰচ হৈছিল, সমস্ত তেওঁৰ বৰ বাপেক আৰু ধনৰীয়া বাইজে অকাতৰে দিছিল।

দেশ দস্তৰ মতে জিকেৰীয়া ডেকাসকলে ধনৰীয়া বৰযাত্ৰীসকলক বাটতে হেঙাৰ ধৰিলে। উত্তৰ কামৰূপীয়া প্ৰজাৰ একপ্ৰকাৰ বজা হৰদন্তৰ জীয়াৰী পছম কুমাৰীক বিয়া কৰাবলৈ অহা দেখি জিকেৰীয়া সকলে সেই হেঙাৰত উচিত মতে তামোল পান, গুড় গাখীৰ আৰু বাইজৰ অৰিহনাৰ বাবে ৰূপ পাঁচ টকা লৈ হেঙাৰ এৰি দিলে। এই হেঙাৰতে ছয়োপক্ষৰ অলপ মনোবাদো হৈছিল। জিকেৰীয়াই বুজাইছিল যে তেওঁবিলাকেহে বলী আৰু মাতৰ্বৰ। ধনৰীয়াইও বুজাইছিল যে তেওঁলোকো সিমান মিংকিন নহয়।

বাটচ'ৰাত দৰা আদৰোতেও সেইদৰে এফেৰা গোলমাল হৈছিল। চাউল ছটিওৱা বাবে মাইকীয়ে মাইকীয়ে এফেৰা কাজিয়াও হৈছিল। দৰা থিয় দিয়া পাৰাখনৰ বাবেও এফেৰা টনা-আজোৰা হৈছিল। যি কি নহওক, এইবিলাক সচৰাচৰ হৈ থকা ঘটনাৰ পিছত দৰা গৈ হোমৰ থলিত বহিল। ইফালে প্ৰকাণ্ড বভাৰ তলত একালে গায়ন-বায়নৰ নটুৱাৰ নাচ হ'ল। আনফালে বণিবৰীয়া ঢুলীয়াহঁতে ভাও উলিয়াইছিল। সেই ঢুলীয়াৰ ভাওত ঢুলীয়াহঁতে গাইছিল—

ই বোলে মাইছানা   সি বোলে মাইছানা
মাইছানা তিয়'হৰ জালি
আজি কালি কৰি   মাইছানা ডাঙৰ হ'ল
ছৱাবে নোসোমায় গাৰি ।

যথাসময়ত হোম, সম্প্রদান আদি হৈ বিয়া সমাপ্ত হ'ল। ভালেমাম দিনৰ পিছত পৰস্পৰে পৰস্পৰক চিৰজীৱনলৈ লভি পদ্ম আৰু মহীৰাম পৰম সুখী হ'ল। বৰযাত্ৰীসকলে হেনো এই বিবাহত এফেৰা অপমান পাইছিল। হৰদত্ত বৰুৱাৰ ফালৰ সকলে হেনো অস্বাভৱে তেওঁবিলাকক ভালকৈ সোধ-পোচ কৰা নাছিল।

বিয়া ভঙাৰ পিছত কইনা ঘৰে বৰ কন্যাক লৈ দেশ দস্তৰ মতে স্ত্ৰী আচাৰাদি কৰা হ'লত বৰ পক্ষৰ কণ্ঠা মহীৰামৰ বৰ আপেক আৰু ধনৰীয়া প্ৰজাসকলে কন্যাক দৰাৰ ঘৰ গড়কাবলৈ নিব লাগে বুলি জনালে। হৰদত্তৰ গৃহিনীয়ে ভিতৰৰে পৰা সমিধান দি পঠিয়ালে যে তেওঁ জীয়েকক ধনবালৈ নপঠিয়ায়। জী-জোঁৱাই হালকে ঘৰতে ৰাখিব আৰু ধনৰাত যিস্থলত মহীৰামৰ নিজৰ ঘৰ নাই তেনেস্থলত কাৰ ঘৰলৈ নো জীয়েকক পঠাব? তেওঁৰ এই কথাত ধনৰীয়া চৌধাৰীয়ে জনাই পঠিয়ালে যে কিয়, তেওঁৰ ঘৰেই জানো মহীৰামৰ ঘৰ নহয়? বৰুৱানীয়ে কৈ পঠিয়ালে যে তেওঁৰ ঘৰেই মহীৰামৰ ঘৰ হোৱা হলে মহীৰাম সৰুৰেপৰা তাতহে ডাঙৰ দীঘল হব লাগিছিল। তাৰ শৈশৱ কালত কেৱে যেতিয়া তাৰ গৰাকী নোলাল, এতিয়া কিশোৰতনো তাৰ কোন গৰাকী ওলাল? এতেকে ধনৰীয়াসকলে মহীৰামক এৰিয়েই বিদায় হঠ যাওক! বৰুৱানীৰ এনেকুৱা স্পষ্ট ভাবত ধনৰীয়া চৌধাৰীয়ে মৰণাস্থিক বেজাৰ পালে। মহীৰামক হৰদত্তৰ ঘৰতে এৰি সুদা দোলা ছুখান লৈ ধনৰীয়াসকলে উলটি গ'ল। ধনৰীয়া চৌধাৰীৰ মনত হৰদত্ত বৰুৱা এক প্ৰকাৰ বৈী হ'ল।

আৰু পাঠক, বিয়াৰ পিছত মহীৰাম আৰু পত্নীক লই গাঁৱৰ মাইকীবিলাকে স্ত্ৰী-আচাৰৰ বিবিলাক ৰঙা বেনালি কৰিছিল আৰু মহীৰাম পছমে বিবাহৰ পিছত কি কথা-বতৰা হঠিছিল, সেইবিলাক আমি কব নোৱাৰোঁ, যেহেতু সেইবিলাক চাইলৈ আমাৰ প্ৰবেশ নিষেধ আছিল। আপোনাসকলেই অনুমান কৰিব লাওক। আমি উপজ্ঞাসকাৰকে মাথোন ইয়াকে কব পাৰোঁ যে যি ক্ষেত্ৰত বৰ কন্যাৰ আগৰে পৰা শ্ৰীতি থাকে, সেই ক্ষেত্ৰত উভয়ে উভয়ক বিবাহ-স্বত্ৰত আৱদ্ধ হৈ চিৰলগৰায়া পালে যে কি স্বৰ্গীয় সুখ হয়, তাক জানোতাইহে জানে।

দ্বাত্রিংশ অধ্যায়

১৭৯৪ শ'ক

বহাগত মহীবাম আক পছমব বিবাহ হ'ল। ডেকা গাভক উভয়ে সুখী হল। কামকপীয়া প্রাসকল ডেঠ মাতবে পবা থেতি খামাবত লাগিল। হবদত্ত বকরাই শিখনিলাকক বহুকাই বহুকাই বহুদ্ খুৰাই আক দবমগা দি থাকিব লগা হোৱাত বদ হাইবাণ হ'ব ধৰিলে। তেওঁৰ হাতৰ কোড়ৰ সমস্ত ধন-বিত হ'ল; তেওঁ অলপ কড়া ভাবেই কামকপৰ বকৰা চোঁধাবীসকলৰ পৰা ধন তুলিব লগাত পৰিল। এই কথাতে কামকপীয়া বকৰা আক চোঁধাবী সকলৰ অনেকে তেওঁৰ ওপৰত অলপ অলপকৈ অসন্তুষ্ট হব ধৰিলে; কিন্তু তেতিয়াও হবদত্ত বকৰাৰ পয়োভৰ থকা দেখি কেৱে মুখ পটাই একো কব নোৱাৰিলে। চাওঁতে চাওঁতে নাৰিয়া গ'ল, খৰালি গ'ল। হবদত্তই অনেক পৰিশ্রম কৰি তিনি চাৰি হেজাৰ কামকপীয়া বগুৱা গোটালে। সেই বগুৱা আক তিনিশ শিখেৰে সৈতেই এই বছৰৰ খৰালিৰ বণত কোঁনোৰকমে আগোম সৈন্ত তিনি জাকৰ ভিতৰত কামকপলৈ সোমোৱা গতিবোধ কৰি দৰ্জা তিনিখন বজা কৰিলে।

ত্রয়োত্রিংশ অধ্যায়

১৭৯৫ শ'ক

এই শ'কৰ বহাগ মাহৰে পবা হেনো হবদত্ত বকৰাৰ সুদিন গৈ ছুদিন আহিল। দৈবজ্ঞসকলে তেওঁৰ সোঁৱৰণীৰ ফলাফল চাই কোৱা মতে তেওঁক অশুভ গ্রাসকলে বেঢ়ি ধৰিলে। যুজৰ পিছৰ পৰা শিখ সকলক আকৌ মাহে বহুদ আক দবমগা দি থাকিব লগীয়া হোৱাত হবদত্ত বকৰা আক বিষম সমস্তাত পৰিল। যদিও কামকপীয়া বকৰা চোঁধাবী সকলেই পৰামৰ্শ দি পাঞ্জাবৰ পৰা শিখ

ৰণুৱা অনাইছিল, তথাপি এতিয়া এই শিখসকলক মাহে মাহে দৰমহা দিয়া আৰু বহুদ দিয়া সমস্ত বোজা সকল হৰদন্তৰ মূৰতে পৰিল। হৰদন্তে পোন প্ৰথমে বৰুৱা চৌধাৰীসকলক অনেক কানো-মিনতি কৰি কিছু কিছু বহুদ আৰু ধন আনি তাৰেই পাল মাৰিছিল। কিন্তু পিছত বৰুৱা-চৌধাৰীসকলেও মাহে মাহে গুদ-গুদাব ধৰিলে। এনেয়ে আজি এই গত পাঁচ বছৰে আঠোমৰ সৈতে বছৰি ৰণ কৰাত ডেৰ কামৰূপীয়া প্ৰজা মৰিছে, খেতি খোলা নষ্ট হৈছে আৰু গত ছবছৰ শিখক মাহে মাহে দৰমহা দিয়াত হাতৰ কোঁচৰ ধনো গৈছে; এতিয়া আকৌ মাহে মাহে শিখক খুৱাবলৈ আৰু দৰমহা দিবলৈ কামৰূপৰ বৰুৱা-চৌধাৰীসকলে টান পাৰ ধৰিলে। হৰদন্তে এই শৰ্কৰ বহাগৰ সাত বিহুৰ দিনাই আলচ যুক্তি হবলৈ বৰুৱা চৌধাৰী সকলক নিমন্ত্ৰণ কৰিলে। প্ৰায় ছভাগেই সেই নিমন্ত্ৰণলৈ নাছিল। যি এভাগ আহিছিল, সেই সকলেও জনালে যে তেওঁবিলাকে আৰু ধনেৰে সহায় কৰিবলৈ অক্ষম। বৰুৱা চৌধাৰী সকলে এই কথা কৈয়েই নিজ নিজ ঘৰলৈ উলটিল। হৰদন্ত বৰুৱা কিংকৰ্ত্তব্যবিমূঢ় হল। তেওঁবিলাক গুচি যোৱাৰ পিছত হৰদন্তই ভায়েক বীৰদন্তৰ সৈতে পৰামৰ্শ কৰিলে। তেওঁ বীৰদন্তক কলে, যে যেতিয়া কামৰূপীয়া বৰুৱা চৌধাৰীসকলে তেওঁক সহায় নকৰাত পৰিল আৰু ধনবীয়া চৌধাৰীকে প্ৰমুখ্য কৰি ছই-চাৰিজন তেওঁৰ বৈৰীও হই উঠিল, এনেস্থলত তেওঁলোকৰ উচিত হল যে তেওঁলোকে শিখসকলক বিদায় দি বৰফুকনত আশ্ব-সমৰ্পণ কৰিব লাগে, নতুবা কামৰূপ ৰাজ্য এৰি বিজনি বা বেহাৰ বা বংপুৰ, এনেকুৱা ঠাইত গই আশ্ৰয় লব লাগে। হৰদন্তৰ এই পৰামৰ্শত বীৰদন্তে মান্দ্ৰি নহৈ ক'লে যে তেনেকুৱাটো সঙ্গহতে কৰিব নোৱাৰি। বৰুৱা চৌধাৰীসকলেই নত দি এই শিখ অনাইচে যোঁতয়া, তেতিয়া তেওঁবিলাকেই আৰু এবছৰ ছবছৰলৈ শিখক পোহ-পাল দি ৰাখিবই লাগিব। ব্ৰহ্মপুত্ৰ নৈ পাৰ হই গুৱাহাটীতে গই পাৰগু বৰফুকনটোক ধৰিবই লাগিব। যদি তেওঁ তাকে কৰিব নোৱাৰে, তেন্তে তেওঁ নিজেই আত্মত্যাগ কৰিব। যুঁজ এৰি কাপুকুৱালী কৰিবলৈ বীৰদন্ত জীয়াই নাথাকে। তেওঁৰ এই কথাত হৰদন্তই আকৌ কলে যে “যি স্থলত কামৰূপীয়া বৰুৱা চৌধাৰী সকলেও তেওঁবিলাকৰ ধনেৰে আৰু বহুদেৰেও সহায় কৰিবলৈ আগ নবঢ়াত পৰিল আৰু সেই

সকলৰ পৰামৰ্শমতেই কামৰূপীয়াৰ প্ৰজাও যুজলৈ নোলোৱাত পৰিল, তেনেস্থলত নো তেওঁলোকে আক কেনেকৈ বৰফুকনেৰে সৈতে যুজিব। ইয়াৰ উত্তৰত বীৰদত্তই কলে যে—“যদি তেওঁ (হৰদত্তে) নিজৰ প্ৰাণলৈ ভয় কৰিছে, তেন্তে তেওঁ উঠি বিজ্ঞানী বা বেহাৰ বা ৰূপুৰলৈ সপৰিবাৰে যাব পাৰে : কিন্তু তেওঁ হলে নাযায়। তেওঁ সেই দুশ শিখ, আৰু যি পায় কামৰূপীয়া প্ৰজা, তাকে লইয়েই যুজি থাকিব। যুঁজত জিকিব পাৰে যদি ভালৈ, নোৱাৰে যদিও তেওঁ সেই যুঁজতেই প্ৰাণ ত্যাগ কৰিব।” ভায়েকৰ এনেকুৱা তেজোপূৰ্ণ বাক্য শুনি হৰদত্তই কলে—“যদি বীৰদত্তই তেওঁৰ লগত কামৰূপ এৰি যাবলৈ সন্মত নহয়, তেন্তে তেৱেঁ, এনেকুৱা কাপুৰুষ নহয় যে তেওঁ ভায়েকক এৰি নিজৰ প্ৰাণ বচাবলৈ বিদেশলৈ যাব। তেওঁৰ এই কথাত বীৰদত্তই কলে যে—বাক, তেনেহলে তেওঁ (হৰদত্তে) একো চিন্তা নকৰিব। শিখক ৰহদ দিয়া, দৰ্ম্মহা দিয়া, যুঁজ চলোৱা সমস্ত ভাৰ তেওঁ (বীৰদত্তে) ললে। ককায়েকে মনে মনে ঘৰৰ কাম যি হয় কৰক, আৰু নিজৰ ইষ্ট দেবীক ধ্যান কৰক।

হৰদত্তই ভায়েকৰ এই কথা শুনি মনে মনে বল। বীৰদত্তই শিখ সেনাপতি কুমেদানক তেওঁলোকৰ ভিতৰুৱা অৱস্থা সমস্তকৈ জনাই কলে যে তেওঁলোকে দৰ্ম্মহা আৰু ৰহদ নিজে নিজে এমাহত দুঘৰ বকুৱা চৌধাৰী, আন মাহত আন দুঘৰ বকুৱা চৌধাৰীৰ পৰা আদায় কৰি লব। বীৰদত্তৰ এই আদেশ পাই কুমেদানৰ শিখ সকলে ইমাহত চাৰি ঘৰ, সিমাহত চাৰি ঘৰ বকুৱা চৌধাৰী আৰু তেওঁলোকৰ প্ৰজাসকলৰ পৰা জোৰ-জবৰদস্তি কৰি ৰহদ আৰু দৰমহা আদায় কৰিব ধৰিলে। যেতিয়াৰে পৰা শিখসকলে এইদৰে জোৰ-জবৰদস্তি কৰি ৰহদ আৰু ধন তুলিব ধৰিলে, তেতিয়াৰে পৰা কামৰূপীয়া বকুৱা চৌধাৰী প্ৰজা হৰদত্তৰ ওপৰত নাৰাজ হই উঠিল। তেওঁবিলাকে হৰদত্তক দেশৰ বৈৰী বুলি ভাবিব ধৰিলে। জাকে জাকে প্ৰজাই আহি হৰদত্তৰ ওচৰত আপত্তি কৰিব ধৰিলে। হৰদত্তই যথাসাধো প্ৰজাসকলক বুজালে। কিন্তু এতিয়া তেওঁৰ বুজনি মানে কোনে? ঠায়ে ঠায়ে শিখে আৰু প্ৰজাই হতাহতি হব ধৰিলে। হৰদত্ত কিংকৰ্ত্তব্য-বিমূঢ় হল। শিখক ৰাখিলেও মৰণ, এৰি দিলেও মৰণ। তেওঁ নিজৰ কপালকে গুণি-গাখি এনিশা শুই আছে : এনেতে সপোন দেখিলে যেন জুৰ্গা দেবীয়ে আহি তেওঁক দেখা দি কৈছে,

“বাজা হবদত্ত ! তই বহুত দুখ পাইছ। তোৰ কৰ্মও শেষ হ’ল। এই অসম ৰাজ্যত আক দহ-বাৰ বছৰৰ পিছতে ভয়ঙ্কৰ নিম্নৰ হয়। আহোমৰ ৰাজা নাথাকিব। তই মোৰ গুৰিলৈ সপৰিণাবে আহিবি।” এই কথা কয়েই দেবী অন্তৰ্দ্ধান হল। হবদত্তে “ছুৰ্গে ছুৰ্গে দুৰ্গতি নাশিনী, ভবভয় হাবিলী, তাৰিলী” বগি সাৰ পালে। সাং পাঠ তেওঁ ভাবিব ধৰিলে। ভাবি ভাবি পালে যে, তেওঁৰ কি, তেওঁৰ ভায়েকৰো কোনো পুত্ৰ সম্ভান নাই। আনকি, ছয়ো ভায়েকৰ ভিতৰতে অকল পদ্মকুমাৰীৰ বাদে আন কোনো সতি-সন্তানেই নাই। সেই পদ্মকুমাৰীকে যেতিয়াই পাত্ৰস্থা কৰিছে, তেতিয়াই তেওঁৰ সংসাৰ-বন্ধন তো একপ্ৰকাৰ ছিগিছেই। দেশৰ হকে তেওঁ যথেষ্ট যুঁজ কৰিলে। এই পৰিমিত তেওঁ কামৰূপীয়াৰ গোঁৱৰ বন্ধা কৰিছে। এতিয়া এই কামৰূপৰ বিষয়া আৰু প্ৰজা সকলেই যি স্থলত তেওঁক ভাল নোপোৱাত পৰিছে আৰু আহোমৰ সৈতে বণ কৰিবলৈ মাষ্টি নোহোৱাত পৰিছে, তেনেস্থলত তেওঁৰ আৰু দেশৰ হকে আহোমৰ নৈতেও বণ কৰাৰ ওৰ পৰিছে। এই বকমে ভাবি, এই কথাকে সাৰোগত কৰি তেওঁ সেই নিশাবে পৰা বণ, বিগ্ৰহ, বিষয় ইত্যাদি সমস্তৰে ধান্দা এৰি দিলে। মাথোন বাঁৰদত্তকে তেওঁ মাড়ে নাজু কৰ ধৰিলে :—“বাপা বাঁৰদত্ত ! আহোমৰ সৈতে আমাৰ বণ এৰাট ভাল। কামৰূপীয়া বকুৱা, চৌধাৰী, প্ৰজা, সকলো আমাৰ ওপৰত অসন্তুষ্ট হৈছে; শিখসকলে প্ৰজাক পীড়ন কৰিছে।’ বাঁৰদত্ত কলে : “নহয় দাদা ! এইবাৰ খৰালিৰ বণটো কৰি লওঁ। বাক্য তাৰ পিছত যি হয় কৰা যাব।” হবদত্তই ঘৈণীয়েকক এদিন ক’লে, “বাইছানাব মাক ! আমি বাইছানা আৰু জোঁৱাট উভয়েক ধনবাণে পঠিয়াই দি বণ-বিগ্ৰহ এৰি তীৰ্থলৈকে যাওঁ বলা।” ঘৈণীয়েকে কলে,—“আপুনি কি কথা কয় ? মোৰ প্ৰাণটো গলেও জী-জোঁৱাটক ধনবাণে পঠিয়াব নোৱাৰো। মোৰ অঙ্গীকাৰ এৰিব নোৱাৰো।” ঘৈণীয়েকৰ পৰাও এনেকুৱা সমিধান পাই তেওঁ মনে মনে বল। যুঁজৰ তাৰ বাঁৰদত্তত, সংসাৰৰ তাৰ ঘৈণীয়েকত অপৰি তেওঁ দিল। বাজি ছুৰ্গা নাম জপিব ধৰিলে।

চতুৰ্বিংশ অধ্যায়

ইফালে এই ১৭৯৫ শকৰ আৰম্ভতে আমাৰ বজা ৩গোবীনাথ সিংহ স্বৰ্গী হ'ল। অসমৰ ৰাজপাটত কমলেশ্বৰ সিংহ বজা হ'ল। বুঢ়াগোহাঁই ৩ঘনশ্যাম পৰলোক হোৱাত তেওঁৰ পুত্ৰ মহামতি ৩পূৰ্ণানন্দ বুঢ়াগোহাঁই হ'ল। ৩কমলেশ্বৰ সিংহে ৰাজপাটত উঠি ৩পূৰ্ণানন্দ বুঢ়াগোহাঁইৰ সৈতে আলচ যুক্তি কৰি পেছকৈ জানিলে যে ভাটীৰ দন্দুৱাদ্ৰোহটোৰ গুৰিত বদনচন্দ্ৰ বৰফুকনৰ কামৰূপীয়া প্ৰজাৰ ওপৰত অত্যাচাৰ; আৰু বজা আৰু বুঢ়াগোহাঁই উভয়ে এইটোও জানিলে যে বদনৰ নিচিনা বৰফুকনে দ্ৰোহটো নিবাৰণ কৰিবলৈ অক্ষম। ইত্যাদি কাৰণে ৩কমলেশ্বৰ সিংহ স্বৰ্গদেৱে বদন বৰফুকনক উজনিলৈ মাতি পঠিয়ালে আৰু তেওঁৰ ঠাইত ৩কলীয়া ভোমোৰাক বৰফুকন পাতি তেওঁৰ লগত ইউৰোপীয় ধৰণে শিক্ষিত পাঁচশ আহোম বগুৱা দি কামৰূপলৈ পঠিয়ালে। স্বৰ্গদেৱে ৩কলীয়া ভোমোৰা বৰফুকনক দঢ়াই কলে, যে তেওঁ গৈ অতি শীঘ্ৰে দ্ৰোহটো নিবাৰণ কৰিব লাগিব আৰু যদি যুঁজত নমৰি হৰদত্ত বীৰদত্ত ধৰা পৰে, তেন্তে সিহঁতক শূলত দিব। ৩কলীয়া ভোমোৰা বৰফুকনে বজাৰ এই আদেশ লৈ কামৰূপলৈ আহিল আৰু বহাগৰ মাত্ৰ ভিতৰতে গুৱাহাটী পাতি ৩বদন বৰফুকনৰ পৰা যিমান দূৰ পাৰিলে কামৰূপৰ ভিতৰুৱা অৱস্থা ত্ৰুবি-পুছি ললে।

বৰজীত আছে যে, কলীয়া ভোমোৰা বৰ বিচক্ষণ ৰাজনীতিজ্ঞ আৰু তাৰ লগে লগে প্ৰায় লাচিত ফকনৰে নিচিনা বাহুবলী বীৰ আছিল। প্ৰবাদ আছিল যে, তেওঁৰ গতি-বিধি এনেকুৱা আছিল যে, তেওঁ কোন সময়ত কিদৰে কাম কৰে তাক কোৱা আগতে হঠাতে জানিব নোৱাৰিছিল। তেওঁ কামৰূপত ভৰি দিয়েই পোন প্ৰথমেই চোৰাংচোৱা লগাই হৰদত্ত বীৰদত্তৰ গতিবিধি লক্ষ্য কৰিবলৈ ধৰিলে। ঠায়ে ঠায়ে কামৰূপীয়া ছুই একজন বৰুৱা চৌধাৰী আৰু প্ৰজাৰো মনৰ ভাব লবলৈ ধৰিলে। শিখে জোৰ-জবৰদস্তি কৰি বহুদ আৰু ধন উঠুৱাব বাবে যে কামৰূপীয়া বৰুৱা চৌধাৰীৰ ছুই চাৰিজন হৰদত্তৰ ওপৰত বিৰক্ত হৈছিল ইয়াকো জানি ললে। তাৰ পিছত তলে তলে

কেবাজনো বকরা চৌধাবীক হাত কৰিলে তেওঁ হৰদত্তৰ বিৰুদ্ধে যজ্ঞবলৈ বল বান্ধি বল।

ইফালে আকৌ বকরা চৌধাবীসকলৰ পৰা সংঘৰ্ষ নাপাই বৰং ঠায়ে ঠায়ে বৈৰীতা আৰু বিৰুদ্ধ ভাব পাই বীৰদত্তও মাতে মাতে কামৰূপীয়া নিষয়াসকলক শিখ লগোৱাই আৰু বেছিকৈ উৎপীড়ন কৰিবলৈ ধৰিলে। ইয়াতে কামৰূপীয়া অনেক বকরা চৌধাবীয়ে, বিশেষকৈ বিখ্যাত অপমান পাই পকা ধনবীয়া চৌধাবীকে প্ৰমুখ্য কৰি অনেকেই তলে তলে বৰফুকনৰ শরণাপন্ন হবলৈ ধৰিলে। ৩কলীয়া ভোমোৰা বৰফুকনে বঢ়িয়াকৈ জ্ঞানিলে যে হৰদত্ত-বীৰদত্তৰ পতন অনিবাৰ্য্য। তেওঁ খৰালিৰ বগলৈ বিপুল আয়োজন কৰি বল।

পঞ্চত্ৰিংশ অধ্যায়

ভাদ্ৰ মাহ গৈ আহিন পৰিল। বহাগৰে পৰা এতি আহিন মাহলৈকে শিখসকলে যিমান দূৰ পাৰিলে কামৰূপীয়া প্ৰজাক লুটিলে। কামৰূপীয়া প্ৰজাইও ঠায়ে ঠায়ে দলবদ্ধ হৈ মাছে মাছে শিখসকলক একো পেকেচা দিলে। শিখৰ চৰ্দাৰ কুনেদানে দেখিলে যে সদা প্ৰজাৰ ওপৰত অত্যাচাৰ কৰি দৰমহা আৰু বৰদলৈ পকাটো সৰু আৰু সুবিধাৰ কাম নহয়; সেইদেখি তেওঁ এইদৰে আহিন মাহ পৰোৱেই বীৰদত্তক কৈ তেওঁৰ শিখ বণুবাসকলক লগত লৈ পঞ্জাবলৈ উলটিব মন কৰি জিকেৰি এৰি পশ্চিম মুখে যোজ ললে। শিখসকলক যাব বুলি খবৰ শুনি উজোগী কলীয়া ভোমোৰা বৰফুকনে চোৰাংচোৰা পঠিয়াই নলবাৰীতে শিখসকলক চোৰাংচোৰা আৰু চান্দকুটীয়া বৃজৰ বকৰাক লগোৱাই, হাজোৰ বাটেৰে পচৰীয়া দলবাৰী আৰু বংশৰলৈ আনি ব্ৰহ্মপুত্ৰ পাৰ কৰাই গুৱাহাটীলৈ আনিলে, আৰু পঞ্জাবলৈ উলটি যাবলৈ নিদি নিজৰ উত্তৰোপীয় ধৰণে শিক্ষিত পাচশ্ব আন্তোন বণুবাৰ লগত ভুক্ত কৰি ললে। বেলতলা, লুকী, হুম্বাৰীয়া ইত্যাদি বজা সকলৰ পৰাও চাৰি পাচশ্বকৈ বগুৱা আনি দুঠতে পোন্ধৰ

শ বগুৰা, গোটাই লৈ খৰালিৰ আৰম্ভতে হৰদন্তৰ বিৰুদ্ধে যুদ্ধ ঘোষণা কৰিলে। তেওঁ তেওঁৰ সেই পোন্ধৰ ঘোঁৰা শ সৈন্য তিনিভাগ কৰি তিনিফাললৈ পঠিয়ালে। চেচামুখলৈ ঘোঁৰা ভাগৰ লগত তেওঁ আৰু কুমেদান উভয়ে গ'ল। আন দুভাগৰ লগত দুজন আহোম সেনাপতি পঠিয়ালে। তেওঁ আৰু কুমেদান উভয়ে যে চেচামুখৰ ভাগলৈ গৈছিল ইয়াৰ কাৰণ এই, তেওঁ জানিছিল এইখন চুৱাবলৈ বীৰদন্ত আগি।

যদিও হৰদন্তৰ প্ৰতিভা কামৰূপীয়া বৰুৱা-চৌধাৰীসকলৰ মাজত হাস হৈছিল; তথাপি চাৰি পাঁচ ঘৰ বৰুৱা আৰু চৌধাৰীয়ে তেওঁবিলাকক একেবাৰে এৰা দিয়া নাছিল। সেই কেইঘৰৰ সহায়ত আৰু নিজৰো গুণত বীৰদন্তই ছহেজাৰ বগুৰা গোটাইছিল। চিলালৈ মহীৰাম আৰু কমাৰকুচীয়া বৰুৱাক পাঁচশ বগুৰা দি পঠিয়াইছিল। দীৰ্ঘেশ্বৰীলৈ মদাৰতলীয়া চৌধাৰীক পাঁচশ বগুৰা দি পঠিয়াইছিল; আৰু নিজে এহেজাৰ বগুৰা লৈ চেচামুখলৈ আহিছিল।

তিনিও ঠাইতে তয়াময়া বণ হ'ল। যদিও কামৰূপীয়াই বেছ কঁড়েৰে আৰু তৰোৱালেৰে অসীম শোধ্য-বীধ্য দেখুৱাই তিনিও ঠাইতে যথেষ্ট বণ কৰিছিল; তথাপি শিকিত আহোম আৰু শিখৰ আগত ভিত্তি নোৱাৰিলে। পাহাৰ আশ্ৰয় কৰিও তত নাপালে। বৰফুকনৰ হিলৈয়ে পাহাৰো খহাব ধৰিলে। কামৰূপীয়া বগুৰা প্ৰত্যেক ঠাইতে শই শই মৰিল। তিনিও ঠাইতে মাখোন দুকুৰি আটেকুৰি মানকৈহে মানুহ ব'ল। মহীৰাম, কমাৰকুচীয়া আৰু মদাৰতলীয়া এই তিনিওজনে কোনো বৰমে প্ৰাণে নমৰি ঘৰলৈ উলটিল। কিন্তু চেচামুখৰ ৰণত, সিংহ বিক্ৰমেৰে যুজি তৰোৱালৰ কোবত আঠোটা দহোটাকৈ আহোম বগুৰা কাটিও শেষত আহোম বগুৰাৰ বন্দুকৰ গুলিত পৰি কামৰূপৰ বাহুবলী বীৰ বীৰদন্ত বৰুৱাই জননী জগন্মুখি কামৰূপ মাতৃৰ পৰা বিদায় লৈ অনন্ত ধামলৈ যাত্ৰা কৰিলে। আহোম বগুৱাসকলে চেচামুখৰ বাটেদি উত্তৰ কামৰূপৰ ভিতৰলৈ, বিশেষ জিকিৰি গাঁৱৰ ফাললৈ খোজ ললে। উদ্বেগ হৰদন্তক গৈ ধৰি অনাটো।

ছয়ত্ৰিংশ অধ্যায়

এইবাৰ কানকপত, বিশেষকৈ জিকেবিড, আৰু হৰদন্তৰ কলীয়া ধিসকল বকুৱা, চৌধাৰী আৰু প্ৰজা আছিল, সেইসকলৰ ভিতৰত হাঠাকাৰ মিলিল। হৰদন্ত বকুৱাৰ ঘৰত বীৰদন্তৰ মৃত্যুৰ বাতৰি পাই কান্দোনৰ বোল উঠিল। বীৰদন্তৰ পতিপ্ৰাণা সতী সহধৰ্ম্মিনীয়ে গিৰিয়েকৰ মৃত্যুৰ বাতৰি পালেই খাচ, কৰে পৰি মুচ্‌কচ্‌ গ'ল, ডাৰ পৰা আৰু ছনাই সাৰ নাপালে। তেওঁ সেইপিনেই নখৰ দেহা এৰি বৈকুণ্ঠী হ'ল। হৰদন্তই কান্দোন-কাটোনৰ মাজতো মহীৰাম, পছমকুঁৱৰী আৰু ঘৈলীয়েকক কলে :—“তোমালোকে ধনবাত গৈ আশ্ৰয় লোৱা। ধনবীয়া চৌধাৰী যেতিয়া এই বৰফুকনৰ সৈন্ত ভাল, তোমালোকক বন্ধা কৰিব পাৰিব। মই আত্ম-সমৰ্পণ কৰোঁ।” ঘৈলীয়েকে কান্দি কান্দি কলে :—“আপুনি কয় কি ? আমি নিভৰ প্ৰাণ বচাবলৈ ধনবীয়াৰ ঘৰত চাপিম গৈ আৰু আপুনি আত্মোন্নয়ন শূলত প্ৰাণত্যাগ কৰিব, এইটো হব নোৱাৰে। যদি আত্মসমৰ্পণই কৰিব লাগে, তেন্তে বলক, আপুনি মই উভয়ে আত্মসমৰ্পণ কৰোঁ গৈ। জী-জোঁৱাই ধনবাতলৈ যাওক।” শত্ৰুৰ শত্ৰুৰ এই কথা শুনি মহীৰামে আঠ লৈ জনালে—“মাতৃ ! পিতৃ ! আমিও আপোনালোকক এই বিপদত এৰি কাপুকৰৰ দৰে নিজে বাচিবলৈ কলৈকো নাযাওঁ। এপৰৰ মূৰতে আহোম আহি এইখিনি পাব। বলক, আমি সোঁ দূৰত যে সন্ধ্যাৰ কাৰখন দেখিছে তাৰে ভিতৰত আশ্ৰয় লওঁগৈ। যেতিয়া আহোম সৈন্ত উলটি যাব তেতিয়া আমি তাৰ পৰা ওলাই দেশ এৰি বিজনি বা গোৰীপুৰলৈ যামগৈ।”

মহীৰামৰ এই কথাৰে যুক্তিসঙ্গত যেন দেখি বকুৱানীয়ে লবৰ বেগতে যি ছুডোখৰ কানি-কাপোৰ লব পাৰিলে ললে, আৰু অলঙ্কাৰ পাতি হাতত লুকুৱা অলপ ধনবিড যি আছিল ডাকো সৈ বেগাবেগিকৈ চাৰিটি প্ৰাণী আৰু লগতে পছমকুঁৱৰীৰ হাড-খৰি সিগিবীজনীক লৈ সন্ধ্যাৰ কাৰৰ ভিতৰত সোমালগৈ। ওচৰৰ গোট-জাতিয়ে বীৰদন্তৰ পৰিয়ালৰ দাহন কাৰ্য্যাদি কৰিলে।

সন্ধ্যাৰ কাবৰ ভিতৰত মহীৰামে লগত নিয়া সৰু দা আৰু তৰোৱালখনেৰে হাবিৰ মাজতে সৰু সৰু গছ কাটি অলপ-অচৰপ খেৰ কাটি জুপুৰি এটা সাজি পাঁচোজন ভাতে পৰি বুল। ইফালে আহোম সৈন্যই হৰদত্ত বৰুৱাৰ হাউলি সোমাই গৰু-ম'হ, ধান-ধন বয়-বস্তু যি পালে সোপাকে লুটিপুটি লৈ হৰদত্তৰ ঘৰ আৰু হাউলি-বিলাকত জুই লগাই দিলে। হৰদত্তৰ বেটী বান্দী যি আছিল সেই সকলে আগেয়ে যেয়ে যিপিনে পালে সেইপিনে পলাইছিল। বৰফুকনে হৰদত্তক বিচাৰি ধৰিবলৈ এশ আহোম বগুৱা আৰু চোবাং-চোৱা আৰু কুমেদানৰ সৈতে দহজন শিখক এমাতলৈ উত্তৰ কামৰূপৰ ভিতৰত থাকিবলৈ জুকুম দি, আৰু যেয়ে হৰদত্তক ধৰি দিব পাৰে তাকে শিকা ৰূপ এশ দিম বুলি ঢোল পিটি শুনাই দি গুৱাহাটীলৈ উলটিল।

সাতত্ৰিংশ অধ্যায়

নিয়তিৰ চক্ৰ

যি হৰদত্ত বৰুৱাই উত্তৰ কামৰূপত বৰফুকনৰ শাসন উল্লেদ কৰি আজি সাত বছৰে নিজৰ হাউলিত বেটী-বান্দীয়ে পৰিৱৃত হৈ উত্তৰ কামৰূপত ৰাজত্ব কৰিছিল, যি হৰদত্ত একালত কামৰূপীয়া প্ৰজাৰ ৰঞ্জিত বীৰ আছিল, নিয়তিৰ চকৰিত, গ্ৰহ বৈশুণ্যত সেই হৰদত্ত আজি অটবা অবণাবাসী। যি হৰদত্তে আজি সাত বছৰে বৰফুকনক বাৰে বাৰে যুদ্ধত ঘটুৱাই কামৰূপীয়াৰ গৌৰৱ ৰক্ষা কৰি আছিল, সেই হৰদত্তই আজি বৰফুকনে দিয়া নাম মতে এজন সামান্য “বিদ্ৰোহী দন্দুৱা” অৰ্থাৎ বীৰ নহয়, এজন দন্দ কৰা ঢেকেৰী নাথোন। যি হৰদত্ত এদিন কামৰূপীয়া প্ৰজাৰ মনত দেৱতা স্বৰূপ আছিল, আজি সেই হৰদত্ত অনেক কামৰূপীয়া প্ৰজা আৰু বিষয়াৰ মনত অভ্যাগৰী, দেশদ্ৰোহী, নিজে গজি উঠা বুজবৰুৱা। আজি সেই স্বদেশবৎসল হৰদত্তৰ ঘৰটোৰ ওপৰত তেওঁক ধৰি দিয়া জনৰ

নিমিত্তে এণ চিকা কপৰ বটাৰ জাননী ! যি হৰদত্তে কপৰ বাসনতঃ আহাৰ কৰিছিল আজি সেই হৰদত্তৰ আহাৰ বনৰীয়া কোঁ পাতত ! সেই আহাৰো আকৌ পূব কছাৰী মহলৰ কছাৰীহঁতৰ বস্তিৰ পৰা মনে মনে খুজি অনা বঙা আহু চাউল আৰু বনৰীয়া শাকৰ। তাকে আকৌ সদায় নিমিলা। যি হৰদত্তে দিনটোও তিনি চাৰি সাজ চৰ্চৰ চুয়া লেহু-পেয় খাইছিল, সেই হৰদত্তে আধিকানি মাজে মাজে লঘোনেও থাকিব লগা হৈছিল। যি হৰদত্তৰ অসংখ্য দৰ-দুৱাৰ মঠ মন্দিৰ আছিল আজি সেই হৰদত্তৰ কপালত জোঁৱায়েক আৰু পদ্মকুমাৰীৰ হাতধৰী লিগিৰীজনীয়ে সজা পজা এডোখৰ। হায় গ্ৰহফল ! হায় নিয়তিৰ চকৰি। হায় কৰ্মফল ! তোমালোকক বুজা টান। প্ৰভু ভগৱন্ত ! তোমাৰ মহিমা ছুজোঁয়।

হৰদত্তে এইদৰে সন্ধ্যাৰ বাবে কাঠনি হাবিৰ মাজত বস। বেটীজনীয়ে আৰু মহীৰামে মাজে মাজে অতি সতৰ্কৰে ওলাই অটিনাকি বেশ লৈ স্বভাৱৰ অজ্ঞানী সেই পূব কছাৰি মহলৰ কছাৰি সকলৰ পৰা চাউল খুজি খুজি নিয়ে। বাহৰ চুঙাত, পদ্মকুমাৰী, বেটীজনী, বকৱানী সকলোৱে ওচৰৰ দিলৰ পৰা পানী আনে। বাঁহৰ চুঙাত বঙা আহু চাউল সিজায়। হাবিত গজা শাক-পাচলিৰে তৰকাৰি কৰে। মহীৰামে দিনৰ ভাগতেই শুকান গছৰ টানি কাটিকুটি আনি নিশা কাপোৰৰ অভাৱত জুই ধৰি ধুনি জ্বলে। সেই ধুনিৰ চাৰিউকাষে কাটি অনা বিৰিণাৰ পাতৰ ওপৰত সকলোটি পৰি থাকে। হৰদত্তে দিনে-ৰাতিয়ে কেৱল নাম জপ কৰোতেই কাল নিয়াইছিল। ঘৈণীয়েক, জীয়েক, জোঁৱায়েক এইসকলে "খা" বুলিলে খাইছিল, খাবলৈ নিদিলেও মুখুজিছিল।

এই হাবিৰ মাজতো বিপদ আৰু অভাৱৰ মাজতো মহীৰাম আৰু পদ্মকুমাৰী সুখী আছিল। অনেক সময়ত পছনীয়ে মহীৰামৰ লগত খৰি কাঠ গোটাই আনিছিল। মাকৰ লগত গৈ পানীও আনিছিল। এইদৰে এই পৰিয়ালটোৰ হাবিৰ মাজতে চমাহ গল। মহীৰাম আৰু বেটীজনীয়েই সকলো কাৰ্য্য কৰি বকৱা বকৱানীক খুৱাইছিল আৰু সুবিধা পালেই সেই হাবিৰ পৰা ওলাই গোঁৰাপুৰৰ ফাললৈ বকৱা-বকৱানী আৰু পদ্মকুমাৰীক লৈ যাবলৈ চেষ্টাত আছিল। কিন্তু উত্তৰ কামৰূপৰ চাৰিওফালে আগুন সৈগু আৰু চোৰাংচোৰাই তেওঁলোকক ধৰিবলৈ ঘূৰি ফুৰিছে বুলি জানি হঠাতে সেই হাবিৰ পৰা ওলাবলৈ সাহ কৰা নাছিল।

এইদৰে ফাগুন গ'ল, চ'ত গ'ল, বহাগ পৰিল, ১৭৯৬ শক হল। বহাগ সোমাবৰে পৰা হৰদত্ত বৰুৱাৰ মন আৰু বেয়া হল। তেওঁ এৰু প্ৰকাৰ মৌন-ব্ৰত লোৱাৰ দৰে ললে। খাবলৈ খুজি মাগি অনা চাউলৰ ভাত দিলেও নোখোৱাত পৰিল। ইয়াৰ কাৰণ হৈছিল যে হৰদত্তক ভাত শোকে বৰকৈ পীড়িছিল; আৰু তাৰ লগতে তেওঁ জানিছিল যে তেওঁৰ আয়ুস শেষ হৈছে। তেওঁ সপোনত সঠিকত মৃত্যু হবলগীয়া হলে যিবিলাক অমঙ্গল দেখা যায়, সেই সমস্তকে দেখিছিল। তেওঁ অহনিশে ছুৰ্গাৰ নাম জপাত মগ্ন আছিল। তেওঁৰ আচৰণত ঘৈণীয়েক, জীয়েক, জেঁৱায়েক বৰ বিষণ্ণ হৈ পৰিছিল। তেওঁলোকে ভাবিছিল যে যিমান সোনকালে পাৰে বৰুৱাক লৈ তাৰ পৰা গোৰীপুৰৰ ফালে পলাব পাৰিলেই তেওঁলোকৰ দুদিন গৈ দুদিন আহিব। হৰদত্তে কিন্তু জানিছিল যে ঘটনা চকৰিয়ে তেওঁক মৃত্যুৰ ফাললৈ টানিছে।

অষ্টাত্ৰিংশ অধ্যায়

এইদৰে হাবিৰ মাজত কাল কটাওঁতে জেঠ মাহ পৰিল। এদিন বৰুৱানীয়ে জীয়েক আৰু বেটাজনীৰ সৈতে ওচৰৰ বিললৈ পানী আনিবলৈ গল। পানী লৈ উলটি ঘৰ পাও পাও হওঁতেই কৰ পৰানো ওলাই এটা চকৰি-ফেটা সাপে তেওঁৰ ভৰিতে খোট মাৰি দিলে। তেওঁ উহ, উহ, কৰি লৰি জুপুৰীৰ ভিতৰত সোমোৱাৰ চেষ্টা কৰিছিল। কি হল কি হল বুলি জীয়েক জেঁৱায়েক বৰুৱাই মাৰুটি ধৰিলে। বৰুৱানীয়ে সেহাই সেহাই কলে—মোক ফেটা সাপে পুটিলে—মই আৰু নাবাচোঁ। এই কথা শুনা মাত্ৰকে পদ্মকুমাৰীয়ে “আই ও! মোৰ মাইব কি হল ও!” বুলি গুহু, গুহু, হৈ পৰিল। মহীৰামে আৰু বেটাজনীয়ে “আমি সাপৰ বিষ জাৰিব পৰা বেজ লৈ আহেঁগৈ” বুলি গাঁৱলৈ গ'ল। গাঁৱত গৈ বেজ বিচাৰে মানে ইফালে বৰুৱানীৰ মৃত্যু হ'ল।

বিপদ হেনো অকলৈ নাহে। এই কথাটো ক্ৰম সত্য। বেজ বিচাৰিবলৈ যোৱা গাঁওখনতে তিনি চাৰিটা শিখ আৰু দহ

বাৰটা আহোম বগুৰাৰে সৈতে কুমেদান চৰ্দাৰে হৰদন্তক ধৰিবলৈ চুপি আছিল। সিহঁতে এইটো খবৰ পাইছিল যে হৰদন্ত বকুৰা সন্ধ্যাৰ কাষত লুকাই আছে। আন কলৈকে যাব পৰা নাট। কিন্তু সন্ধ্যাৰ কাষ বোলা কাৰনিখন প্ৰকাণ্ড কাঠনি হাবিৰে ভৰা। সেই কাঠনিৰ কোনখিনিত বকুৰা লুকাই আছে তাৰ উৱাদিহ নাপাট কুমেদানে ধৈৰ্য্য ধৰি চোৰাংচোৰাৰ হতুৱাই সুৰাগ লৈ আছিল। এতিয়া যি মুহূৰ্ত্তই মহীৰাম আৰু বেটীজনী গাঁৱলৈ আহিল, সেই মুহূৰ্ত্তই কুমেদানে তেওঁলোক অহা বাটটো চিনি পাঁচ ছটা বগুৰাৰে সৈতে জাবি সোমাল। পাঁচ ছটা বগুৰাক গাঁৱতে মহীৰাম আৰু বেটীজনীক ধৰিবলৈ আদেশ দিলে। গাঁৱৰ কেইটাই তৎক্ষণাত বেটীজনীক ধৰিলে, কিন্তু মহীৰামক ধৰিব নোৱাৰিলে। মহীৰাম সশস্ত্ৰে পলাই আকৌ কাৰনি সোমালগৈ।

ইফালে কুমেদানে পহে পহে গৈ হৰদন্তৰ পজাটো পালে। হৰদন্তে আত্ম-বন্ধা কৰো বোলা হলে সহজেই আত্ম-বন্ধা কৰিব পাৰিলেহেঁতেন। তেওঁ তবোৱালেবে নিজক আৰু জীয়েকক আশুৰি কুমেদানক এবাই আকৌ হাবিত সোমাই বন্ধা পাব পাৰিলেহেঁতেন। কিন্তু তেওঁৰ ওচৰত পৰি থকা মৃত পত্নীৰ আৰু মূচ্‌কচ্‌ গৈ পৰি থকা জীয়েকক এৰি পলাবলৈ ইচ্ছা নকৰিলে। তেওঁ জানিলে তেওঁৰ কাল পূৰ্ণ হল। কুমেদানৰ লগত ঘোৱা আহোম বগুৰাহঁতে হৰদন্ত বকুৰাক তৎক্ষণাত হাতে ভৰিয়ে বান্ধি টানি লৈ চেঙ্গামুগৰ বাটেদি গ'ল। কুমেদানে ঘৰৰ ভিতৰত সোমাই দেখিলে যে বকুৰা নী মৃত, পদ্মকুমাৰী মূচ্ছিতা। কুমেদানে বাহৰ চূড়াত থকা পানী পদ্মকুমাৰীৰ মূৰত আৰু চকুত ছটিয়াই পদ্মকুমাৰীৰ চৈন্তা আনিলে। পদ্মকুমাৰীয়ে চেতন লভিয়েই বিনালে—“নাট! তইনো মোক এৰি কলৈ গলি ঠ? পিতি! তইনো ক'ত ঠ? প্ৰাণনাথ! তুমিনো ক'ত?” চেতনা পাই দেখে যে কুমেদানে অতি আন্তে পান্তে সেয়া শুদ্ধা কৰিছে। তেওঁ কুমেদানক চিনি পাই ধলে :—“কুমেদান চৰ্দাৰ! তুমি ক'বপৰা আহিলা? মোৰ মা আৰু পিতৃক বন্ধা কৰিব আহিছা নে?”

কুমেদানে চকু চলচলীয়া কৰি কলে :—“হয়, কিন্তু তোমাব পিতি ইয়াবপৰা উঠি গৈছে।”

পদ্মকুমাৰী—পিতা নো কলৈ গ'ল? মাইক ইয়াতে পেলাই থৈ নো কিয় গ'ল? চৰ্দাৰ কাকা! তুমি কব পাৰানে পিতা কলৈ গ'ল? তুমি মোক পিতাৰ ওচৰলৈ লৈ যাব পাৰা নে? পিতিয়ে যদি মাইক ওপৰত খং কৰিহে গৈছে তেন্তে মাইক ইয়াতে শুই থাকক; মই পিতাক হাতে ভৰিয়ে ধৰি লৈ আহোঁগৈ। চৰ্দাৰ॥ মোক লৈ বলা।”

কুমেদান—বাক! চলিয়ে। কুমেদানৰ এই কথাত পদ্মকুমাৰী গিৰিস্ কবি উঠি বহিল। ওচৰতে মাকক দেখি কলে—ম! মাই দেখোন শুয়ে আছে। বাক! মাইক নজগাওঁ। পিতাক লৈ আহি মাইক জগাম। অ, মোৰ স্বামী খৰি কাটিবলৈ গৈছে নহয়? বাক তেৱেঁ! আহক। মই পিতাক আনোঁগৈ। পিছত আটাই-বিলাক লগ লাগি বিলৰ পৰা পানী আনিম। অ' বিলত আকৌ ফেটা সাপ! বাক থাকক ফেটা সাপ। পানী আনি বাঁহৰ চুঙাত মই ভাত বান্ধিম। আটাইবিলাকে দেখাদেখিকৈ খাম। চৰ্দাৰ! বলা, বলা, দেবি হল পিতাক ফিৰাই আনোঁগৈ। এই বুলি কৈয়েই পদ্মকুমাৰী একে কোবে থিয় হ'ল। থিয় হৈয়ে আকৌ চলি পৰিল। কুমেদানে আকৌ খাপ মাৰি ধৰিলে। পদ্মকুমাৰীয়ে কলে—“বৰ পিয়াহ লাগিছে।” কুমেদানে ভেতিয়া পানী থকা বাঁহৰ চুঙা এটা দিলে। তেওঁ সেই চুঙা পানী তেনেই খাই কলে—অ, চৰ্দাৰ। তুমি দিয়া পানী খাই মোৰ জাত নগ'ল নে?

কুমেদান—কাঁহে তোৰ জাত যাব। তই কলিতা, মইভি আচল ছেত্ৰী।

পদ্মকুমাৰী—তেন্তে চৰ্দাৰ বলা। এইবুলি কৈয়ে পদ্মকুমাৰীয়ে চুলি-টুলি মেলি লব ধৰিলে। কুমেদানো পিছে পিছে লৰি গল। কিন্তু পদ্মকুমাৰীক কুমেদানে ধৰিব নোৱাৰিলে। পদ্মকুমাৰী উন্নত। তেওঁৰ ভৰি আক গাত এটা শক্তি প্ৰবেশ কৰিছে। আগে আগে লৰি লৰি পদ্মকুমাৰীয়ে চেচামুখৰ বাটেদি গৈ শঙুণটুৰি বালি পালে। কুমেদানো তেওঁৰ পিছে পিছে লৰি গৈ শঙুণটুৰি বালিত ওলাল।

উনচল্লিশ অধ্যায়

আজি শগুণটুৰ বাসি লোকে লোকাৰণা। বৰফুকন তাত নিজেই উপস্থিত। হৰদত্তক আহোম সেনাই ধৰি-বান্ধি আনি হাজিৰ কৰিছে।

বৰফুকনে কলে :—“হেৰ হৰদত্ত! উইৰ দৰে মৰিবৰ কালত তোৰ পাখি গজিছিল। আজি সাত বছৰে তই ৰাজদ্রোহ কৰিলি।”

হৰদত্ত—শুনা বৰফুকন! মই ৰজাৰ দ্রোহ কৰা নাছিলো; কিন্তু তোমাৰ উপৰি জনাৰ, অৰ্থাৎ বদনৰ নিচিনা পাবণ্ড অত্যাচাৰী বৰফুকনৰ পিককেহে মই অগ্ন ধৰিছিলো। সি থাকিব লাগিছিল, তেহে সি বুজিলেহেঁতেন কামৰূপীয়া ভীক কাপুকৰ নহয়। সি বুজিছিলেই।

কলীয়া ভোমোৰা বৰফুকন—অৱশ্যে মই বদনে কি কৰিছিল কব নোৱাৰো, কিন্তু তই আহোম সৈন্যেৰে সৈতে ৰণ কৰাটোৱেই ৰাজদ্রোহ হৈছিল। তই জাননে যে ৰজাৰ আজ্ঞাত মই তোক শূলত দিবলৈ বাধ্য হৈছোঁ। তই যদি এতিয়াও শৰণাপন্ন হৱ, তেন্তে তোক সত্ত্বহতে পোতাশালত বন্দী কৰি থৈ মই ৰজালৈ জনাব পাৰো।

হৰদত্ত—মোৰ বীৰ ভাতৃ গ'ল। মৰমৰ পত্নী গ'ল। মোৰ বাচ্চিব ইচ্ছা নাই; মই শৰণাপন্ন নহওঁ। তুমি নোক শূলত বা বৰশীত বিহতে ইচ্ছা হয় দিব পাৰা।

কলীয়া ভোমোৰা—তেম্মে মোৰ গাত পাপ আৰু দোষ নাই। চাওডাঙ! ইয়াক সৌখিনিতে শূলত দে। ৰাইজে দেখক ৰাজদ্রোহীৰ কি পৰিণাম হয়।

হৰদত্ত—দে মোক শূলত। কিন্তু বৰফুকন! মই মৰণ কালত তোমাক কেইআৰাৰমান কথা কওঁ—ৰজালৈ জনাই পঠিয়াবা। প্ৰথমতঃ সি বদন বৰফুকনে আমাৰ কামৰূপীয়াক ইমান দুখ দিলে, ইমান অত্যাচাৰ কৰিলে, সেই বৰফুকনৰ আগবৰণে মৰণ হব। সিয়েই উইতৰ আহোম ৰাজ্য খাব। দ্বিতীয়তঃ ৰজাই কাৰ দোষ কাৰ গুণ বিচাৰ নকৰিলে। মাত্ৰ বৰফুকনক ইয়াৰ পৰা লৈ গৈ

তেওঁৰ ঠাইত হোমাক পঠালে। এনেকুৰাণিনাক অত্যাচাৰৰ ফলত এই আসোম ৰাজ্য অচিবতে ধ্বংস পাব। মই মা ভগৱতীৰ আদেশত কলো।” হৰদত্তৰ এনেকুৰা হেজপুৰ্ণ অভিলাপ শুনি বৰকুকনে খঙেত একো নাইকিয়া হৈ কলেঃ—চাওভাঙত! কি চাই আছে। ইয়াক নৈ বা। শূলত দে গৈ।”

বৰকুকৰ এও আদেশত আঠোটা চাওভাঙে হৰদত্তক টানি লৈ গ'ল। হৰদত্তে আক কোনো দাত নামাওঁত কৰা যদি ইষ্টদেৱীৰ পানত মগ্ন হল। চাওভাঙে তেওঁক গাঁৱলৈ লৈ যোৱাৰ ওপৰত তুনি দি সেই শূল তেওঁৰ বদপৰা একেদৰে মূৰলৈকে নতাই দিলে। হৰদত্তে কোনো চিঞৰ বগৰ নকৰাকৈ অকাতৰে মৃত্যুত প্রাণত্যাগ কৰিলে।

মৃত্যুতেওঁৰ প্রাণত্যাগ হৈছে মাথোন, এনেতে সিকালৰপৰা উন্নভা পদ্মকুমাৰী দাবি পালেহি। ভেঙে মৃতকোঁঠা, প্ৰায় পিৰহা, বৰণ সোণৰ। দৰি আহি মৃত্যুত বাপেকৰ মৃত নাটোৰ সারটি ধৰিলে। কেৱে এৰাণ বা বাধা দিব নোৱাৰিলে। সমস্ত প্ৰজা চম্ভিত! আনকি, তেওঁৰ কপ লাৱণ্য আৰু অৱস্থা দেখি বৰকুকনো উদ্ভিত। এনেতে পিছতে কুমেদানে খেদি আহি চিঞৰি কলেঃ—“মা! মা! সেইটো কবৰাৰ মৰা নালুহ। এৰি দে” এইবুলি কুমেদানে তেওঁক ধৰিবলৈ আগুৱাই গ'ল। কুমেদানক খেদি অহা দেখি পদ্মকুমাৰীয়ে জনদ গভীৰ দৰে কলেঃ—“বঙাল! বিশ্বাসঘাতক! তই মোক ছুছবি। মোক ছুলেই তই এখিনিতেই সবংশে নিধন হবি।” পদ্মকুমাৰীৰ এই বাক্যত কুমেদান হঠাতে থানিল। এনেতে সিকালৰ পৰা মহীৰামে মুকলি তৰোৱালে সৈতে আহি কুমেদানৰ আগত পছনীক পিছত ৰাখি থিয় হৈ কলেঃ—“কি বঙাল! নিমখ হাবান! তোৰ এক কালৰ প্ৰভুক যে টকাৰ লোভত ধৰাই দিনিছেই, এতিয়া সেই প্ৰভু কতাকো তই ধৰিব যাব। ষোল তোৰ তৰোৱাল পাৰও! দে মোৰে সৈতে যুঁজ।” এইবুলি কৈয়েই মহীৰামে তৰোৱাল তুলিলে। কুমেদানে আত্মবক্ষাৰ্থে তৎক্ষণাৎ ফাকৰ পৰা তৰোৱাল খুলিলে। কুমেদানে কোনো কথা কবলৈ বা জবাব দিবলৈ নো পাওঁতেই মহীৰামে অস্ত্ৰ চলালে। শিক্ষিত কুমেদান সিঙে সেই ঘাত নিজৰ তৰোৱাল পাতি আগুৱিলে। উভয়ৰে তৰোৱালে তৰোৱালে যুঁজ হল। পদ্মকুমাৰীয়েও খস্কে পৰ শৱটো এৰি গৰাৰ কাষলৈ পিছুৱাই পিছুৱাই গৈ সেই যুঁজ চাৰ ধৰিলে। বাইজেও আৰু বৰকুকনেও ডাৰ লাগি চাই বল।

কুমেদানো শিখ বীৰ—অস্ত্ৰ চলোৱাত, বিশেষ, তবোৱালৰ যুদ্ধত অতি নিপুণ। মহীবাম যদিও কোমল বয়সীয়া কামৰূপীয়া কলিভাৰ লৰা; তথাপি তেওঁৰো অস্ত্ৰ শিখা কম নাছিল। কুমেদান বীৰ আৰু অটল, কিন্তু মহীবামৰ সৈথে শোকে এ'প্ৰকাৰ উন্নত আছিল। অলপ বেদিৰ দ্বৰতে কুমেদানৰ তবোৱালৰ সোবত মহীবাম আহত হৈ অৱশ্য হল। কুমেদানো মহীবামৰ তবোৱালৰ কোব এটা হাতত লাগি তবোৱাল এৰি দি ধাচ্ কৰে পৰিল। কুমেদানৰ সোহাত-খন হাড়নৈকে কাটিলে। কিন্তু মহীবামে কুমেদানৰ তবোৱালৰ পৰা যি আঘাত পাইছিল সি স আতিক। এটা গনহ, এটা কলিভাৰ ওপৰত। মহাবাহু নাটিত পৰি অৱশ্য হল। মহীবামৰ কুহা ওচৰ চাপিল। কাঁতৰ কণ্ঠে পছমীলৈ চাই ক'লে—“মুন্ম মই আছিলো। তননী জন্মভূমি কামৰূপ! তোমাত বিদায় লাগিলো। তু কামৰূপ সূৰ্য্য পিতৃ হবদত্ত! ‘হুনিও গ’লা!’” এইদৰি কৈয়েই মহীবামে অনন্ত বানিলৈ চকু মুদিলে।

পদ্মকুমাৰীৰ সেই সময়ত সুন্দৰ স্ত্ৰান উপস্থিত হল। তেওঁ ক'লে—“মহীবাম! তুমিও গ’লা। তোমাৰ অধিভনে পদ্ম বহু কেনেকৈ ? বাক ঘোৱা।” এইদৰি কৈয়েই ববন্ধুৰ ফালে চাই ক'লে—“এ ববন্ধুৰ! তততৰ অত্যাচাৰতে মই আজি কামৰূপ এৰিলো, জান কি, মই অসম বজাকো এৰিলো। জাননে, ‘আহোম বজাৰ বংশ আৰু কুৰি বতৰৰ দ্বৰতে ধ্বংস হব। আহোম বজাৰ নাম দুন্দুৰ।” এইদৰি কৈয়েই পদ্মকুমাৰীয়ে সৰুকালৰ সেই অতি নবমৰ গাঁওটো গালে “মইতে কৃষ্ণ দেৱ গোপিনীক নেৰিবা।”

তাৰ পিছতে ক'লে—বাবা ব্ৰহ্মপুত্ৰ! তেওঁৰ কোলাত মোক ঠাই দে। মাই ঠ! বৰি, মইও যাব লাগিছো। পিতৃতে আকৌ গালে—“অক্লবে নৈয়া গল বধতে তুলি—গোপিনী কান্দে মোৰ হা কৃষ্ণ বলি”। জেঠমহীয়া অলপ অলপ পানীৰ বেগত গৰা খহিব ধৰিছিল। গীত গাই গাই পিছুৱাই পিছুৱাই গৈ পদ্ম-কুমাৰী গৰাৰ পাৰ পালে। এনেতে পানীৰ সোঁতত তেওঁ থিয় হোৱা গৰাটো ছকম কৰে খহি পৰিল। তেওঁ আৰু তেওঁৰ পিঠাকৰ শৰও শূলে সমৰিতে পানীত পৰিল। প্ৰজাই হাঁয়! হাঁয়! কৰিব ধৰিলে। পানীৰ সোঁতত গৰা, মানুহ, শূল, পদ্মকুমাৰী সোপায়ে

ডুবিল। এবাৰ নৈৰ পাকত প্ৰায় দহ নলমান আঁতৰত পদ্মকুমাৰী পানীৰ তলৰ পৰা উপভি উঠিছিল। তেতিয়াও তেওঁ গাইছিল :—

“সইতে কৃষ্ণ দেৱ গোপিনীক নেৰিবা।” আকৌ পদ্মকুমাৰী ডুবিল। এইবাৰ আক তেওঁৰ দেহ স্কটলৈ গ’ল কেৱে নেদেখিলে। আনকি, তেওঁৰ দেহ বা শৱ আক কেঁৱে দেখা নাছিল।

সাম্ভাৰণি

এইদৰে ১৭৯৫ শকত দন্দুৱা-দ্ৰোহৰ ওচ পৰিল। এই দ্ৰোহ দমন কৰাৰ বাবে বৰফুকনে বড়াব পৰা শলাগনি পালে। বৰফুকনে হৰদত্তক নেয়া বুজাবলৈ তেওঁৰ শত্ৰুপক্ষৰ হতুৱাই এনেবিলাক গাঁও বচাই গোৱাইছিল।

(১)

হৰদত্তৰ বাৰীতে বৰ বৰ নাহ
ঠনৰাই পৰি বল হৰদত্তৰ হাঁহ
বাছা ! কিয়লৈ বকুৱা হলি।

(২)

হৰদত্তৰ বাৰীতে বৰ বৰ ইবি
ঠনৰাই পৰি বল হৰদত্তৰ তিৰী
বাছা ! কিয়লৈ বকুৱা হলি।

(৩)

হৰদত্তৰ জীয়াৰী পদ্মকুমাৰী
ধনৰাত নাথালে ভাত
হাতত ধৰি নি উমাদত বড়ালে
পদ্ম বিচাৰে গাত।

পাঠক ! কুমেদান চৰ্দাৰ বৰফুকনৰ বেজবকুৱাৰ ছাৰাই চিকিৎসিত হৈ সঠি সঠি বাচিল। তেওঁ এমাহমানৰ মৃত ভাল হৈ বৰফুকনৰ পৰা প্ৰতিশ্ৰুত ৰূপ শ বটা লৈ তেওঁৰ শিখ সকলক

বৰফুকনৰ চাকৰিতে এৰি ভটিয়াই গল। কেৱে কয়, পদ্মকুমাৰী আৰু বৰুৱাৰ মৃত্যুতে তেওঁৰ অনুভূতি উপস্থিত হৈ পাপৰ প্ৰমাণিত কৰিবলৈ বীৰ বৈশিষ্ট্য কৰি হেনো উদাসী হৈ তীৰ্থে, তীৰ্থে ভ্ৰমি কুৰিছিল। কেৱে কয়, তেওঁ পল্লাবলৈ গৈ তাতে বলটো আৰু উলটি নাছিল। কেৱে কয়, তেওঁ হেনো তেওঁৰ ১৫০ শিষ্য লৈতে বৰফুকনৰ পৰা নিৰ্ভৰকৈ মাটি-স্থিতি লৈ অসমীয়া ছোৱালী বিয়া কৰাই অসমতে বল। আমি হলে কোনটো সঠিক কব নোৱাৰোঁ; কিন্তু কুমেদানৰ নামটো উমানন্দ কৰি এতিয়াও কামৰূপৰ ঠায়ে ঠায়ে ঢুগীয়াইতে কেতিয়াবা কেতিয়াবা ওপৰত দিয়া তিনিটা গীতত বাজেও আন গীত গায়। পদ্মকুমাৰীৰ সম্পৰ্কেও মানুহে কয় যে কুমেদানে পদ্মকুমাৰীৰ ৰূপত মুগ্ধ হৈ তেওঁক অৰুণক্ষী কৰিব খুজিছে ধৰিব গৈছিল। আৰু মহীৰামেও হেনো সেইটো ভাবকে মনত লৈছে কুমেদানে সৈতে যুজ কৰি প্ৰাণ হেৰুৱাইছিল। নহলে কিজানি মহীৰামৰ প্ৰাণ নগলহেঁতেন আৰু পদ্মকুমাৰীও বন্ধা পৰিলহেঁতেন। কিন্তু আমি উপস্থাপকৰূপে জানো যে বীৰ কুমেদানে পদ্মকুমাৰীক সাক্ষাৎ দেৱী ভগৱতীৰ প্ৰতিমূৰ্ত্তি যেন দেখিছে তেওঁক মা বুলি মৃত্যুৰ পৰা বন্ধা কৰিবলৈ ধৰিব গৈছিল। কুমেদানৰ দোষৰ ভিতৰত তেওঁ টকাৰ লোভা হৈ হবদন্তক ধৰি দিব নালাগিছিল। কলীয়া ভোমোৰা বৰফুকনৰ দোষ নাই। যন্তু দোষ সেই দেশজোহী বদন বৰফুকনৰেই। বিজোহৰ গুৰিত বদনেই; অৱশ্যে বদনে সেই বিজোহ দমন কৰিব নোৱাৰাতহে বজাই কলীয়া ভোমোৰাক নলমৰ হাতত পঠিয়ায় আৰু বিচক্ষণ কলীয়া ভোমোৰা বৰফুকনে ছলে-বলে, কোণলে, বীৰৰে, হবদন্তক পৰাস্ত কৰি ধৰিছিল আৰু বাঙ আজ্ঞাত তেওঁক শূলত দিছিল। আমি জানো যে বীৰ প্ৰবৰ কলীয়া ভোমোৰা বৰফুকনো দেৱী উপাসক শাস্ত্ৰ আছিল। তেওঁ পদ্মকুমাৰীৰ সেই সৌন্দৰ্য বৰণ, ৰূপ, মূৰ্ত্তিকেশ দেখি ইমান স্তম্ভিত হৈছিল যে তেওঁ যেন সাক্ষাৎ দেৱীকেহে দেখিছিল। সেই কাৰণেহে তেওঁ কুমেদানৰ আৰু মহীৰামৰ হঠাতে হোৱা যুজখন থমাব নোৱাৰিলে। কামৰূপীয়া মানুহে জানিছিল যে হবদন্ত বৰুৱা ঘোৰ শাস্ত্ৰ আছিল। তেওঁ লোকে জানিছিল যে হবদন্তৰ এনেকুৱা পৰিণাম হব। তেওঁলোকে জানিছিল যে হবদন্তক মা দুৰ্গাই চিৰকালেই বন্ধা কৰি থাকিব। কিন্তু যেতিয়া দেখিলে যে মা দুৰ্গাই তেওঁক এনেকুৱা পৰিণামৰ পৰা

বক্ষা কৰিব নোৱাৰিলে, তেতিয়াৰে পৰা কামৰূপীয়া প্ৰজাৰ মাজত দেৱী পূজাৰ কথা ওলালেই ফকৰা ওলায় “এঃ ! দেৱীক পূজিলেনো হুব কি ? দেখা নাইনে, মাক বলি দিলে মায়ে সেই বলিও খায় অৰ্ধচ ছলিও (সন্তান) মাৰে” । পাঠক ! আমি হৰদত্ত বৰুৱাৰ শোকলগা আচল বুৰঞ্জীমূলক কাহিনী শেষ কৰিলে” । আমাৰ বঢ়া-টুটা সমস্ত দোষ যেন ক্ষমা কৰে ।

০ ০ ০